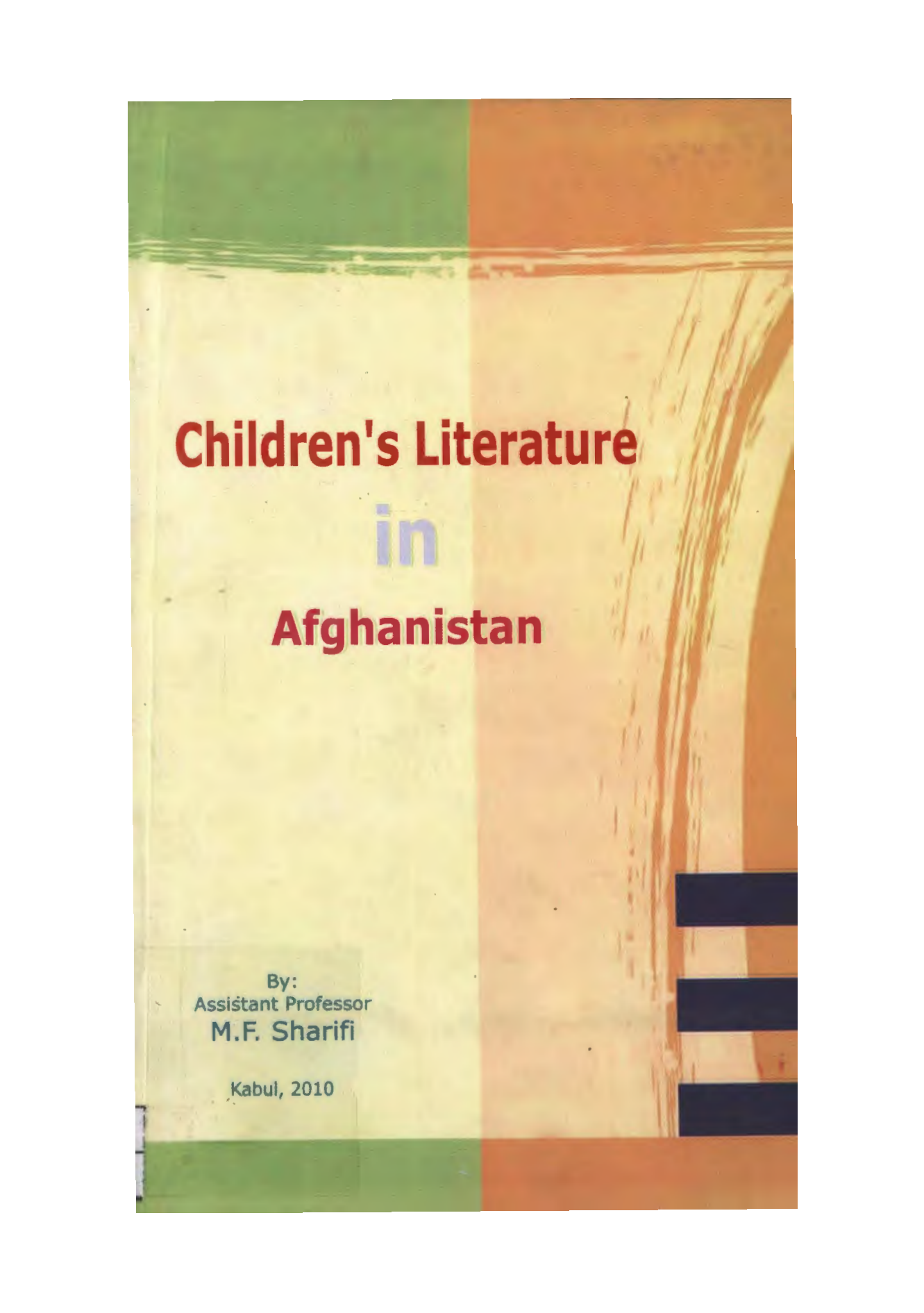

کودک ادبیات در افغانستان

محقق محمد فاضل شریفی

Children's Literature **in** **Afghanistan**

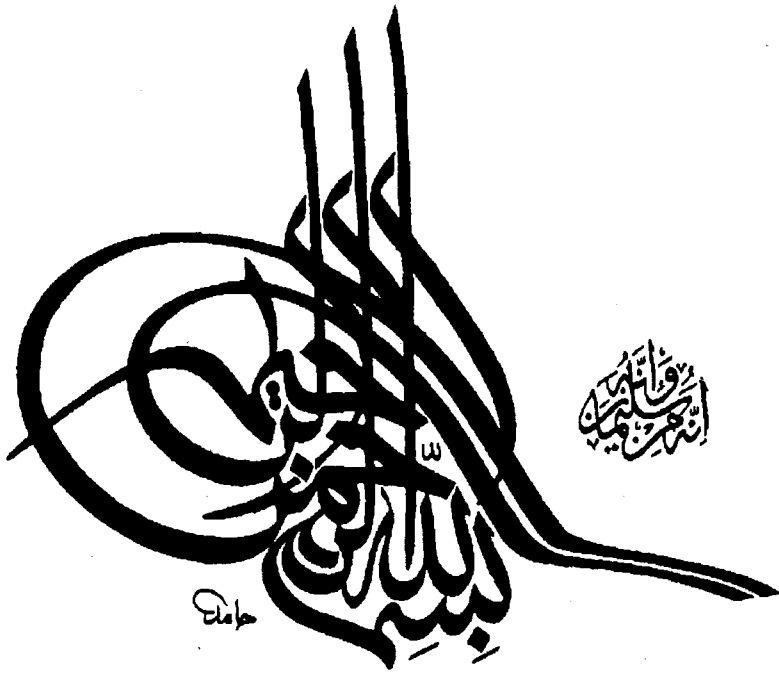
By:
Assistant Professor
M.F. Sharifi

Kabul, 2010

محقق محمد فاضل شریفی

ادبیات کودک در افغانستان

۱۰۰

کتابخانه تخصصی ادبیات

ادبيات كودك در افغانستان

محقق محمد فاضل شريفى

كابل - ۱۳۸۸ هـ، ش

انتشارات سعید

آدرس: ابتدای جاده آسمایی-کابل

شماره های تماس: ۰۷۹۹۸۸۱۳۶۳ و ۰۷۹۹۳۱۲۷۶۳

• E-mail: s_p2009@ymail.com

- شناسنامه کتاب:
- نام کتاب: ادبیات کودک در افغانستان
- نویسنده: محقق محمد فاضل شریفی
- مبتمم: سید حامد هاشمی
- طراحی و برگ آرای: خدمات کامپیوتری نگارش
- طرح پشتی: ژکفر حسینی
- ناشر: انتشارات سعید
- چاپ و صحافی: فرش پرس و فراتیر بوک بایندنگ
- شماره گان: ۱۰۰۰ نسخه
- نوبت چاپ: دوم، بهار ۱۳۸۹ هجری خورشیدی
- قیمت: ۱۸۰ افغانی
- همه حقوق چاپ و نشر به ناشر محفوظ است

فهرست عنوانها

صفحه	عنوان
الف	یادداشت معاون سرمحقق عبدالباری راشد رییس اکادمی علوم
ج	یادداشت محقق حبیب الله رفیع مشاور اکادمی علوم
و	نظر استاد رهنما (معاون سرمحقق محمد سرور پاکفر)
ک	تقریظ (پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم)
م	تقریظ (سرمحقق حسین فرمند)
۱	مقدمه

فصل اول

۶	مروری بر پیشینه موضوع
---	-----------------------

فصل دوم

۹	نگرش فشرده پیرامون ادبیات کودک
۹	الف- ادبیات و ادبیات کودک
۹	۱- تعریف ادبیات
۱۴	۲- ادبیات کودک
۲۳	رابطه ادبیات کودک با سایر ژانرهای ادبی
	- یک-

فصل سوم

۴۷	ادبیات کودک و رابطه آن با فلکلور
۴۹	الف- قصه
۷۲	ب- افسانه
۷۷	ج- لطیفه
۸۱	د- چیستان
۸۶	هـ- ترانه ها و سرود ها
۱۱۵	و- لالایی ها (للولو های مادرانه)

فصل چهارم

۱۲۹	ادبیات منشور کودک
۱۲۹	الف- داستان
۱۵۷	ب- حکایت
۱۶۳	ج- قصه
۱۷۱	د- نمایشنامه
۱۷۲	هـ- نوشته های غیر داستانی

فصل پنجم

۱۷۸	شعر کودک چیست و شاعر کودک کیست؟
۱۷۹	۱- شعر چیست؟
۱۸۷	۲- تعریف شعر کودک
۱۸۹	۳- نقش و ارزش شعر در زنده گی کودک
۱۹۵	۴- شاعر کودک کیست؟
۱۹۵	۵- برخی از خصوصیات شعر کودک
۲۰۱	الف - موسیقی در شعر کودک
۲۲۳	ب- صور خیال در شعر کودک
۲۲۹	ج- ویژه گیهای زبانی در شعر کودک
۲۳۱	د- قالبها و فورمهای شعر کودک
۲۳۱	۱- غزل
۲۳۲	۲- مثنوی
۲۳۴	۳- چهارپاره
۲۳۵	۴- شعر نو

فصل ششم

۲۳۸	سهم مکاتب و مراکز تربیتی در رشد ادبیات کودک
۲۴۰	۱- شیوه های علاقه مند ساختن کودکان به مطالعه (کتابخوانی)
۲۴۳	الف - آموزش و خواندن زبان مادری
۲۴۵	ب- پرورش ذوق ادبی و هنری کودکان
۲۴۵	۲- آشنا سازی کودکان با ژانرهای مختلف ادبی
۲۴۶	الف- خواندن شعر
۲۴۸	ب- خواندن حکایت و داستان
۲۵۰	ج- آشنایی با طنز
۲۵۱	نتیجه گیری
۲۵۴	پیشنهاها
۲۵۷	فهرست مآخذ
۲۷۲	ضمایم

یادداشت رئیس اکادمی علوم
بر اثر علمی - تحقیقی
«ادبیات کودک در افغانستان»

چنین گفت پیامبر راستگوی

ز گهواره تا گور دانش بجوی

آموزش از زایش تا زدایش انسان در پهنه هستی امریست فطری و
دستوریت دینی و ستودنی.

نخستین آگاهی های انسان از هستی بحکم فطرت بوسیله حواس
و عقل منکشف در کودکی بطور خود کار وارد دستگاه مغز میگردد.
جریان آموزش از مرحله زبان دانی با آموزش انتقالی از طریق
خواندن و نوشتن به یک میکانیزم علمی و اکتسابی متحول میگردد.
روند آموزش اکتسابی و پیدا کوژیک با طی مراحل عالیّه آن به
پروسه تحقیق، در حقایق هستی و شناخت از خالق هستی بسوی تکامل
میرود.

این روند های فطری و کسبی آموزش و تحقیق با پایان یافتن
زندگی آدمی در زمین خاتمه می یابند.

قابلیت پذیرش آموزه های مغز و عقل متناسب اند بسطوح
بلوغ و رشد عقلی انسان.

از همین جا است که حضرت رسول اکرم (ص) در این زمینه میفرمایند:

«تکلموا الناس علی قدر عقولهم»

یعنی به مردم بسویّه برداشت های عقلی شان پیام برسانید.

به عبارت دیگر هر گروه از افراد آدمی را بزبان خود شان باید

آموزش داد.

مثلاً کودکان را بزبان کودکانه، سال مندان را بزبان بزرگان، عوام را بزبان عوام و خواص را با زبان خواص و غیره...

در پیوند با همین نیازهای روانی و اصول قبول شده تعلیم و تربیه بود که موضوع علمی - تحقیقی (ادبیات کودک در افغانستان)، از طرف انستیتوت زبان و ادبیات دری اکادمی علوم برای دانشمند محترم محمد فاضل شریفی سپرده شد.

مسلماً در گذشته ادبیات کودک در میهن ما در حد رفع نیاز ارباب قلم مورد توجه قرار نگرفته و لازم بود تا به این امر مهم علمی اجتماعی و ادبی بشکل تحقیقی اش پرداخته شود.

محقق عزیز آقای شریفی با اهتمام تمام در ابعاد گونه گونه این بخش ادبی کوشیده اند تا مطالب مهم و مفیدی را برای جامعه علمی ادبی و فرهنگی افغانستان در این خصوص پیشکش نمایند.

اثر (ادبیات کودک در افغانستان)، در راستای انشای متون

نثر و نظم کودک، با اسلوب علمی، عطش پژوهشگران، استادان، شعرا، داستان پردازان، نویسندگان و سایر فرهنگیان را انشاء الله فرو می نشاند.

پیروزی پژوهشگر محترم را در تحقیق همچو موضوع مبرم ادبی تهنیت گفته و موفقیت های مزید شانرا از بارگاه ایزد منان التماس مینمایم.

با عرض حرمت

معاون سر محقق عبدالباری راشد

۱۳۸۸/۱۰/۱۰

يادښت

«ماشوم» د ټولنې بنسټ دی او د يوې ټولنې د پرمختګ او د سببي ژوند له پاره بايد په خاصه پاملرنه، دقت او خواخوږۍ وروزل شي، له همدې امله له ډېرو لرغونو زمانو څخه په بشري ټولنو کې د ماشوم د روزنې له پاره د وخت له شرايطو سره کار شوی او د ټولنې خدمت ته چمتو شوي دي.

افغاني ټولنه چې له آريايي دورې نه رانښلېدلې له هماغه پيل نه يې، چې څلورنيم پنځه زره کاله پخوا وختونه دي او له هغه وخت نه، چې لا ليک نه و اختراع شوی او لا تاريخ نه و پيل شوی، د ماشوم د روزنې او پالنې يوه ښه زانګو او روزنتون ؤ..

((ويدي سندري)) نارينه او ښځينه ريشيانو (روحاني شاعرانو) د هلکانو او نجونو د روزنې له پاره راوښلولې، چې دوی ته يې پندونه په کې ورکول او د راتلونکي ژوند کړلېچونه يې ور په ګوته کول او دا رابښي، چې د ليک تر پيدايښت وړاندې په آريانا کې شفاهي زده کړې دود وې او د ماشومانو منظمه روزنه پيل شوې وه.

په آريايي ټولنه کې د ماشومتوب دوره له يو کلنۍ تر پنځلس کلنۍ پورې وه او کله به چې هلکان او نجونې پنځلس کلن شول؛ نو هلکانو ته به د سامانې په مېله کې د مسؤليت کمربندونه تر ملا ورتړل کېدل او په دې وسيله به يې د ماشومتوب دوره ختمېدله او نور به د ټولنې مسوول غړي وو او ټول کارونه به يې شمېرلي او له مسؤليتته ډک وو او په همدې مېله کې به پنځلس کلنو هلکانو او نجونو د خپل راتلونکي ګټه ژوند له پاره تصميم نيوه، سره خوښول به يې او بيا به يې پلرګڼيو د دوی د واده ترتيبات نيول.

په پښتو او دري ژبو کې ((د ميندو سندرې)) يا ((للوگانې)) له همدې ويدي سرودونو سره تړون لري او په همغه روحيه او هدف د دې ژبو له پيدايښت سره رانښلېدلې او له لرغونو سرودونو نه يې موضوعات او حتا الفاظ را اخيستي دي. له همدې کبله په پښتو او دري ژبو کې د ماشومانو فولکلوري سندرې ډېرې لرغونې، هر اړخيزې او د ماشوم د عمر له کلونو سره سمې له زانگو څخه راپيليري اود ماشومتوب د ټولې دورې له پاره پندونه، لارښوونې او د ماشومانو بوختونې لري.

له دې لرغونتوب سره سره له بده مرغه زموږ ماشوم ته په اوسني ادب کې ډېره لږه پاملرنه شوې او ډېر لږ مواد ورته ليکل شوي دي، زموږ ماشوم که پښتون دی يا دري ژبې په دې برخه کې ډېر لږ مواد لري او ډېر لږ کار ورته شوی دی.

اوس لازمه ده، چې له يوې خوا د افغان ماشوم د فکري تغذيې او روحي ودې له پاره ډېر کار وشي او ورسره شاته وکتل شي، چې افغان ماشوم ته د فولکلور او ادب په ساحه کې څومره کار شوی او څه ډول پاملرنه ورته شوې ده.

په دې برخه کې ډېرې لږې خورې ورې څېړنې شوي او په افغانستان کې يې د ماشوم ادبيات سپړلي دي؛ خو ستاسې په لاس کې کتاب په دې لړ کې يوه نوې او تر ټولو بشپړه څېړنه ده، چې ځوان محقق ښاغلي فاضل شريفې کړې او په افغانستان کې يې د ماشوم د ادبياتو هرې گوښې ته سرور دننه کړی دی.

ده په خپله څېړنه کې د ادبياتو په کورنۍ کې د ماشوم د ادب ځای ځايگي په نڅېه کړی، د ماشوم د ادبياتو پر پيدايښت

غږېدلی، د ماشوم د فولکلوري ادب: ، افسانو، لطیفو، کیسو، ترانو او سندرو او للوگانو ګامونه یې د زمانې په واټ کې ټاکلي دي او بیا د ماشوم منثورو ادبیاتو، لکه: داستانونو، حکایتونو، کیسو، ډرامو او نورو ته تم شوی او جاج یې اخیستی دی. ورپسې یې د ماشوم د شعر او شاعر په باب څېړنه کړې او د ماشوم په شعر کې یې د موسیقیت، انځور جوړونې، ژینو ځانګړنو، کالبنو او ډولونو څرک لګولی او پرې غږېدلی دی. په یوه بله برخه کې یې د ماشوم د ادبیاتو په وده کې د روزنیزو مرکزونو پر ونډه خبرې کړي او په دې مرکزونو کې یې ماشوم ته د مورنۍ ژبې په ورزده کولو او له بېلابېلو ادبي ژانرونو سره د ماشوم د پېژندګلۍ په باب غږېدلی دی او بیا د خپلې څېړنې نتیجه او د ماشوم د ادب د څېړنې او ودې په برخه کې وړاندیزونه لري، چې د یونیم سل ټوکو په شا او خوا کې ماخذونه یې ورته کتلي دي.

په دې ترتیب ګران فاضل شریفی د ماشوم د ادب په څېړنه، څېړنه او پنځونه کې ګټور مواد او نظریات وړاندې کړي، چې د ماشوم د ادبیاتو په برخه کې له څېړونکو او په خپله له ماشومانو سره ښه مرسته کولای او دوی ته لاره ښودلای شي.

زه شریفی صاحب ته د دې کتاب د لیکلو مبارکي ورکوم او هیله من یم، چې د مینه والو له خوا د یوه لارښود په توګه مطالعه شي.

په درنښت

څېړندوی حبیب الله رفیع

د افغانستان د علومو اکاډمۍ مشاور

۱۳۸۸/۱۰/۲۲

نظر استاد رهنما :

منت بی حد خدای عزوجل را که نتیجه و ثمره پیوند مرد وزن را کودک آفرید و درود بی عدد بزرگوار پیامبر اولین و آخرین را که با دوستی بیش از حد با کودکان به ویژه نواده گان دلبندش ، محبت و شفقت را به جامعه بشری تعلیم و تدریس نموده ، مقام و جایگاه کودک را در پرتو ارشادات نیک خویش به ارمغان گذاشت .

سپاس فراوان نویسنده گان و قلم به دستانی را که در طول تاریخ متوجه کودکان و اطفال بوده و جهت هرچه بهتر تعلیم و تربیه آنها ، موضوعات و مسایل بسیار مهم رهنمودی زنده گی را برای شان در قالب شعر و یا در لباس نظم و نثر بیان کرده و نگذاشتند که این گلهای نو شکفته در بوستان جامعه ، به ساده گی پژمرده گردد. و اما :

بانظر داشت شرایط دشوار سیاسی - اجتماعی به ویژه نابه سامانی های چند دهه اخیر در کشور ، علاوه بر اینکه در زمینه تعلیم و تربیه اطفال به خصوص در بخش ادبیات کودک کار چشمگیری صورت نپذیرفته است. قسمت اعظم کودکان و اطفال ، نان آوران خود را از دست داده ، دور از تعلیم و تربیه با کارهای شاقه و توان فرسایی چون: سپند کردن ، بوت رنگ دادن ، موتر پاک کردن ، آب فروختن ، شاگردی کسبه کاران و غیره تا سرحد گدایی ؛ برای به دست آوردن لقمه نانی سرگردان اند. لهذا قبل از همه امروز به شرایطی ضرورت داریم که زمینه رشد اساسی این نونهالان میسر گردد؛ و به مادران و

پدرانی نیاز داریم که با درک مسؤولیت متوجه آینده اطفال شان بوده ، در قسمت تربیه و پرورش درست آنها سعی و تلاش لازم را مبذول داشته و چنان روشی را در پیش گیرند که اطفال شان نیرومند ، بشاش ، دلیر و با شهامت بار آیند ، زیرا به قول یکی از دانشمندان : در محیطی که اطفال آن با چهره بشاش و لبان متبسم دیده میشود ، قبلاً بستر کدورت ها و تاریکی ها از آن منطقه چیده شده است.

با همین یاد کرد کوتاه در زمینه چگونگی ادبیات کودک در افغانستان میتوان گفت که هر چند ادبیات پر بار گذشته مان را عاری و خالی از آفریده های تعلیمی - تربیتی برای اطفال و کودکان نمی یابیم ، ولی اگر از ادبیات شفاهی چون : لالایی ها ، افسانه ها و ترانه های کودکان بگذریم - متأسفانه در بخش نوشتاری آثار و مدارکی را که مطابق حال و احوال کودک و به زبان کودک باشد ، کمتر سراغ میتوانیم ، و چیزهایی که از گذشته به نام ادبیات کودک و آن هم به صورت پراکنده جسته و گریخته این جا و آن جا به دیده می آیند ، ادبیات کودک نه ، بلکه آثاری است که توسط بزرگ سالان به شکل پند و اندرز چهره گشوده و بیشترین جنبه تعلیمی - تربیتی دارند.

به عباره دیگر اگر از نشر سراج اطفال ، انیس کودک ، د کمکیانو انیس و چند جزوه کوچک دیگری که در سالهای پسین صورت گرفته بگذریم - در مورد ادبیات کودک در افغانستان کار با ارزش و قابل تذکری را نمیتوان سراغ و ملاحظه کرد.

روی همین دلیل و با نظر داشت اینکه « توجه به کودک ، توجه به آینده جامعه ، و توجه به ادبیات کودک ، توجه به فرهنگ جامعه می باشد » شورای علمی انستیتوت زبان و ادبیات دری مرکز زبانها و ادبیات ، چند سال قبل نگارش پروژه یی را زیر عنوان : « ادبیات کودک در افغانستان » برای دانشمند جوان و با استعداد (معاون محقق محمد فاضل شریفی) تصویب نمود که پژوهشگر پر تلاش با سعی خسته گی نا پذیر و با جستجو و دسترسی به آخرین امکانات و منابع معتبر، اثر حاضر را به رشته تحریر در آورد و خلای بزرگی را که از این ناحیه در کشور وجود داشت ، به وجه بسیار خوب و احسن از میان برداشت.

این اثر پس از مقدمه زیبا ، در شش فصل نوشته شده است . فصل نخست پیشینه موضوع می باشد که طی آن از عدم توجه به ادبیات کودک و از کم رنگ بودن این بخش ادبی در گذشته ، سخن رفته است.

فصل دوم که نگرش فشرده پیرامون ادبیات کودک می باشد، در آن علاوه بر اینکه مسأله ادبیات کودک و ادبیات برای کودک از هم تفکیک گردیده، پیوند ادبیات کودک با ژانر های ادبی ماهرانه روشن و روند پیدایی و رشد آن در افغانستان به بررسی گرفته شده است. فصل سوم ، حاوی مطالبی راجع به رابطه ادبیات کودک با فولکلور است که در این راستا قصه، افسانه، لطیفه، چیستان، ترانه ، سرود و لالایی های کودکانه مطرح بحث قرار گرفته و بهترین

نمونه های آن چون دردانه های رنگین از گنجینهٔ بر بار ادبیات شفاهی
مان جمع آوری گردیده است .

همچنان داستان ، حکایت ، قصه ، نمایشنامه و نوشته های غیر
داستانی موضوعات فرعی یی است که زیر عنوان ادبیات منثور کودک
در فصل چارم این اثر ، مورد کاوش و پژوهش دقیق قرار
گرفته و چون گلهای رنگین شاخه شاخه از میان صدها گل ، از
باغستان پر برگ و بار ادبیات چیده شده و به صورت ، دسته گل
زیبا در آمده است .

به یک تعبیر « شعر [کودک] گلی است که احتیاج به
خورشید صلح دارد تا بشکفت و در هر جا که پرنده گان آواز خوانند
و قلبها برای ساختن آیندهٔ پر سعادت بتپد ، گل شعر خواهد شکفت .
پس آرزو میکنم نسل خورد سال همهٔ جهان بتواند از صلح و خورشید
و گل پرنده ، لذت برده رشد و تکامل مملو از شعر داشته باشند .» فصل
پنجم این اثر ، ویژه شعر کودک بوده و نویسنده این اثر با نظر داشت
گفته فوق به سوالات شعر کودک چیست و شاعر کودک کیست ؟
پاسخهای مقنع ارایه و نیز موسیقی ، صور خیال ، ویژه گیهای زبانی ،
قالبا و فورمهای شعر کودک را به گونهٔ علمی بررسی نموده است .

در آخرین بخش (فصل ششم) محقق محترم باباریک اندیشی ،
سهم مکاتب و مراکز تربیتی را در رشد ادبیات کودک تحت عناوین
جداگانه نشان داده و کتابش را بانیجه گیری و پیشنهادهای سالم و ارایهٔ
فهرست منابع و مآخذ ، موفقانه به فرجام رسانیده است .

به یک سخن در نوشتن این اثر علمی - تحقیقی معیار ها
و موازین علمی و اکادمیک در نظر گرفته شده و به شیوه تشریحی -
تحلیلی به نگارش آمده است که حضور نویسنده با نثر روان ، دلکش
و عاری از تکلف ، خواننده را از آغاز تا انجام به دنبال خود
میکشاند.

من به حیث استاد رهنما با نگارنده محترم ، این اثر را در
شرایط حاکم بر کشور در نوع خودش بینظیر پنداشته ، در حالیکه
برای معاون محقق محمد فاضل شریفی رتبه علمی محقق را پیشنهاد
مینمایم ، به آرزوی موفقیت های مزید وی در آتی ، چاپ این کتاب مهم
را ضرورت عمده این برهه زمانی میدانم .

و من الله التوفیق
معاون سر محقق محمد سرور پاکفر

تقریظ:

ادبیات کودک به مثابه یکی از ژانرهای مهم در عرصه ادبیاتشناسی است. توجه و انهماک در باب این ادبیات از اهمیت زیاد برخوردار میباشد. در زمینه این ادبیات تاکنون در کشور ما کار کمتر به عمل آمده و چگونه گی آن کمتر مورد مذاقه قرار گرفته است.

خوشبختانه اینک معاون محقق محمد فاضل شریفی، جهت ترقیع به رتبه علمی محقق، پژوهشی را تحت عنوان ادبیات کودک در افغانستان به منصفه اجرا قرار داده و یک اثر علمی - تحقیقی بسیار مفید و مهم را فراهم آورده است.

در این اثر بر علاوه مقدمه که پیرامون نقش و جایگاه کودک میباشد، راجع به شعر و ادبیات کودک مطالبی توضیح شده است و نیز طی شش فصل جداگانه بحث هایی، چون: مروری بر پیشینه موضوع، نگرش فشرده پیرامون ادبیات کودک، ادبیات کودک و رابطه آن با فلکلور، ادبیات منثور کودک، شعر کودک چیست و شاعر کودک کیست؟ سهم مکاتب و مراکز تربیتی در رشد ادبیات کودک و نتیجه، پیشنهادها، فهرست مآخذ و ضمائم، مورد نگرش و تحلیل و تبیین قرار گرفته است.

اثر معاون محقق محمد فاضل شریفی در مجموع دارای مزایای آتی است:

۱- گزینش موضوع دارای مبرمیت است.

۲- روش تنظیم فصول که عمدتاً چندین عنوان برجسته را در بر میگیرد و با عنوانهای ضمنی پیوند محتوایی دارد، با دقت صورت گرفته است.

۳- بحث های تحلیلی در لا به لای عناوین ، محققانه و ژرفنگرانه به عمل آمده و ماهیت ادبیات کودک با بینش های جدید ارایه شده است . در واقع همه بحث ها با دلایل و تحلیل های متقن و استوار متکی میباشد.

۴- استنتاج و پیشنهاد ها در پایان اثر مدلل و مستند است.

۵- در مجموع روش تحقیق و استفاده از مراجع و مآخذ معیاری است و بر مبنای عملکرد پژوهشهای پذیرفتنی، به تحقیق پیوسته است.

با در نظر داشتن مواصفات فوق الذکر ، من اثر علمی تحقیقی محترم معاون محقق محمد فاضل شریفی را برای ارتقا به رتبه علمی محقق مناسب و موافق میدانم ،ضمن تأکید بر چاپ این اثر مفید، از خداوند متعال برای این جوان زحمتکش و سخت کوش موفقیت های زیاد استدعا دارم.

با احترام

پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم

تقریظ:

کودکان امروز آینده سازان و صاحبان فردای جامعه اند. توجه به این گلبنان باغ هستی پشتوانه باورین افقهای روشن، مستوای سبز، فضای سالم و شرایط بایسته زیست در آتیه کشورها میباشد و برعکس کم بها دادن به این قشر عزیز و ارجمند بدون تردید سرشت و سرنوشت جوامع و ملتها را زیر سوال میبرد.

پرداختن به کودکان نه فقط به مفهوم فراهم ساختن نان و آب، لباس و مسکن و زمینه های رشد جسمی و فیزیکی آنان است، بلکه موازی با آن تأکید بر آموزش و پرورش و رشد و انکشاف جنبه های معنوی زنده گی، احساسات، عواطف، استعدادها و قابلیت های هنری و خلاق آنان نیز از جایگاه و اهمیت ویژه یی برخوردار میباشد. ادبیات به مثابه هنر لسانی دیرینه و فراگیر همانسان که در سمت و سو دادن جامعه و ایجاد روحیه سالم و فضای بالنده و بارور بر جوانان و بزرگان اثر گذار است، نقشی به مراتب نیرومند تر در رشد شخصیت و توانمندی های بالقوه کودکان دارد.

البته فراموش نباید کرد، که ادبیات کودکان، ادبیات ویژه خود آنان و جدا از ادبیات بزرگسالان است و به این معنی که در آفرینشهای ادبی برای کودکان هرچند همان ژانرها و قالبها و انواع ادبی یی به کار گرفته میشوند که در ادبیات بزرگسالان مورد استفاده اند، مگر از لحاظ محتوا و کاربرد زبان باید احساسات، عواطف، خواسته ها، قوت برداشت، سطح آگاهی و دانش کودک و تناسب دوره سنی

آنان در نظر گرفته شود تا بر روح و روان کودک نفوذ نموده اثر مطلوب بر جا گذارد. به بیان دیگر آفرینشگران ادبیات کودک با آگاهی از دانش روانشناسی و شناخت رون کودک بایست خویشتن را در موقعیت و موقف کودکان قرار داده ، به ایجاد اثر ادبی پردازند تا دلپذیر و پسندیده باشد ، چنانکه سده ها پیش خداوندگار بلخ فرموده است:

چون سرو کار تو با کودک فتاد

پس زبان کودکی باید گشاد

و در روزگاران نزدیک به ما ملک الشعرا صوفی عبدالحق بیتاب به حیث آموزگار مجرب و با تدبیر همین مفهوم را بدین زیبایی افاده کرده است:

ادیب این دبستانم سرو کارم به طفلان است

بزرگی را چه نقصان گر سخن طفلانه میگویم

به هر حال در کشور ما، ادبیات کودک به مفهوم معاصر آن پدیده تازه و نو است و مراحل ابتدایی را می پیماید . آنچه قبلا به نام ادبیات کودک به خورد کودکان داده شده در حقیقت بینش و طرز دید برگمنشانه بزرگان است که بر کودکان تحمیل شده است .

«ادبیات کودک در افغانستان» پروژه دانشی - پژوهشی یی

است که بنا بر مبرمیت موضوع و خالی بودن جای آن در گستره پژوهشهای ادبی کشور از سوی شورای علمی انستیتوت زبان و ادبیات دری مرکز زبانها و ادبیات اکادمی علوم افغانستان تصویب و اجرای آن

بر عهده پژوهشگرزرف اندیش محمد فاضل شریفی گذاشته شد . که با توفیق کامل آن را به سر رسانده است .

مروری بر این اثر وزین بیانگر آن است که آقای شریفی با عشق و علاقه وافر و تلاش خسته گمی ناپذیر و مراجعه به منابع و سرچشمه های معتبر فراز و فرود ادبیات کودک در کشور را به پیمایش گرفته ، در هیأت یک اثر کامل پس از مقدمه در شش فصل تحقیق، تحلیل و ترتیب نموده است.

نخستین فصل اثر ، تصویری از پیشینه موضوع که یأس اندود است به دست میدهد و در فصل دوم ابعاد تیوریک مسأله ، چون: تعریف، اصول و اهداف ادبیات کودک مورد بررسی قرار گرفته است .

فصل سوم به پیوند عمیق و ناگسستنی ادبیات کودک با فولکلور و گونه های آن اختصاص دارد ، پژوهنده ریشه اصلی ادبیات کودک را در مزرع بارور فولکلور جستجو و ردیابی نموده ، قصه ، افسانه ، لطیفه ، چیستان، ترانه و سرود و لالایی ها را با ویژه گی های هریک به معرفی گرفته نمونه های تطبیقی ارایه میدرد.

در فصول چهارم و پنجم بالترتیب بخش متثور ادبیات کودک مانند داستان ، حکایت ، قصه ، نمایشنامه و نوشته های غیر داستانی با تعاریف و انواع آنها و شعر کودک با تعریف و ویژه گیهای آن و اینکه شاعر کودک کیست و چه توانایی ها و ظرفیتهایی را باید داشته باشد، عمیقاً مورد کاوش قرار گرفته و رهکارهایی نیز پیشکش شده است.

آخرین فصل کتاب سهم مکاتب و مراکز تربیتی را در رشد ادبیات کودک به تشخیص می آورد. شیوه های علاقه مند ساختن کودکان به مطالعه را بیان میدارد و تأکید میورزد که اگر این خصیصه در کودکان رشد نکند ایجاد و تألیف آثار ادبی برای کودکان راه به جایی نخواهد برد و ثمری در پی نخواهد داشت.

نتیجه گیری های عاملانه از پژوهشهای انجام شده و پیشنهاد های مشخص و منطقی که بیانگر عمق دانش و وسعت ینش پژوهشگر شمرده میشود و همچنان تهیه فهرست علمی سرچشمه های به کار گرفته شده، ارزشمندی اثر را دو بالا ساخته است.

با توجه به آنچه گفته آمد «ادبیات کودک در افغانستان» را که با زبان رسا و شسته ادبی نگاشته شده، حاوی دسته بندیها و تحلیلهای منطقی و علمی بوده و با معیارها و موازین پذیرفته پژوهشی آراسته میباشد یک اثر جامع و کم نظیر در نوع خودش به شمار می آورم. در حالیکه این توفیق را به آقای شریفی شاد باش میگویم، ترفیع علمی موصوف را به رتبه علمی محقق و چاپ و تکثیر کتابش را در نخستین فرصت ممکن به مراجع ذیصلاح پیشنهاد میدارم. به آرزوی پیروزیها و جستجوگری های علمی والا تر این پژوهشگر با استعداد.

سرمحقق حسین فرمند

مقدمه

کشور زیبا و فرهنگ پرور ما افغانستان در دراز نای تاریخ افتخار آفرین و ظفر آمیز خویش همواره به مثابه یکی از قلل رفیع و شامخ فرهنگ بشری قد افراشته است که موجودیت آثار و موارث فرهنگی، ادبی و هنری گذشته گان ما خود مؤید این حقیقت میباشد. نمیدانم جبر تاریخش بخوانیم یا بد عهدی ایام که همواره برخوبان جفا میرود و همانگونه که یکی از فرزندان فرزانه این دیار، مولانا جلال الدین محمد بلخی فرموده است:

هر که او داد حسن خود را در مزاد

صد قضای بد سوی او رو نهاد

براین سرزمین باستانی و زیبا نیز گذشت ایام مصایب و بدبختی های بیشماری را به بار آورده است. از حمله اسکندر، تا تجاوز چنگیز، هجوم تیمور و غیره و غیره که هر کدام آمدند کشتند، سوختند و رفتند تا تجاوز، اشغالگری و ویرانگری در روزگار ما، این همه برای آن بوده است تا از ارزش این گرامی گوهر کاسته و با سرد ساختن اجاق فرهنگ و ادب در این خطه، مردمان ما را به بی فرهنگی و بد اندیشی متهم سازند. اما حاسد ان این خاک که چشم شان کور باد! غافل از این گفته فردوسی بزرگ بوده اند:

پسر کو ندارد نشان از پدر تو بیگانه خوانش مخوانش پسر

آری! صاحبان این خطه در هر برهه‌یی از زمان و باوجود مصایب و بدروزیه‌ها به چیزی که هرگز پشت نکرده‌اند، فرهنگ و ادب شان بوده است که امروز جهانیان بادیدن همین مشخصه در اندیشه این مردم، سالی را به پاس نکوداشت یکی از نخبه‌گانش، (سال مولانا) نامید و برای سال دیگر شهری از این دیار (شهر غزنه) را با نظر داشت وجهه و نام بلندش در ساختن فرهنگ بشری به نام پایتخت فرهنگی جهان اسلام انتخاب کرد.

تجلیل از هویت فردی و جغرافیایی این سامان نشانگر آن است که سرزمین ما مهدی است گرامی و ستودنی و به یقین پرورش یافته گانش همواره در آرزوی بهروزی و سعادت آن بوده و به مانند فرزندان خلف الصدق افتخارات نیاکان خویش را از یاد نخواهند برد.

این یک امر غیر قابل انکار است که برای استمرار هویت فرهنگی - ادبی خویش از آینده‌گان نیز چنین چشم‌داشتی باید داشت و یکی از راههایی که آینده‌سازان (کودکان) ما را برای رشد و ارتقای فرهنگ و ادب کشور علاقه‌مند می‌سازند، جهت دادن آنها به سوی فرهنگ و ادب است که این مهم در صورتی مقدور خواهد بود که پیوند آنها را با فرهنگ گش بیخ‌شان محکم‌تر سازیم و برای رسیدن به چنین مامول به رسمیت شناختن شخصیت و حقوق حق آنها و توجه به رشد ذهن، تخیل و تفکرشان که یکی از راههای آن توجه به ادبیات کودک و پدید آوردن آثاری در این زمینه می‌باشد، باید در الویت قرار گیرد.

ادبیات کودک به مفهوم اصلی آن ، حدود دوصد سال قبل در اروپا به رسمیت شناخته شد، زیرا همزمان با آغاز رشد روز افزون صنعت و تمدن، اروپایی ها متوجه شدند که برای تداوم و انکشاف چنان وضعیتی باید به آینده گان توجه نمایند و توجه به آنها در صورتی واقعی خواهد بود که حقوق ، نیاز ها و خواستهای آنها به رسمیت شناخته شده و ذهن و زبان و تفکر شان رشد داده شود و آنها با تلاش در این زمینه توانستند پله های نردبان ترقی را یکی پس از دیگری طی نموده و به مدارج عالی آن برسند. اما متأسفانه در کشور ما که از لحاظ سوابق و غنای فرهنگی ، سالهای سال مغرب زمین خوشه چین خرمن اندیشه و رزان آن بوده و تا هنوز نیز از اندیشه های بزرگانی چون فارابی ، ابوریحان ، ابن سینا... سود میبرند، بنا بر علل و عوامل گوناگونی تا امروز نیز در این زمینه کار در خور توجهی صورت نپذیرفته است .

میتوان گفت که برای نخستین بار خوانش الفبای ادبیات کودک با سراج اطفال در حلقه فرهنگیان ما عنوان گردید. اما به جز دوره های محدود، در زمانه های پس از آن کسی به این فکر نیفتاد تا با تمام نمودن خوانش این الفبا به درسهای اصلی آن پردازد. به همین سبب است که جز چند نوشته محدود چیز دیگری از گذشته در اختیار نداریم.

شورای علمی انستیتوت زبان و ادب دری مرکز زبانها و ادبیات اکادمی علوم افغانستان با درک مبرمیت موضوع و با توجه به پلان

دورنمایی خویش کار پروژه علمی - تحقیقی را تحت عنوان ادبیات کودک در افغانستان تصویب و پژوهش پیرامون موضوع را به نگارنده محول نمود.

افتخار دارم که در تحقیق روی این پروژه علمی - تحقیقی از رهنمود های اندیشمندانه دانشمند محترم معاون سرمحقق محمد سرور پاکفر بهره مسند بوده ام که جا دارد از زحمات بیش از حد و خسته گی نا پذیر شان در این زمینه ابراز شکران و سپاس نموده و از سایر دانشمندان و اساتید محترمی که با ارایه مآخذ و رهنمایی های عالمانه خویش مشوق و مدد رسانم بوده اند، نیز شکر گزاری و امتنان نمایم.

پژوهش دست داشته شامل شش فصل میباشد، فصل نخست مرور فشرده یی است بر پیشینه موضوع و فصل دوم در برگیرنده نکاتی است پیرامون ادبیات ، ادبیات کودک و سیر تاریخی آن در افغانستان ، در فصل سوم ادبیات کودک و رابطه آن با فلکلور مورد کاوش قرار گرفته و فصل چهارم به ادبیات متثور کودک اختصاص یافته است. در پنجمین فصل این پژوهش به مباحثی در زمینه شعر کودک پرداخته شده و در فرجامین فصل (فصل ششم) سهم مکاتب و مراکز تربیتی در رشد ادبیات کودک به مطالعه گرفته شده است، اثر با نتیجه گیری ، پیشنهاد ها ، فهرست مآخذ و ضمائم که شامل تصاویری از برخی نشریات و کتابهای چاپ شده در عرصه ادبیات کودک در کشور میباشد، خاتمه می یابد.

امید وارم تحقیق کنونی بتواند به مثابه نخستین گام رسمی در جهت پژوهش علمی - تحقیقی ادبیات کودک در افغانستان انگیزه

یی باشد برای تحقیقات بعدی در این زمینه ، و بتوانیم برای رشد ذهن و زبان آینده سازان سرزمین خسته خویش کار های بهتری را به انجام برسانیم.

و من الله توفیق

محمد فاضل شریفی

فصل اول

مروری بر پیشینه موضوع

در مورد ادبیات کودک که سهم و نقش مهمی را در رشد فکری و ذهنی آینده سازان جامعه ما دارد، تا اکنون سوای نشر تعداد محدودی از مقاله ها و یکی دو رساله مختصر، کار بایسته و درخور توجهی که دربرگیرنده جوانب متعدد آن بوده باشد در کشور عزیزمان افغانستان صورت نگرفته است.

بدیهی است که ادبیات کودک سهم زیادی در پویایی و تحرک نهالان باغهای زنده گسی ما دارد، آنها باید از طریق ادبیات (هنر بیانی) در رابطه به پدیده های متنوع و گونه گونه زنده گسی معرفت یابند و در آینه سروده های و نوشته هایی که برای آنها آفریده میشود، نیاز ها، علایق و آرزو های شان باز تاب داده شود.

اگر فردای بهتری برای مردم و سرزمین خویش خواسته و آرزو میکنیم، نباید سازنده گان آینده را که کودکان امروز اند، درهاله فراموشی سپرده و صرف از آنها بخواهیم که بدون قید و شرط از تمامی گفته های ما اطاعت نموده و به گونه یی فکر و عمل نمایند که به آنها

دستور داده میشود، زیرا کودک موجود طفیلی بی نیست که صرف ریزه خوار سفره بزرگان باشد. اگر میخواهیم سرزمین ما درآینده صاحبان با تقوا، مدبر، رسالتمند و بااحساس ملی داشته باشد، رسیدن به چنین مأمولی بسته گی به برخورد امروز ما با کودکان دارد.

پس ضرور است تا به تفکر خویش در مورد کودک روح و جان تازه بخشیده و مطابق مقتضیات عصر کنونی و از دید انسان معاصر به آنها نگاه کنیم. ادبیات کودک میتواند تخیل - تفکر، عاطفه و هیجانهای آنها را به خوبی نمایان ساخته و جهت دهی نماید، از این رو به حیث یکی از افزارهای اساسی، ضرورت توجه به آن بیش از هر زمان دیگری هم اکنون احساس میگردد.

در تحقیق حاضر که با در نظر داشت وضعیت اسفناک ادبیات کودک در افغانستان صورت گرفته است کوشیده شده تا از هر گونه مآخذ و منابعی که در زمینه معلوماتی داده میتواند سود جسته شود. باتذکر این نکته که متأسفانه در گذشته در زمینه ادبیات کودک در کشور مان کار قابل ملاحظه بی صورت نگرفته و موضوع پیشینه روشن و قابل یاد کردی ندارد، از مهمترین منابعی که در این اثر در رابطه به ادبیات کودک در افغانستان استفاده شده است، میتوان از کلکسیونهای نشریه ها، جراید و مجله هایی چون: سراج اطفال، معرف معارف، دکوچیانو غر، د کمکیانو انیس، انیس کودک، پرواز، رنگین کمان، فلکلور، عرفان، ادب، خراسان، فرهنگ، برخی از مقاله های نشر شده در مجموعه های مقالات، و رساله هایی مانند: درباره ادبیات کودکان و نو جوانان از پویا فاریابی، دکوچیانو ادبیات از محمد آصف

بهباند و رساله در باره ادبیات کودک از سید داوود زهدی و برخی از نوشته ها و یادداشتهای دیگری که در زمینه سودمند پنداشته شده اند استفاده به عمل آمده است.

آرزو دارم این اثر بتواند در پر ساختن بخشی از خلای عظیمی که در زمینه ادبیات کودک در افغانستان وجود دارد سودمند و درخور استفاده واقع شود.

فصل دوم

نگرش فشرده پیرامون ادبیات کودک

الف- ادبیات و ادبیات کودک

قبل از پرداختن به مسأله ادبیات کودک نخست از همه ضروری می‌باشد تا تعریفی از ادبیات به گونه عام آن ارایه نموده و در روشنایی آن شناسایی و تعریف ادبیات کودک را همراه با سایر ویژه گیهای آن دنبال نماییم:

۱- تعریف ادبیات:

ادبیات به مثابه یکی از والاترین و در عین حال پربارترین دانشهای بشری، از آوانی که انسانها پا به عرصه هستی گذاشته اند مورد توجه و تتبع آنها بوده و توانسته است بار عظیم اندیشنده گی را به دوش کشیده و وسیله یی برای ثبت و ضبط حالتها و وضعیتهای گوناگون آنها در روند حیات باشد.

به سبب ، اهمیت و ارزش به سزایی که این دانش برتر داشته است ، انسانها همواره بر آن بوده اند تا برای شناسایی و درک هرچه بیشتر ماهیت و اهمیت آن به تفکر و تعمق پرداخته و تعریف جامع و مانعی از آن به دست بدهند.

واژه ادبیات در فرهنگها و لغتنامه ها جمع ادبیه و منسوب به ادب خوانده شده و عبارت از دانشهایی است که متعلق به ادب میباشد و یا علوم و آثار ادبی را شامل میشود. (۱)

این کلمه در برابر واژه یونانی « لیترا » به معنای تمام آثار ادبی یک ملت ، یک کشور و یا یک دوره است که در آن شاخه هایی مانند : ادبیات شفاهی و مکتوب ، مختصات ادبی ، داستانها ، سرودها و روایات مرتبط با رسوم و آداب مردمان و بالاخره ادبیات تطبیقی با همه شاخه ها و ریشه های خود شامل میباشد. (۲)

از نقطه نظر زیبایی شناسی ، ادبیات هنر بیان نیات به وسیله زبان و یا کلمات خوانده شده است (۳) که تمام ذخایر و موارث فکری و ذوقی اقوام و ملتها را شامل میشود که از رفته گان به جامانده و باز آمده گان همواره بر آن

۱- دکتر حسن انوری، فرهنگ بزرگ سخن ، انتشارات سخن ، تهران: ۱۳۸۱ ، ذیل واژه ادبیات.

۲- طاهره جعفرقلیخان، ادبیات کودکان، نشر دانشگاه پیام نور، تهران: ۱۳۷۷، ص ۱.

۳- دکتر حسین رزمجو، انواع ادبی، ویرایش سوم ، چاپ چهارم ، انتشارات رز، تهران: ۱۳۸۴ ، ص ۲۴.

چیزی خواهند افزود. (۱) تا اینکه برای همیشه باعث استفاده و وسیله‌ی برای التذاذ و تمتع جهانیان باشد.

ازاین جهت که ادبیات دارای زبان و اهداف متفاوت بوده و زبان ادبیات که وسیله انتقال افکار و احساسات مردم به همدیگر می‌باشد، به شکل‌های متفاوت و برای تامین ارتباط بین افراد با اختلاف‌های فردی گوناگون به کار می‌رود؛ تعریف واحد آن نیز به آسانی امکان پذیر نیست. ژان پل سارتر، آن را مجموعه‌ی از تظاهرات هنری ملتها و اقوام نامیده که در قالب کلام هستی می‌یابد. (۲)

به باور دیگر: ادبیات یک اثر هنری خلاق خوانده شده است؛ اثری که هنرمندی آن را می‌پردازد و تنها یک فرضیه، یک تصور و یا یک نظام فکری خاص نیست، برای اینکه فرضیه‌ها، انگارها، تصورات و نظام‌های فکری متنوع به ساحت آن ره یافته و آن را شکل می‌بخشند.

ادبیات را اهم ترین پایه هنر باید شمرد، زیرا سایر رشته‌های هنری همه تحت تاثیر آن قرار می‌گیرند و « ادبیات گاه با تاریخ هم می‌آمیزد، ولی از تمدن جدایی پذیر نیست و تاثیر تمدن و فرهنگ در آثار ادبی هر قومی به وضوح مشاهده می‌شود. » (۳)

۱- ژان پل سارتر، ادبیات چیست، ترجمه ابوالحسن نجفی، انتشارات زمان، تهران: ۱۳۴۸، ص ۶.

۲- دکتر عبدالحسین زرینکوب، نقد ادبی، جلد دوم، تهران: ۱۳۷۱، ص ۸.

۳- منوچهر علی پور، آشنایی با ادبیات کودکان، انتشارات فردوس، تهران: ۱۳۷۸، ص ۱۳.

آقای محمد رابع حسنی ندوی، یکی از متفکرین اسلامی، در اثر خویش « ادبیات از نظر اسلام » آورده است، ادبیات زنده گی را به نمایش میگذارد و آن را به تصویر میکشد و برای خواننده و شنونده اش تصاویری را عرضه میکند که جلوه های رنگارنگ در آن بازتاب یافته است، در ادبیات زیباییهای جهان هستی و حیات و اشکال متنوع آن ظاهر میشود. تا جایی که اگر نگاه مستقیم به زنده گی برایمان مساعد نگردد، میشود آن را در آینه ادب، با وضاحت تمام به نظاره گرفت. (۱)

چنانکه میدانیم « انسان از طریق ادبیات به مهمترین پدیده های حیات و درک زیبایی های آنها دست مییابد. هرچند پدیده های واقعی و عمق آنها را به صورت مستقیم هم میتوان درک کرد، اما فهم و ادراک آنها از طریق ادب بسیار زیاتر و قویتر از ادراک و دریافت مستقیم آن و از طریق غیر از ادبیات است.

« آنجا که پدیده های واقعی و اعمال و رفتار ها از نظر غایب میشوند، ادبیات جایگزین آنها میگردد. گستره ادب به گسترده گی تمام حیات و ابعاد گوناگون آن وسعت و پهنا دارد. » (۲)

ادبیات به سبب رسالت بزرگی که در زنده گی بشر دارد، اهداف و مقاصدش نیز باید بزرگ و برین باشد، زیرا « یکی از مقاصد

۱- محمد رابع حسنی ندوی، ادبیات از نظر اسلام، مترجم شهباز محسنی، انتشارات شیخ احمد جام، تهران: ۱۳۸۵، ص ۱.

۲- ویلیام. جی. گریس، ادبیات و بازتاب آن، ترجمه بهروز عزوبدفتری، تهران: ۱۳۸۱، ص ۸.

ادبیات خود شناختن است. انسان میخواهد خود را بشناسد و وجود خود را توجیه کند، انسان اندیشمند در این تأملات در مییابد که در سرنوشت جسمانی از نظر نیاز به خورد و خواب و شهوت شبیه حیوان است و جنگ و خونریزی، دزدی، حرص و درنده خوئی از همین عنصر خاکی او ناشی میشود. او در جستجوی انسانیت به عنصر معنوی اندیشه که منشأ آگاهی و تمیز است میرسد و نیروی اندیشه را در دو مسیر به کار میگیرد، یکی برای رفع نیازمندیهای مادی و دیگری برای تعالی و حیثیت بخشیدن به روحش و به همین هدف دست نیاز به سوی ادبیات دراز میکند و از آن کمک میطلبد.^۱ بنا بر آن ادبیات به عنوان اثر مصنوع و هدفمند به دنبال دو هدف عمده ذیل میباشد: نخست بر آورده ساختن نیازهای انسان به تفکر و ژرف نگری و دوم زمانی که یک اثر هنری ضرورت انسان را برای ابراز احساسات و عواطف او از دنیای بیرون رفع نمود باید برای آینده گان نیز منشأ و سرچشمه‌یی برای خلاقیت‌های بعدی باشد.

با نگرش گذرای فوق در مورد مسؤولیتها و اهداف ادبیات چنین نتیجه میشود گرفت که ادبیات در کلیت امر و بدون رویکرد به سن، جنس، رنگ، نژاد زبان و سایر تفاوتها؛ صرف برای تعالی روح آدمها به میان آمده است تا هر کدام مطابق برداشت و استعداد و ذوق خویش از آن استفاده نمایند و به همین سبب است که بشریت در هر دوره‌یی از حیات به آن نیاز دارد.

۱- محمد رابع حسنی ندوی، همانجا ص ۲.

۲- ادبیات کودک:

صرف نظر از تقسیماتی که برای ادبیات از نظر محتوا و سایر ابعاد آن قایل شده اند، ادبیات را از لحاظ ماهیت ساختمانی آن، در هیأت دو گانه ادبیات بزرگسالان و ادبیات کودکان مشاهده مینماییم، که در این بخش مکث کوتاهی در باره تعاریف، ویژه گیها و برخی دیگر از مختصات ادبیات کودک خواهیم داشت تا نقاط تشابه و تقابل آن را با ادبیات بزرگسالان دریابیم.

قبل از تعریف ادبیات کودک مهم است تا به طرح این پرسش پرداخت که دوران کودکی یعنی چی؟ زیرا ادبیات کودک با پیدایش دوران کودکی و مفهوم کودکی شکل میگیرد.

این نکته را نباید از یاد برد که مفهوم بیولوژیکی و اجتماعی کودکی دو موضوع جدا از هم میباشند، دوران بیولوژیکی کودکی و مفهوم آن همزمان با و همزاد با خلقت بشر بوده و قسمتی از دوران رشد جسمانی هرفردی از بشریت است، اما مفهوم اجتماعی کودک محصول جامعه رشد یافته امروزی میباشد. به گونه یی که برخی از پژوهشگران این عرصه در یافته اند: «کودکی یک مفهوم جدید است و نباید آن را با مفهوم بیولوژیکی این کلمه اشتباه کرد ... از گذشته ها و حتا تا یکی دو قرن اخیر، همین که کودک میتوانست دامن مادر را رها کند دیگر کودک به شمار نمی آمد { رواج داشتن همین تعبیر در جامعه ما با عث شده است تا اینگونه پندار هایی نیز شکل بگیرد:

طفلی و دامان مادر خوش بهشتی بوده است

تا به پای خود روان گشتیم ، سرگردان شدیم {

... در اروپا تا همین دو سدهٔ پسین در سن و سالی که اطفال تازه به مکتب میروند از کودکان انتظار میرفت تا به جرگه بزرگسالان پیوندند و همچون بزرگسالان عمل کنند . { متأسفانه در کشور ما تا حال نیز همین تصور بر اذهان بزرگان حاکم است و در خانواده هایی که مشکل اقتصادی دارند کودک به عنوان نان آور خانواده تلقی شده و بدون اینکه از کوچکترین حقوق کودکی خویش آگاهی داشته و یا استفاده نماید از بام تا شام مجبور است تا همانند بزرگسالان عرق ریخته و برای زنده ماندن تلاش نماید . }

در اروپا، در جامعه صنعتی بود که دوران و مفهوم کودکی پدید آمد و به کودکان امکان داد تا سالهای طولانی تری را فارغ از کار و مسؤولیتهای اجتماعی به سر برند و این امر برای آنها دوران کودکی را پدید آورد . (۱)

پس از اینکه دنیایی به نام دنیای کودکی شناخته شد ، ادبیات کودک به مفهوم امروزی شکل گرفت - البته یاد کرد این مهم نیز ضروری است که لالاییهای مادرانه و برخی دیگر از سرودهای فلکلوریک شفاهی که از هزاران سال و شاید اندکی بعد از خلقت بشر شکل گرفته اند و طی آنها بیشتر آرزوها و امیال مادران از کودکان شان مطرح شده است و امروز بخشی از ادبیات

۱- کمال پرلادی ، بنیاد های ادبیات کودک ، کانون پرورش فکری کودکان و

کودک خوانده میشوند جدا از ادبیات رسمی کودک و پیدا شدن مسأله اجتماعی کودک اند.

آنچه در باره تعریف ادبیات کودک میتوان نگاشت این است که در تعریف کلی، ادبیات کودک از ادبیات بزرگسالان تفاوتی ندارد، بدین معنا که از نگاه کیفیت نباید ادبیات کودک نسبت به ادبیات بزرگسالان سطح نازلتری داشته باشد؛ بلکه به این جهت که این ادبیات برای کسانی آفریده میشود که تجارب آنها محدود بوده تهداب زنده گانی شان شکل میگیرد، باید عالیت و سازنده تر باشد. (۱)

یکی از پوینده گان این عرصه باورد دارد: «ادبیات کودک به مجموعه یی از آثار و نوشته هایی باید گفت، که به وسیله نویسنده گان و متخصصین برای مطالعه آزاد کودکان تهیه میشود و در همه آنها ذوق و سطح رشد و نضج کودکان مورد توجه است.» (۲)

با وارد شدن به دنیای کودک میبینیم که این دنیا ی ساده و صمیمی به مواد و مصالحی نیاز دارد که نیروی تخیل آنها را رشد دهد و آنها این مواد مورد ضرورت را از داستانها، سروده ها، قصه ها، نقاشی ها و سایر آفریده های هنری به دست می آورند و در مطابقت با توان احساس و ذهن خویش به انباشتن آن در بیشه های اندیشه خویش همت میگذارند. کودک هنگامی که خواندن و نوشتن

۱- منوچهر علی پور، همان اثر، ص ۱۳

۲- همانجا.

را فرا گرفت و توانست از آفریده های ادبی یی که برای او پدید آمده اند استفاده نماید ، این انتظار را دارد که آثار ادبی یاد شده برای او روزنه های دنیایی پر از اعجاز و هیجان را بگشاید ، جهانی را بیافریند که نیرو و تخیل کودک را نیرومند سازد. (۱)

پرسش مهمی که در روند تعریف یابی برای ادبیات کودک درخور ارزش می باشد ، این است که این ادبیات را باید ادبیات کودک خواند و یا ادبیات برای کودک؟

دکتور رازق روین یکتن از نظریه پردازان معاصر کشور در زمینه ادبیات کودک ، ضمن دسته بندی این دو نوع ادبیات ؛ نگاشته است : « ادبیات برای کودکان ادبیاتی است که توسط بزرگان برای کودکان آفریده میشود و ادبیات توسط کودک ، ادبیاتی است که توسط خود کودک ایجاد میگردد. » (۲)

به پندار موصوف ، مهمترین بازتاب نوع دومی بخشی از ادبیات شفاهی و عامیانه کودکان است که در جریان بازیهای کودکان به وسیله خود آنها ابداع میشود ، مانند برخی از بازیهای منظوم ، پاره یی از ترانه ها و نمایشنامه های دسته جمعی (۳)؛ اما یاد کرد این مسأله را نباید از یاد برد که ادبیات آفریده شده ذریعه کودکان بنا بر

۱- سید داوود زهدی، درباره ادبیات کودک، انتشارات ریاست کودکان، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۶، ص ۲

۲ - رازق روین ، در باره ادبیات کودکان، لکچر های آموزشی برای نخستین کنگره نویسندگان جوان، انتشارات پوهتون کابل، ۱۳۶۲، ص ۸۲.

۳- همانجا.

محدود دیتهای ذهنی و تجربی و زبانی بی که کودک در همان مقطع از حیات خود دارد نهایت محدود بوده و از جانبی هم دخالت بزرگان در زبان کودکان شک و گمان رادر مورد واقعی بودن آفرینش آثار محدود یاد شده توسط کودک ایجاد مینماید. به همین علت است که باید هردو بخش را ذیل عنوان ادبیات کودک مطالعه نمود و این تعریف را نیز پذیرفت که « ادبیات کودک مجموعه بی از آفریده های نوشته نشده {عامیانه و شفاهی} و نوشته شده { تحریری و مکتوب} است که وابسته به کودکان میباشد. » (۱)

پس از مرور نکات و تعاریف یاد شده در مورد ادبیات کودک، بایسته است تا برای روشن شدن هرچه بیشتر موضوع، اهمیت توجه به این ادبیات، اصول، اهداف و ویژه گیهای آن را نیز به گونه مختصر به کاوش بگیریم:

الف - اهمیت توجه به ادبیات کودک :

اهمیت دادن به ادبیات کودک، اهمیت دادن و ارزش بخشیدن به یک آینده روشن برای بشریت میباشد؛ زیرا ادبیات کودک زیر بنای تحولات ذهنی، فکری، اجتماعی و علمی آینده سازان جامعه میباشد. به همین سبب توجه به ادبیات کودک از جهات زیر درخور اهمیت است:

- ۱- پدیده آوردن میل و نیروی کنجکاوی در کودکان برای آندوختن تجارب و معلومات نوین در مورد موضوعات گوناگون؛

- ۲- کمک به آموزش و یادگیری زبان؛
- ۳- تقویت و وسعت یافتن نیروی تعبیر و بیان در خواندن و نوشتن؛
- ۴- تقویت، تربیت و رهبری قدرت اندیشه توسط خواندن و بیان نمودن قصه ها و داستانهای گوناگون؛
- ۵- آشنا ساختن غیر مستقیم کودک به دنیا و محل زنده گی اش؛
- ۶- تقویت و انکشاف تمایلات کودکان؛
- ۷- راهنمایی اخلاق کودک بدون کدام اجبار و یا اینکه ضرورت به تشویق و یا تنبیه داشته باشیم؛
- ۸- تقویت و انکشاف علاقه او به زنده گی اجتماعی و همکاری صادقانه و صمیمانه با دیگران؛
- ۹- ایجاد اعتماد به نفس و استقلال بخشیدن به شخصیت او؛
- ۱۰- برآورده ساختن برخی از ضرورت های ذهنی و عاطفی؛
- ۱۱- سوق دادن عادت او به کتابخوانی در دوران کودکی؛ (۱)

ب- اصول ادبیات کودک :

بنا به تعبیری، ادبیات خود بر دو اصل بنا نهاده شده است :

« نخست اصالت موضوع؛ یعنی تازه بودن مطلب و یا داشتن نگرش و دید تازه و نو نسبت به یک موضوع کهنه و دوم، تناسب قالب با محتوا، هم آهنگی محتوا با سبک نگارش و موضوع مورد بحث. » (۱) اما آنچه در باره اصول ادبیات کودک میشود گفت، این است که ضمن رعایت اصول فوق، اصل دیگری را نیز ضرور است تا به ادبیات کودک افزود و آن این است، که باید به یاد داشت، ادبیات

کودک برای کودک آفریده میشود و از اینکه استفاده کننده گان این آثار در مرحله رشد فکری و عاطفی قرار دارند ، بنا بر آن آفریننده اثر باید پیام رسان نیز باشد و به وسیله پیامهای عالی و سازنده خود به رشد همه جانبه شخصیت آنها ممد واقع گردد. (۱)

ج- اهداف ادبیات کودک:

اهداف مهم و بنیادین ادبیات کودک را به گونه ذیل میتوان دسته بندی نمود:

۱- شناختن محیط زنده گی ، اعم از خانه ، کوچه ، مکتب ، کشور و...؛

۲- شناختن جامعه و ارزشهای آن؛

۳- شناختن طبیعت؛

۴- به وجود آوردن احساس و ادراک زیبایی شناسی؛

۵- پدید آوردن عادت به خوانش و مطالعه؛

۶- آماده ساختن آنها برای زنده گی در آینده؛ (۲)

در کنار نکات یاد شده باید هدف ادبیات کودک این باشد که محدودیتها و کمبودهای کتابهای درسی را از نقطه نظر موضوعات تأمین نموده ، اوقات فراغت شاگردان مکاتب را مفید و سود مند بسازد و در کنار آن معلمین دوره های کودکستان ، ابتدایه و متوسطه را در امر تعلیم و تربیت معاونت کند.

۱- همان ، ص ۱۵.

۲ - پویا فاریابی ، در باره ادبیات کودکان و نوجوانان ، ضمیمه مجله عرفان ،

کابل: ۱۳۶۴ ، ص ۷۸

د-: ویژه گیها و مختصات ادبیات کودک :

آنچه را به عنوان ویژه گیها و مختصات ادبیات کودک میتوان بر شمرد این است که :

۱- اسلوب نگارش در این نوع آثار باید مبتنی بر ساده گی و روانی باشد تا خواننده گان از مسایل ساده و عادی به سوی درک و دریافت موضوعات مهمتر و پیچیده تر رهنمایی شوند .

۲- شکل و محتوای آثار بدیعی برای کودک پیوند عمیقی با سن و سال و روانشناسی آنها داشته باشد .

۳- موضوع اساسی یی را که تعقیب مینماید ، جهت آگاهی دمی برای کودکان باشد و با استفاده از ادبیات عامیانه و نوشتاری این مأمول را بر آورده سازد.

۳- ویژه گیهای اخلاقی باید از مختصات مهم آن باشد ، اما نباید به شکل پند و نصیحت و به نحوه یی دلگیر کننده ارایه شود ؛ زیرا پند و نصیحت خشک را حتا بزرگسالان نیز نمی پذیرند ، از این رو کودکان از آن سخت بیزار اند . به تعبیر دیگر آنها در کرکتر نویسنده و شاعر خویش مربی و رهنما نمیخواهند ، بل دوست غمخواری را میخواهند در یابند که برای آنها سروده ها ، قصه ها و داستانهای شیرین و به یاد ماندنی یی را بگوید. (۱)

در جنب ویژه گیهایی که ذکر شد با ید بیشترین سعی بر آن باشد تا کتابهایی که برای کودکان پدید آورده میشوند به شکل مصور

۱- رازق روین ، ویژه گیهای سنی در آفرینشهای ادبی کودکان ، مجله خراسان اکادمی علوم افغانستان ، ، ش ۲۲ ، جوزا - سرطان ۱۳۶۴ . صص ۵۱-۵۲ .

آراسته کردند ، قدرت تصویر در امر سرگرم ساختن ، انتقال مفاهیم ، آموزش و لذت بخشیدن به آنها بسیار سازنده و حتما جادویی است .
ازسوی دیگر آثاری که در زمینه ادبیات کودک خلق میشوند باید به زبان ، تخیل ، بیان و تجربه های آنها همسویی داشته باشد و از آنچه که سبب یأس ، بدبینی ، نفرت و بدخواهی برای آنها میگردد به طور جدی اجتناب به عمل آید .

اگر آرزو و خواست ما حمایت و کمک واقعی کودک میباشد، ضرور است تا با آنها زنده گی نماییم ، خصوصیات روحی آنها را بشناسیم و این را بدانیم که آنها چه چیز هایی را دوست دارند . پس بهتر است برای هر دوره یی از کودکی که اثری می آفرینیم سن و سال آن دوره را در نظر گرفته و متوجه باشیم که برای همان کودک و در همان مقطع حیاتش شعر بسراییم و یا داستان و قصه و ترانه یی پردازیم ؛ این سخن را به خاطر داشته باشیم که اگر ما تجارب پر شماری از زنده گی داریم آنها را به همین راحتی وبدون مرتکب شدن اشتباه و خطایی به دست نیاورده ایم و اگر خطاها و اشتباهات کودکی را نمیداشتیم به سن و سال کنونی خود نمیرسیدیم و اینک که رشد ما تا حدی کامل شده است ، نباید از آنها این انتظار و توقع را داشته باشیم که باید به مانند ما بیندیشند و یا به مانند ما عمل نمایند .

با ذکر موارد فوق ، تعریف ادبیات کودک ، مختصات ، اهداف ، اصول و اهمیت آن به این نتیجه میرسیم که در کلیت امر هر تعریفی که در مورد ادبیات و به صورت اعم صدق کند میتواند شامل ادبیات کودکان نیز باشد ؛ اما تفاوتی که میان این دو وجود دارد همان

تفاوتی است که میان امیال، خواستها و امکانات کودکان با بزرگان وجود دارد. (۲)

۳- رابطه ادبیات کودک با سایر ژانرهای ادبی:

با توجه به تعاریف و تعبیر ذکر شده در باره ادبیات و ادبیات کودک و اینکه ادبیات کودک با مفهوم ادبیات به طور کلی و عام آن تفاوتی ندارد، بنا برآن ادبیات کودک با تمام ژانرهای ادبی بی که بتوانند اهداف، اصول و ویژه گیهایش را بپذیرند رابطه دارد و در نتیجه میتوان گفت که ژانر هایی مانند: داستان، قصه، افسانه، طنز، حکایت، لطیفه، شعر و ... به صورت مجموعی شامل ادبیات کودک نیز میباشند، اما در میان ژانرهای ادبی، ژانرهایی را نیز داریم که به لحاظ پیچیده گی و دشواریهای نگارشی که دارند، نمیتوانند در حوزه ادبیات کودک کاربرد داشته باشند، مانند ژانرهایی؛ چون: مقامه، بحرطویل، هزل، شهر آشوب، مرثیه، حبسیه و سایر انواعی از این قبیل که از جهات گوناگون کاربرد آنها در زمینه ادبیات کودک مناسب نمیشاند و بهتر است در این عرصه از آنها استفاده به عمل نیاید.

ب- پویشی در پیدایی و روند رشد ادبیات کودک در افغانستان

ادبیات از آغاز خلقت به مثابه وسیله‌ی برای ابراز احساسات، عواطف و افکار بشر، همواره همراه و مونس وی بوده و در سرزمین باستانی و فرهنگ پرور ما افغانستان که به تعبیر روانشاد محمد حیدر ژوبل «از کوه و دره و دشت آن شعر میباریده است» (۱)، از قدیمترین دوره‌ها تا به امروز جایگاه و پایگاه شامخ و رفیعی را دارا بوده است.

اما آنچه در مورد منشأ و روند پیدایی ادبیات کودک در افغانستان میشود بیان کرد این است که ادبیات کودک نیز، نه در هیأت کنونی و رسمی و تعابیر، تعاریف و موازین امروزی؛ بلکه در لایه‌های ادبیات شفاهی ساکنان این آب و خاک همان قدمتی را دارد، که تاریخ و فرهنگ این سرزمین کهن آن را دارا میباشد.

لالایی‌ها، متلها، سرودها و ترانه‌ها و قصه‌های فلکلوریک و سایر آفریده‌هایی از این دست که همه و همه زاینده تخیل و تفکر مردم طی قرون متمادی بوده اند، سنگ بنای ادبیات کودک اند. این گنجینه گرانها اثر روانی و تربیتی عمیق بر کودک باقی میگذارد، چنانچه شاخه بزرگی از ادبیات شفاهی را ادبیات کودک میسازد. (۲)

۱- محمد حیدر ژوبل، تاریخ ادبیات افغانستان، انتشارات میوند،

کابل: ۱۳۸۱، ص ۱۱.

۲- دانشنامه ادب فارسی، جلد دوم، (فرهنگنامه ادب فارسی)، ص ۵۹.

به گواهی تاریخ ادبیات کهن سال و پرباردری، از زمانی که نخستین طلایه های آن به پرتو فشانی آغاز کرد، سروده های نونهالان ما رانیز با خود داشت، چنانکه هجو کودکان بلخ، بدین شرح:

ازختلان آمذیه

بروتباه آمذیه

آبازه بار آمذیه

بیدل فراز آمذیه

که سال سرایش آن ۱۰۸ و یا ۱۱۹ هـ ق دانسته شده است (۱) شاهد خوبی است برای این ادعا و از جانب دیگر سرایش و خوانش ابیات یادشده که به یک حادثه تاریخی آن زمان پیوند دارد، میزان تأثیر گذاری ادبیات عامیانه کودک رانیز به خوبی مینمایاند.

با وجود ریشه ها و پیشینه های ژرف و محکمی که ادبیات شفاهی کودک در کشور ما دارد، وقتی که ادبیات رسمی و نوشته شده را در این زمینه به کاوش میگیریم، متأسفانه به خلای بزرگی در این زمینه مواجه میگردیم، البته این نکته بدان معنا نیست که مردم این آب و خاک به کودکان و آینده آنها بی توجه بوده اند، زیرا کمتر اثر ادبی را میتوانیم از آغاز ادب مکتوب دری و از بیش از هزار سال بدینسوبه سراغ بگیریم که در آن به کودک و ضرورت توجه به آموزش، تربیت و آینده او توجه نشده باشد، چنانکه ترجمه و آفرینش آثار عظیمی، چون: کلیله و دمنه، داستانهای بید پای، انوار سهیلی، مرزبان نامه،

۱ - علی محمد زهما، میر غلام محمد غبار و دیگران، تاریخ ادبیات

افغانستان (پنج استاد)، پشاور: ۱۳۸۳، ص ۷۲.

قابوسنامه ، سیاستنامه ، گلستان سعدی و سروده های دیگر در دواوین شعرای متقدم کشور نمونه یی از آن میان میتواند به حساب آید. اما با تمام تلاشها و کوششهای یاد شده در دوره های یاد شده ، نمیتوانیم آثار و سروده های به جا مانده فوق را در شمار ادبیات کودک به مفهوم امروزی آن بیاوریم ، برای اینکه در تمام آنها « کودک کوچک شده بزرگسالان پنداشته شده و به آینده کودک بیش از زمان حال او توجه شده است. » (۱)

به باور دیگر : کودک با آنکه همواره به مثابه نورچشم و پاره دل بزرگان خانواده ، به خصوص مادر و پدر بوده است ، ولی با وجود آنهم ، همیشه او را به صفت یک موجود طفیلی دیده اند و به همین علت هراز گاهی به نصیحت او پرداخته شده است ، تا اینکه به آفرینش آثاری توجه شود که قوه و نیروی خلاقیت و ابتکار را در ذهن وی رشد داده و او را به تعمق و تفکر وادار بسازند. (۲)

گذشته گان ما تصور و پندار شان این بود که « کودک ، کودک است و بار معنایی واژه کودک گویا مبین این اصل است که چنین موجود پاکیزه یی با تمام فروغناکی هویت تاریخی خود نمیتواند { صاحب خط فکری } خودش باشد و میبایست داشته اند که کودک تا هنگامی که در بند محملهای پنداری بزرگتران باشد سزاوار تحسین و توجه است ! به سخن دیگر او

۱- علی اکبر شعاری نژاد، ادبیات کودکان ، انتشارات اطلاعات، تهران: ۱۳۸۳، ص ۷۷.

۲- عثمان نژند، دماشوم ادبیات، لکچرنوهای پوهنتون کابل برای نخستین کنگره ادبیات نویسنده گان جوان ، پوهنتون کابل، ۱۳۶۴، ص ۹۴.

حق ندارد «نه» بگوید و «نفی» کند! باید به آیین باشد» (۱) و افکارش در مسیری قرار بگیرد که بزرگان آن را ترسیم مینمایند؛ برای پی بردن بیشتر به اینگونه باورها نمونه های کوتاهی از شعر چند سخن سرای پیشرو کلاسیک دری رابا یکی دو سطر از قابوسنامه عنصر المعالی کیکاووس پی میگیریم:

از حکیم نظامی گنجوی:

آنروز که هفت ساله بودی
چون گل به چمن حواله بودی
اکنون که به چارده رسیدی
چون سرو به اوج سر کشیدی
غافل منشین نه وقت بازیست
وقت هنر است و سرفرازیست
دانش طلب و بزرگی آموز
تا به نگرند روزت از روز
و یا:

ای پسر هان و هان ترا گفتم
که تو بیدار شو که من خفتم
چون گل باغ سرمدی داری
مهر نام محمدی داری

۱- پویا فاریابی، در باره ادبیات کودکان و نوجوانان، ضمیمه مجله عرفان، کابل: ۱۳۶۴ ص ۵.

سکه بر نقش نیکنامی بند
کز بلندی رسی به چرخ بلند
تامن آنجا که شهر بند شوم
از بلندی ات سربلند شوم
صحبتی جوی کز نکو نامی
در تو آرد نکو سر انجامی
گوهر نیک را ز عقد مریز
و آنکه بد گوهر است از او بگریز
هنر آموز کز هنر مندی
در گشایی کنی نه در بندی (۱)

از ناصر خسرو:

بر کن ز خواب غفلت پورا سر
و ندر جهان به چشم خرد بنگر
کار خراست خواب و خورای نادان
به خر به خواب و خور چه شوی همسر... (۲)

از جامی:

نصیحت بشنو ای فرزانه فرزند

۱- حکیم نظامی گنجوی ، کلیات، به اهتمام وحید دستگردی، انتشارات نگاه ،

جاپ پنجم ، تهران : ۱۳۸۴. ص. ۶۴۲

۲- حکیم ناصر خسرو بلخی، دیوان. با تصحیح و تعلیقات مدرس رضوی و علی اکبر

دهخدا ، دنیای کتاب ، تهران : ۱۳۷۲. ص. ۷.

که بادا یارت ازهر بد خداوند
 زهر پندت بود این بهره مندی
 که در وقت ضرورت کار بندی
 اگر خواهی سعادت دانش آموز
 شوی تا بر مراد خویش فیروز
 هوای عیش و نوش از سر به در کن
 به سن کودکی کسب هنر کن
 به خوشپوشی و خوشخوری مکن خوی
 به تحصیل کمال نفس کن روی
 اگر باشد شب تاریک اگر روز
 قبول رنج فرما دانش آموز... (۲)

از قابوسنامه: « اگر پسرت آید ای پسر، اول چیزی که باید که
 نام خوش بر او نهی دوم آنکه به دایه گان عاقل و مهربان بسپار... و
 چون بزرگتر شود اگر رعیت باشی وی را پیشه یی بیاموز...» (۳)
 با پیگیری آثار ادبی دوره های بعدی و مطالعه این جریان ، مشاهده
 میشود که چنین طرز دیدی تا آغاز سده بیستم نیز ادامه یافت و بزرگان ادب ما
 تا سده های پسین نیز همان راههایی را رفتند که آدرس آن را از گذشته
 های دور و از شیوه نگرش ادبای زمانه های قدیم دریافته بودند.

۱- پویا فاریابی ، همانجا، ص ۷.

۲- کیکاووس ابن اسکندر عنصر المعالی، گزیده قابوسنامه ، به کوشش غلام حسین
 یوسفی، انتشارات امیر کبیر، تهران: ۱۳۶۸، ص ۱۴۷.

د افغانستان از آغاز سده بیستم و بعد از رویکار آمدن دولت امیر حبیب الله خان، زمانی که دوره دوم نشراتی جریده وزین سراج الاخبار به وسیله علامه محمود طرزی آغاز شد به نسبت اینکه طرزی و یاران اصلاح طلب او همه خواهان ترویج اندیشه های مرقی و نوین بودند، سعی بر این شد تا مظاهر دنیای جدید وارد کشور شود.

طرزی که از تأثیر و نفوذ شعر و ادب بر اذهان مردم واقف بود، میخواست این تفکر را تقویت نماید که شعر نباید تنها و تنها در خدمت موضوعات عادی و پیش پای افتاده قرار داشته باشد، بلکه باید هدف شعر و ادب این باشد تا ترقی اجتماعی و بهبود زنده گی را یاری نماید؛ به همین سبب از ادبا و شعرای کشور میخواست تا نبشته ها و سروده هایی را برای نشر به سراج الاخبار بفرستند که غایه نهایی آن ترقی اجتماعی افغانستان باشد. (۱)

این مهم را نباید از یاد ببریم که محمود طرزی اندیشه های سازنده و پیشرو خویش را از کشور ترکیه که در عصر یاد شده مرکز ثقل فعالیت های تجدد پسندانه در جهان اسلام محسوب میگردید به ارمغان آورده بود، او به سبب اقامت در ترکیه و آشنایی حاصل نمودن با اوضاع فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جوامع مختلف، از تحولاتی که در زمینه های متفاوت و از جمله در مورد ادبیات کودک و طرز دید در باره کودک در سده های ۱۹ و ۲۰ در دنیا روی داده بود نیز به خوبی مطلع بود. به همین سبب با مساعد شدن شرایط به نشر

۱- دکتر اسد الله حبیب، ادبیات در ی در نیمه نخست سده بیستم، چاپ دوم،

جریده سراج الاخبار همت گماشت و بدین وسیله نخستین سنگ بنا را برای رسمیت بخشیدن به شخصیت مستقل کودک در کشور گذاشت. اولین نشریه کودکان در افغانستان (سراج اطفال) ضمیمه شماره اول سال هشتم سراج الاخبار در پانزدهم میزان سال ۱۲۹۷ هجری شمسی به چاپ رسید.

سراج اطفال با آنکه پیوست سراج الاخبار بود، در عین زمان مجله مستقل بود و علاقه مندان میتوانند آن را به شکل جداگانه مشترک گردند.

این نشریه در اندازه کوچکتر از سراج الاخبار در چهار صفحه به قطع ۳۱/۲۱ سانتی متر منتشر میشد. (۱)

آنگونه بی که در برگ نخست اولین شماره آن نوشته شده است: غیر از «سیاسیات» به همه چیز دیگر میپرداخت و منظور از سیاسیات نیز اخبار داخلی و خارجی بود.

در سرمقاله همین شماره و به عنوان «عرض شکران» از زبان اطفال افغانستان به بارگاه ایزد منان آمده است: «خداوند عالمان را هزاران ثنا که چشمان ما را در این عصر ترقی حصر سراجیه به دنیا باز نمود ... اگر یک عصر پیشتر به دنیا می آمدم احوال ما چی میبود؟ کور، کر، از دنیا بیخبر میبودیم، علم از کجا آموخته میشد؟ از

۱- دکتر محمد حلیم تنویر، تاریخ و روزنامه نگاری در افغانستان، انتشارات اسلامی صبور، پشاور: ۱۳۷۸، ص ۶۱.

مکتب . حال آنکه همین عصر سراجیه است که مکتب ، نام سرچشمه های انسانیت و معرفت را به ما نشان داده است .» (۱)

با مروری بر شماره های باز مانده از سراج اطفال میبینیم که اهداف مهم این نشریه را آموزش و سرگرم ساختن کودکان تشکیل میداده و در آن از دانشها و فنون معاصر جهان ، معلومات عمومی ، مسایل دینی و مطالب اخلاقی به زبان ساده و روان به کودکان سخن رفته است . در مقاله هایی تحت عنوان «بازیهای فنی » مسایل علمی با زبان ساده و در ضمن یک داستان کوتاه توضیح شده و محتوای سروده های نشر شده در آن را نیز پند و اندرز تشکیل میداد که به گونه مثال یکی از این نمونه ها را که تحت عنوان گفتار گرفتار چاپ شده است مرور مینماییم:

بچه ها ای غنچه های آرزوی والدین
ای برای ملک و ملت سور قلب و نور عین
باغ امید وطن را آبیاری از شما
کارهای ملک را امیدواری از شما
چشم ها در انتظار سعی استقبال تان
باد شاه ما به امید از مال حال تان
فیض پاش دولت خوش موطن افغان شوید
بچه ها افغان شوید ، افغان شوید ، افغان شوید ... (۲)

۱- سراج اطفال، سال اول، شماره اول، ۱۵ میزان ۱۳۳۷ هـ ق، سرمقاله، ص. ۱.

۲- همان، شماره ششم، ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۷، ص. ۲.

باید یاد آور شد که سراج اطفال پس از نشر هشت شماره از چاپ باز ماند و بعد از آن که قدرت به شاه امان الله غازی رسید، به جای سراج الاخبار، امان افغان به گرداننده گئی عبدالهادی داوی پریشان به نشر آغاز کرد و، باردیگر سراج اطفال به صفت ضمیمه امان افغان به نشر میرسید، که به گفته داوی، پس از نشر ۱۶ شماره از نشر باز ماند. (۱)

با پایان یافتن دوره نشراتی سراج اطفال، نشریات دیگری، مانند: مکتب و معرف معارف در سالهای نخست دهه های اول و دوم سده بیست انتشار یافتند که محتوای آنها را مقاله ها، مطالب علمی ادبی و دانستنیها در بر گرفته و در شهر کابل برای معلمان و شاگردان معارف چاپ میشد. (۲)

نشریه معرف معارف چنانکه در پستی های شماره سوم سال اول (اول عقرب ۱۲۹۸) و شماره ماه ثور سال سوم (اول ثور ۱۳۰۱ ش) آن که در کتابخانه شخصی دانشمند محترم استاد حبیب الله رفیع موجود موجود میباشد، نگاشته شده است، از طرف وزارت معارف و در مطبعه ماشینخانه به چاپ رسیده است. این نشریه در قطع جیبی به طبع رسیده است و در دو شماره یاد شده، بیانیه غازی امان الله خان در مورد استقلال، توزیع سندهای فراغت مکتب اعدادیه، (۳) مکتوبی از یک

۱- دانشنامه ادب فارسی، ج ۳، ص ۵۰۵

۲- دکتر محمد حلیم تنویر، همان اثر...، ص ۸۳

۳- آصف بهاند، دگرچینانو ادبیات، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۶ ص ۴۵

طالب العلم افغان مقیم فرانسه ، ناول و... به نشر رسیده است. (۱)
قابل یا آوری است که در همین زمان و در شماره های گوناگون
جریده طلوع افغان نیز موضوعات و مطالب آموزشی و ادبی برای
کودکان نشر میشد. (۲)

با وجود کوششها و تلاشهای یاد شده در آغاز قرن بیستم ، زمانی
که نشریات یاد شده را از نگاه درونمایه و طرز دید نگارنده گان آنها
به بررسی میگیریم ، متوجه این نکته میگردیم که همروزگاران پیشین ما
نیز بیشتر به این فکر و اندیشه بوده اند تا برای کودک پند و اندرز
نوشته و یا بساریند ، بنا به تعبیری: « شایسته گی کودک را گویا در
فرمانبرداری و سربه راهی ، در به آیین بودن و آیین دانی و همواره در
گرو پندارهای بزرگتران بودن او دانسته اند. (۳) برای وضاحت بیشتر
موضوع بهتر است نمونه هایی از سروده های محمود طرزی، قاری
عبدالله ، عبدالعلی مستغنی ، داوی پریشان و استاد خلیلی رادر زمینه به
مطالعه بگیریم:

محمود طرزی:

زین جسم با جان ، زین چشم پرنور
گردور گردی مانی بسی دور
زین چند اشیا بشنو به دستور

۱- پویا فاریابی ، همانجا، ص ۶.

۲- معرف معارف، ش ۳، سال اول، مطبعه ماشينخانه ، اول عقرب سال ۱۲۹۸.

۳- همان، شماره اول ثور ۱۳۰۱، مطبعه ماشينخانه مبارکه، اداره دار الامان معارف.

یک یک شمارم تا گردی آگاه
 گمراه آنرا باید بدانی
 کو کور باشـــد راه را نبیند
 آخر چه گردد آیا تو دانی ؟
 در چاه افتد عاجز نشیند
 بیچاره اعمی بیچاره گمراه ... (۱)

قاری عبدالله :

احترام قواعد مکتب
 واجب آمد به پیش اهل ادب
 طفل دانسته هنر آموز
 که بود بخت و طالعش فیروز....
 ای پسر هر که هست نیک سیر
 داند استاد را به مثل پدر
 چون معلم شدست راهبر ت
 دوست دارش چو مادر و پدرت ... (۲)

عبدالعلی مستغنی :

۱- اوصاف باختری ، شعر معاصر دری و فراز و فرودهای آن ، لکچرنوهای پوهنتون
 کابل برای نخستین کنگره ادبیات نویسنده گان جوان ، پوهنتون کابل،
 ۱۳۶۴، ص. ۱۹۰

۲- بویا فاریابی ، همانجا، ص. ۷.

بود کیمیا گرد دامان مکتب
چه گلها دمد از گلستان مکتب
ازو فرد نادان شود مرد دانا
چه باشد ازین بیش احسان مکتب
بکوش ای پسر تا به علم دقایق
شوی فرد در نکته دانان مکتب... (۱)
داوی پریشان:

تا به کی اولاد افغان تا به کی
تابه کی هان تابه کی هان تابه کی
کو کوی مرغ سحر آمد به گوش
خر خر خواب ای گرانجان تا به کی
هست مکتب جان ملت جان من
تا به کی باشیم بیجان تابه کی
کودکان را مکتب است و مدرسه
خاکبازی در بیابان تا به کی
نور بیداری جهانی را گرفت
خواب راحت ای حریفان تا به کی... (۲)
استاد خلیل الله خلیلی:

-
- ۱- رازق روین ، ادبیات کودکان ، لکچرنوتهای پوهتون کابل برای نخستین
کنگره ادبیات نویسنده گان جوان ، پوهتون کابل، ۱۳۶۴، ص ۷۵.
- ۲- عبدالهادی داوی پریشان، گزیده اشعار، به کوشش متین اندخویی،
کابل: ۱۳۶۷، ص ۱۱.

ای گل نورسته آمال ما
 مهر درخشنده اقبال ما
 زنده ز تو آتیه و حال ما
 بسته به تو عظمت و اجلال ما
 چشم وطن سوی تو امید وار
 شوکت این قوم به تو استوار... (۱)

دردوره های پس از دهه های بیست و سی سده بیستم نشریات و مجله های دیگری هم در زمینه پرداختن به مسایل مربوط به کودک و ادبیات کودک آغاز به کار نمودند، که از جمله مجله ها و جریده های انیس کودک (دکمکیانو انیس، دکوچنیانو انیس، انیس اطفال) و دکوچنیانو غز را می شود نام گرفت. هرچند نشر آنها را باید به دیده قدر نگریست، اما درونمایه و محتوای آنها درست به مانند دوره های پیش از آن بر مدار همان تفکرات گذشته می چرخیده است و به همین سبب نیازها و خواسته های کودک و ادبیات کودک به معنا و مفهوم واقعی اش در آنها انعکاس داده نشده است، به گونه مثال در یکی از این نشریات (دکوچنیانو غز) که از سوی مدیریت کتابخانه های عامه وقت انتشار می یافت، اکثر قصه ها و نوشته ها به وسیله دانشمندان و ادبای معروفی، چون:

۱- استاد خلیل الله خلیلی، دیوان، به کوشش عبدالحی خراسانی، نشر بلخ، تهران: ۱۳۷۸، ص ۲۱۵.

عبدالرحمان پژواک، دکتور عبدالاحمد جاوید و دیگران و با مختصات نگارشی آنها نوشته شده است، تا اینکه به زبان، بیان و دنیای کودک در آن کوچکترین توجهی صورت گرفته باشد.

با وجود عدم مطابقت بیشتر نشریات و آثار شعرا و نویسندگان که از آنها نام برده شد با ادبیات کودک و دنیای کودک، خوشبختانه در همین دوره و سالیان پس از آن چهره‌هایی ظهور نمودند که ادبیات کودک را آنگونه‌یی که باید باشد درک نموده و هماهنگ با ذوق کودک ترانه‌ها و متنهای ماندگار و جالب توجهی از خود به یادگار گذاشتند که برازنده‌ترین و صمیمی‌ترین سیما در این زمینه، زنده‌یاد محمد آصف مایل بود. او با درک واقعی ذهن و زبان کودک در دوره ابتدایی، به امر تألیف و تدوین کتب درسی مبادرت ورزید و کتابهای بسیار مفید و مغتنمی را برای تدریس الفبا و قراءت دری از صنف اول الی ششم تألیف نمود و با توجه به دنیای کودک و محیط اجتماعی آنان کتب یاد شده را به گونه‌ی فراگیر و با به کاربردن زنده‌ترین مثالها، ژرفترین و اثرگذارترین پیامهای آموزشی و انساندوستانه آماده ساخت. (۱)

با چشم اندازی به سروده‌ها و ترانه‌هایی که از این فرزانه فرهیخته در دست هست، میتوان گفت که وی به کنه این حقیقت رسیده بود که کودکی دوره و مرحله‌یی است که باید آن را درک نموده، ضمن ارزش قایل شدن به آن، نیازها و خواستههای آنان را در نظر گرفت، و از همین سبب است که در سروده ذیل بهار را از دید

۱- محمد فاضل شریفی، محمد آصف مایل فرهنگی فرهیخته، مجله خراسان، شماره ۵۷، میزان - عقرب ۱۳۸۳، ص ۱۵۰.

ترانه بهار
 مزده که آمد بهار
 سبزه و گل بشمار
 آب فراوان به باغ
 گشته روان هر کنار
 غچی و پروانه شد
 زنده به بوی بهار
 بلبل آبی کند
 غلغله در جویبار
 کرده شگوفه به باغ
 درخت سیب و انار
 برب آبروان
 سایه بید و چنار
 کوکوزنان فاخته
 نشسته بر شاخسار
 به شاخ سرو بلند
 ناله کند زارزار
 زخانه مور و ملخ
 گشته روان سوی کار
 توهم بدو پشت کار
 ای پسر هوشیار (۱)

درسالهای بعد از دهه سی تا هفتاد ، داستانها ، قصه های تربیتی ، ترانه های فلکلوری و مجموعه های شعری یی در زمینه ادبیات کودک به زبانهای دری و پشتو در کشور به چاپ رسید که میتوان از جمع آثار چاپ شده در دوره یاد شده به تعدادی از آنها که نگارنده بدان دسترسی یافته است ، اشاره نمود:

- ۱- دهقان کوچک (نمایشنامه) به شکل منظوم و منثور ، ترجمه از عبداللطیف نشاط ، به نظم آورنده گان : ضیا قاریزاده و محمد شفیع رهگذر، سال چاپ ۱۳۳۶ ، مطبعه معارف مزار شریف.
- ۲- آفتاب بر آمد (داستان) نویسنده : فتح محمد منتظر، کابل: ۱۳۳۷
- ۳- افسانه های شیرین ، ترجمه محمد رشاد وسا، کابل: ۱۳۵۱
- ۴- قصه های تربیتی (پشتو و دری) نویسنده : عبدالمحمد مموزی ، مطبعه معارف ، کابل: ۱۳۵۱
- ۵- شهر وفا (داستانهای اطفال) ترجمه علی احمد کریمی، کابل: ۱۳۵۱
- ۶- دنیای حیوانات (دوره سه جلدی) ترجمه محمد حکیم ناهض، کابل: ۱۳۵۱
- ۷- ندای کودک (مجموعه ترانه های فولکلوری ، عبدالرووف پاییز حنیفی، کابل: ۱۳۵۳
- ۸- لقه موتر (ترجمه به دری و پشتو) مترجم : ف، الف . فاروق، کابل: ۱۳۵۳.
- ۹- قصه ها و افسانه ها ، مجموعه داستانها از عبدالغفور برشنا.
- ۱۰- گنج (مجموعه داستانها برای اطفال) پاییز حنیفی، ۱۳۵۶.

- ۱۱- پرنس کوچک (داستان میانه) ترجمه غلام سخی غیرت، ۱۳۵۷.
- ۱۲- تیاتر کودک، نوشته جلال نورانی
- ۱۳- کبوتران سپید صلح، به کوشش پویا فاریابی، کابل: ۱۳۶۱.
- ۱۴- افسانه سی سانه (دوره سه جلدی)، عبدالحسین توفیق، ۱۳۶۱
- ۱۵- سه افسانه برای اطفال، نشر وزارت تعلیم و تربیه.
- ۱۶- شوخیهای میفی، ترجمه میر حسام الدین برومند.
- ۱۷- گلفروش، نوشته وکیل احمد.
- ۱۸- با اسپ سحر آمیز به طرف لندن، ترجمه میر حسام الدین برومند. (۱)
- ۱۹- آی، نقطه، نقطه ...، نوشته م. اشرف (۱)
- ۲۰- افتر بارانک، مجموعه شعری برای کودکان، رازق رویین، کابل: ۱۳۶۴. (۲)
- ۲۱- برادری، مجموعه داستان، غلام حیدر یگانه، ۱۳۶۴. (۳)
- ۲۲- اسپ سوار نیم جان، ترجمه سید داوود زهدی، کابل: ۱۳۶۴. (۴)
- ۲۳- سیمای کودک، سید داوود زهدی، از نشریات ریاست کودکانها.

-
- ۱- محمد اشرف، آی، نقطه ...، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۴.
 - ۲- رازق رویین افتر بارانک، مجموعه شعری برای کودکان، نشر بخش ادبیات کودک، اتحادیه نویسندگان افغانستان، کابل: ۱۳۶۴.
 - غلام حیدر یگانه، برادری، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۴.
 - ۴- سید داوود زهدی، اسپ سوار نیم جان، نشر ریاست کودکانها، کابل: ۱۳۶۸.

- ۲۴- قصه های مصور ،، سید داوود زهدی ، از نشرات ریاست
کودکستانها.
- ۲۵- اثر قصه در زنده گی کودک ، نشر ریاست کودکستانها.
- ۲۶- قصه های فلکلوری ۲ جلد ، نشر ریاست کودکستانها
- ۲۷- نقش بازیها و بازیچه ها ، نشر ریاست کودکستانها
- ۲۸- قصه های آموزنده ، ، نشر ریاست کودکستانها، ۱۳۶۷. (۱)
- ۲۹- طلایی لاس، ترجمه گلجان صابر (پشتو) ، کابل ۱۳۶۸. (۲)
- ۳۰- دگلانو سری، ترجمه حبیب الله شینواری، کابل، انجن نویسنده
گان، ۱۳۶۹. (۳)
- ۳۱- واه واه ، کتاب اطفال ، موسسه تعلیم و تربیه ، کابل: ۱۳۳۹.
- ۳۲- وظیفه شناسی ، (داستان) نوشته الفردوینی ، ترجمه محمد امین ،
اداره روزنامه اصلاح، کابل: ۱۳۱۷.
- ۳۳- افسانه اطفال، گرد آورنده محمد بشیر رفیق، کابل، بی . تا .
- ۳۴- روباه چالاک و ماکیان سرخ ، ترجمه ماری خلیلی، داستان اطفال،
کابل ، موسسه انتشاراتی انیس، ۱۳۵۵. (دری و پشتو)
- ۳۵- فرید و پروین ، داستان اطفال، موسسه تعلیم و تربیه ، کابل: ۱۳۳۶.
- ۳۶- فرید و پروین (داستان مصور) ریاست دارالتألیف وزارت معارف،
کابل: ۱۳۴۱.

-
- ۱- سید داوود زهدی ، قصه های آموزنده ، نشر ریاست کودکستانها، مطبعه
دولتی، کابل: ۱۳۶۷.
- ۲- طلایی لاس، ترجمه گلجان صابر (پشتو) ، کابل ۱۳۶۸.
- ۳- دگلانو سری، ترجمه حبیب الله شینواری، کابل، انجمن نویسنده گان ، ۱۳۶۹.

۳۷- بین و تماشاکن (داستان اطفال) اثر ولیم اس. گری و دیگران ،
موسسه تعلیم و تربیه ، کابل: ۱۳۳۷. (۱)

در کنار آثار یاد شده به زبان دری ، در این دوره آثاری به
زبان پشتو نیز ترجمه ، تألیف و یا سروده شده اند که شماری از آنها نام
گرفته شد .

نکته قابل یاد کرد دیگر این که در جریان سالهای
۱۳۶۰-۱۳۷۱ بخشی تحت نام ادبیات کودک در انجمن نویسنده گان
افغانستان نیز فعالیت داشت که آثاری را در زمینه ادبیات کودک چاپ
و نشر کرد و در همین دوره در رابطه به تیوری ادبیات کودک و
ادبیات فلکلور کودک نیز آثاری نوشته و یا ترجمه شده است که از
زمره راهیان این بخش میشود از کسانی ، چون: پوهاند عبدالقیوم قویم ،
پوهاند محمد حسین یمین ، پاییز حنیفی ، استاد حبیب الله رفیع ، دکور اسدالله شعور ، سید
داوود زهدی ، پویا فاریابی ، آصف بهاند ، رازق روین ، عثمان نژند و
دیگران نام گرفت.

نوشته ها و تحقیقات دانشمندان ذکر شده بیشتر در مجله های ،
فلکلور، فرهنگ مردم ، ادب، خراسان و ژوند ون به نشر رسیده است و
آثار تعدادی نیز به شکل مستقل طبع شده است که از جمله ، از کتابهای
ادبیات کودک و ادبیات کودکان و نوجوانان از سید داوود زهدی و
پویا فاریابی میتوان نام گرفت.

۱ پوهنوال رسول رهین ، کتابهای ویژه آموزش و پرورش در افغانستان ، مجله
عرفان ، شماره هفتم و هشتم ، سال شصت و یکم ، میزان - عقرب ۱۳۶۲ ، ص
ص ۱۲۷-۱۷۶.

باید افزود که بر علاوه مجله انیس کودک (دکمکیانو انیس)، مجله های پیشاهنگ، جهان کودک و روشنگ نیز به نشر میرسید که در آنها نوشته ها و سروده هایی از رازق روین، عبدالغفور رحیل، ناصر طهوری، فضل حق فکرت و غیره را مشاهده کرده میتوانیم.

با وجود تلاشهای صورت گرفته در این زمینه، در آثاری که برای کودکان در این دوره آفریده شده اند، حضور کودک بسیار کمزنگ و نایاب است، بدین معنا که به استثنای تنی چند از آفرینشگران این زمینه، اکثریتی از فرهیخته گانی که به زعم خود برای کودک به خلق اثری مبادرت ورزیده اند، نتوانسته و یا نخواسته اند تصور نوینی در باره کودک ارایه دهند، برداشت ایشان از کودک، همان تصور کلاسیکی بوده و از همین سبب است که به امر و نهی کودک توجه بیشتر داشته اند.

با وجود اما ها و اگر های یاد شده این نکته واضح است که تاریخ ادبیات رسمی کودک طی دوره یاد شده (۱۳۳۰-۱۳۷۰) شکل گرفته و به بلوغ رسید و از سوی دیگر در همین دوره است که آفرینشگران تا حدودی به موضوع سن و سال در آفرینشهای ادبی برای کودک توجه نموده اند. (۱)

پس از دهه هفتاد و آغاز دور دیگری از جنگ و ویرانی در کشور، میشود ادعانمود که کودک و آرزوهای معصومانه و ادبیاتش

۱- رازق روین، تفاوت های سنی در آفرینش ادبی برای کودکان، مجله خراسان، شماره ۳۲، ص ۴۷.

تا حد زیادی به باد فراموشی سپرده شد، در این دوره گاهگاهی انیس کودک در کابل چاپ میشد و در کشور های همسایه نیز نشریه هایی، مانند: رنگین کمان و سروش کودکان به چاپ میرسید که در پاره یی از برگهای آنها قصه ها و یا سروده هایی را میتوان سراغ گرفت که مخاطب آنها دنیای کودکی بوده است، مانند سروده زیر از خانم پروین پژواک:

بمبیرک

با بالهای شفاف نقره مانند

چون درخشش آب در نور مهتاب

بردست من نشست

به تار نازک و درازش بستم

بمبیرک هراسان پرید

تاردمش را کشید

بر دست من افتاد بی تاب

تار را گسستم

بمبیرک شادمان پرید

سوی آفتاب (۱)

بعد از تحولات سال ۱۳۸۰ که بار دیگر زمینه و مجالی برای چاپ و نشر و فعالیت در بخش های فرهنگی در کشور مساعد گردید، نشریه انیس کودک نیز نشرات خود را از سر گرفت و در کنار آن نشریه

۱- پروین پژواک، بمبیرک، مجله رنگین کمان، سال هفتم، شماره ۷۵، جدی

هایی ، چون: کودک (نشریه انجمن ادبی هرات) ، پرواز، معرفت، افغانستان خانه من ، روزنه زنده گی، تربیت (نشریه وزارت معارف) روشنی، وپاره یی دیگر در این عرصه به فعالیت آغاز نمودند و در کنار آن مجموعه های شعری و سلسله کتابهای قصه (قصه های خوب برای اطفال خوب و ...) منتشر شدند که هرچند برخی از این نشریات تا هنوز نیز با همان نگاه قدیمی به ادبیات کودک مینگرند ، چنانکه در سروده زیر میخوانیم :

جان پدر کودک با انتظام
با خرد و آگهی بردار گام
تا که فرمند و هنر مند شوی
راست گزین حافظ کشور شوی ... (۱)

اما با انهم افقها و روزنه های تازه یی را میتوان برای آینده بهتر در نشریات و آثار سالهای پسین به مشاهده گرفت و این میرساند که پرداختن به ادبیات کودک باید یکی از اهم ترین موضوعاتی باشد که در سرخط اهداف دست اندر کاران امور فرهنگ و ادب کشور قرار گیرد.

به امید رسیدن به این امر مهم.

فصل سوم

ادبیات کودک و رابطه آن با فلکلور

فلکلور (ادبیات شفاهی و عامیانه) بهترین وسیله شناخت و آیینۀ تمام نمای خواسته ها و امیال، درد ها و مصایب ، شادیا و سرورها ، امیدها و ناامیدیا ، آرمانها و آرزوها، ناکامیا و پیروزیهای انسان خوانده شده است .(۱)

آثار فلکلوریک هر جامعه ساخته و پرداخته تمام مردمان همان جامعه است که زنده گی واقعی آنها را با تمام ابعاد به نمایش میگذارد، به همان نحوه یی که هر بخشی از ادبیات نماینده گی از احوال و طرز زنده گانی یک ملت در زمان معین مینماید و تمامی پدیده های برانزده ادبی تاریخ حیات و سرگذشت آن ملت به صورت مجموعی میباشد ، به همین اساس ادب شفاهی (فلکلور) نیز که به زبان عامۀ مردم آفریده میشود خصایل ، اداب ، رسم و رواجها ، ذوق و ذهنیست های همان

۱-- نثار احمد بهین ، فلکلور هنر مردمی ، مجله فلکلور ، ش اول ، سال دوم ،

اجتماع را با تمام ظرافت ها و ریزه کاریهای آن باز مینمایاند، زیرا این زبان (زبان عامه مردم) از احساس اصلی اجتماع نشأت نموده و تاریخ پیدایی آن تا زمان خلقت انسان میرسد. (۱)

با چنین رویکردی است که ادبیات عامیانه به مثابه مواد و مصالح اولیه عالیترین و بهترین شاهکارهای بشری به شمار رفته و این سرچشمه افکار مردم که نسلهای پیایی همه اندیشه های گران بها و عواطف و نتایج فکر و ذوق خویش را با آن آمیخته اند ، گنجینه فنا نا پذیر بیان شده است که به تعبیری : « شالوده آثار معنوی و کاخ با شکوه زیباییهای بشریت به حساب می آید. » (۲)

ترانه های عامیانه ، قصه ها و افسانه ها و سایر آفریده هایی از این دست ، همه و همه نماینده روح هنری یک ملت بوده و در حقیقت « اینها صدای درونی هر ملتی است ، در ضمن چشمه الهامات بشر و مادر ادبیات و هنر های زیبا محسوب میگردد. » (۳)

از آنچه گفته شد چنین نتیجه میگیریم که ادب فلکلور پایه و هسته اساسی ادبیات رسمی و مکتوب ملتها میباشد ، زیرا زبان که ابزار اصلی آفرینش آثار ادبی است در آغاز گسفتاری بود

۱- پوهاند محمد حسین یمین ، ادب عامیانه مردم پروان ، همان مجله ، ص ۷۵.

۲- صادق هدایت ، نوشته های پراکنده ، انتشارات نگاه ، تهران: ۱۳۸۴ ص ۴۵۱.

۳- همانجا ، همان صفحه .

تا نوشتاری. (۱)

ادبیات فلکلوری با ویژه گیها و مختصات بارز و برجسته یی که دارد، به عنوان بخشی از ادبیات بشریت به همه مردم تعلق دارد، اما از این میان قشری که بیشتر و بیشتر از این آبشار زلال و شفاف لذت برده و ساده گی و صمیمیت آن را درمیابند کودکان اند و برای اقناع ذوق ادبی و عاطفی آنهاست که لالایی ها، متلها، ترانه ها، سرودها، قصه ها و افسانه های کهن از دوره یی به دوره یی و از نسلی به نسلی انتقال یافته و تا هنوز زنده مانده اند.

با توجه به همین رابطه تنگاتنگ و گسست ناپذیر ادبیات کودک با فلکلور در این بخش گونه هایی از آفریده های شفاهی ادبیات کودکان را به کاوش و مطالعه میگیریم:

الف - قصه :

قصه نمودار بخش مهمی از میراث فرهنگی هر قوم و ملتی را احتوا نموده (۲) و ارزشهای سنتی و زمینه های فرهنگی و روانشناختی و نیز حوادث اجتماعی در آن بازتاب مییابد. (۳)

۱- محمد فاضل شریفی، روند شکل گیری نظام نوشتاری زبان، مجله عرفان، سال هشتاد و هفت، ش پنجم، عقرب- قوس ۱۳۸۷، ص ۴۸.

۲- معلم میر احمد، قصه چیست؟، مجله فرهنگ، ش ۲۳، زمستان ۱۳۸۶، ص ۷.

۳- اولریش مارزلف، طبقه بندی قصه های ایرانی، ترجمه کیکاووس جهاننداری، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۷۱، ص ۱۵.

قصه در لغت به معنای حکایت ، سرگذشت ، داستان (۱) دادخواهی و مرافعه بردن نزد سلطان یا امیر (۲) آمده است و در اصطلاح به آثاری گفته میشود که در آنها تأکید بر حوادث خارق العاده بیشتر از تحول و تکوین آدمها و شخصیتها میباشد (۳)

به بیان دیگر: « قصه روایتی است تخیلی به نثر و یا به شعر که تأکیدش بیشتر بر حوادث شگفت انگیز و نا معمول است. » (۴) به یک نظر، در قصه محور ماجرا بر حوادث ناگهانی قرار دارد و این حوادث قصه ها را به وجود آورده و در حقیقت رکن اصلی و اساسی آن را تشکیل میدهد.

به یک نظر هدف عمده قصه رهنمونی جامعه به سوی ایمان ، عدل ، انصاف ، صمیمیت و دوستی است . (۵) به باور دیگر: قصه طی طریق آدمی است تا مرز حقیقت و به باور یکتن از پژوهشگران معاصر،

۱- سیما داد ، فرهنگ اصطلاحات ادبی ، ص. ۳۳۴

۲-دکتور محمد معین ، فرهنگ معین ، ذیل واژه قصه .

۳-جمال میر صادقی ، قصه ، داستان کوتاه و رمان، مطبعه دولتی ، کابل: ۱۳۶۵، ص ۳۷.

۴-میربام آلیوت، رمان به روایت رمان نویسان، ترجمه علی محمد حقشناس ، نشر مرکز، تهران: ۱۳۶۸ ص ۴۰.

۵- روشن رحمانی ، قصه از دیدگاه فلکلور شناسان ، مجله فرهنگ ، ش ۱ ، سال ۱۳۸۶ ، ص ۱۳۵

خداوند برای هرکسی قصه‌ی تعیین فرموده و آغاز و انجامی به آن بخشیده است. (۱) آنچه در قصه و با قصه تا روزگار ما رسیده است و آن را باید مورد توجه قرار داد محتوای پیامی می‌باشد که در داخل هر کدام از آنها نهفته است و این پیام گاه تأثیر آور و غرور آمیز است و باری نیز درسی برای اخلاق و پربار زیستن.

با خوانش و شنیدن هر قصه‌ی مشاهده می‌نمایم که در آن راستی و دروغ، اخلاق و سنن، حرص و آز، زنده‌گی و مرگ، مردی و نامردی، عشق، پهلوانی و درونمایه‌های دیگری از این دست در پرده‌ی بی‌تخیل بیان شده است و از همین سبب است که قصه از جمله‌ی توانمندترین پدیده‌ها در شناساندن انسان به انسان می‌باشد و خیر و شر را با حد و حدودی که آدمیان به آن رسیده‌اند مقابل می‌کند. (۱) همه‌ی برجسته‌گی‌هایی که در فوق روی آن تأکید شد، موقف قصه‌ها را یک سروگردن فراتر از سایر انواع ادب شفاهی قرار می‌دهد، زیرا، «اگر ترانه وصف حال است و بیان‌کننده‌ی درد و شادی و غم، در مقابل قصه حسب حال است ... قصه درخت کهنسالی است که به هر سوی ریشه دوانده، تاریخ را از یکسو می‌آورد، اسطوره و سمبولهای فرهنگی را از سوی دیگر. گاه از یکی بود و یکی نبود دم می‌زند، به گونه‌ی بی‌گویی قبل از شکل گرفتن زنده‌گی حضور داشته است و گاه نیز گامی فراتر می‌گذارد که «غیر از خدا هیچکس نبود» و با همین خصلت است که می‌تواند به آغاز جهان رفته و آنسوی را به تصویر بکشد، اما باز هم قرار نمی‌یابد و نه تنها که در آنسوی، بلکه در این

۱- اوردی جمال، مقدمه بر کتاب دهیلو پلوشی، نوشته‌ی پلوشه احمدزی، کابل: ۱۳۸۸، ص ۱۰۰ الف.

۲- محسن مین دوست، پژوهش عمومی فرهنگ عامه، انتشارات توس، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰.

سرزمین آفرینش سرچشمه میگیرد، فراز و نشیب قرن‌ها را پشت سر می‌نهد، از درهٔ حادثه میگذرد و به ما میرسد. (۱)

قصه‌ها با دارا بودن همین پشتوانه‌ها و قدرت سحرانگیز است که تأثیر عمیق و شگرفی در روح و روان کودک از خود به جا گذاشته و نیروی هیجان و تخیل را برای بهتر زیستن در آنها به حرکت در می‌آورد. (۲) و سرانجام به مثابهٔ بهترین هدیه برای کودک در هنگام خواب تلقی میشود. میتوان گفت که در گذشته تمام کودکان دنیا با قصه‌های مادران و مادر کلانهای خود به خواب میرفتند و این قصه‌ها نکات مشترک فراوانی داشت که در میان ملتها مبادله میگردید.

از آنجا که قصه ارزش بسیار والایی در ادبیات شفاهی و به ویژه ادبیات کودک دارد، از اینرو ضروری است تا ضمن اشاره کوتاهی درمورد سیر تاریخی، ارزش آن برای کودک، مختصات و انواع آن را به شکل مختصر شرح نماییم.

۱ - نیم نگاهی به سیر تاریخی قصه‌ها :

قصه گفتن و قصه پرداختن تاریخچهٔ بسیار کهن و قدیمی دارد، چنانچه در تمدنهای مصر و چین قصه‌هایی وجود دارند که زمان آفرینش آنها به چهار هزار سال پیش از امروز بر می‌گردد، اما آنچه در رابطه به پیشینهٔ قصه و قصه نویسی در کشور ما می‌شود آورد این است که

۱- نثار احمد بهین، قصه‌ها یا افسانه‌ها، مجلهٔ فلکلور، ش دوم، اسد- سنبله ۱۳۵۴، ص ۵.

۲- زهرا طهماسبی، ضرورت استفاده از اسطوره در کتابهای کودکان، سایت انتر نیٔ «آتی بان».

در سرزمین ما نیز از گذشته های بسیار دور و حتا از آوانی که آریایی ها در این جا ساکن شدند قصه های منظوم و منظوری در این وجود داشته است .

بعد از آنکه به عهد اسلامی میرسیم ، در این دوره افسانه ها و قصه های زیادی وجود دارد که برخی بازمانده های افسانه های قدیمی و تعدادی نیز محصول دوره اسلامی است که به عنوان معروفترین داستانها و قصه های این دوره میشود از : سمک عیار ، حاتم طایی ، چاردرویش ، امیر حمزه ، و ... نام گرفت . (۱)

در گذشته ها قصه هم ادبیات بود و هم تاریخ . زورمندان و زراندوزان به استثمار مردم عادی و نادار میپرداختند و مردم عادی و فقیر نیز به اندازه توان خود با آنها به مبارزه بر میخواستند ، اما در اکثر موارد، این قدرتمندان بودند که به پیروزی میرسیدند ، برای اینکه آنها زر و زور داشتند ، قدرت و پول داشتند . مردمان نادار همواره در این آرزو بودند که کی وقتی خواهد رسید که به جای سرمایه و قدرت عدل و انصاف حاکم گردد و آنها همین آرزوهای خود را در ورای قصه ها به بیان میگرفتند و اکثر قهرمانهای قصه ها از مردمان عادی و فقیر اند ، مانند بابیه دهقان ، خارکش و امثالهم . (۲)

۱-پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم ، ادب عامیانه تخار ، ضمیمه مجله ادب ، -پوهنتون

کابل، ۱۳۴۵، ص ۳۷-۴۲

۲-گیدری لیهو خنکه محاکمه کر، دگلشرف حدران زیاره ، دخوست دفرهنگیانو تولنه ، کابل: ۱۳۸۶، ص ۵.

عنعنۀ قصه گفتن و قصه شنیدن تا امروز نیز دوام یافته است و تاهنوز نیز مردم روستاهای اطراف با ذوق و شوق در شبهای زمستان قصه را نقل مجالس خویش می شمردند.

ساکنان این آب و خاک در درازنای تاریخ چندین هزار سالۀ خویش قهرمانان بزرگی داشته اند که هر کدام به وجه خاص در صحنه های گوناگون نمایان شده اند، با دقت بیشتر در این پرداخته ها این نکته را متوجه میشویم که این قصه ها از ریشه و اساس از احساسات و امیال مردم این سامان سرچشمه گرفته اند و قصه ها و داستانهای عامیانه ما که برخی خیالی و تعدادی هم واقعی اند همه انعکاس دهنده روحیات و شیوۀ تفکر این مردم در طول تاریخ بوده است؛ چنانکه به باور یکتا از دانشمندان: «افغانستان در طول تاریخ یک سلسله افسانه ها و قصه های عجیب و غریبی داشته است، ساکنین عصر قبل از اسلام این مملکت در دایرۀ معتقدات و تخیلات خویش قصه هایی به وجود آوردند که از قصه های تخیلی امروزی به مراتب عجیتر و دانستن آن دلچسپتر و مفید تر است. اگر بعد از شنیدن در آن غور و دقت شود و با قصه های امروزی مقایسه گردد، عوامل مشترک زیاد به دست می آید.» (۱)

حضور تمامی انواع قصه های عامیانه از گذشته های دور تا امروز، مویذ این حقیقت است که در سرزمین فرهنگساز و ادب پرور ما قصه همواره به مثابۀ یکی از ژانر های مهم و پراهمیت ادبیات عامیانه وجود داشته و اهمیت سازنده آن برای ذهن و تخیل کودک همیشه مطمع نظر بوده است.

۲- ارزش قصه برای کودک :

انسان مشتاق آموختن است و اشتیاق او برای قصه ها مقدمه یی است که چنین حالتی را باز مینمایاند ، پس تمایل به قصه ها است که کودک را بر می انگیزد تا به داستانها گوش فرادهد و هرچه بیشتر در آنها شرکت نماید ، دلیل اساسی این نکته آن است که قصه برای آنها زبان جدیدی است ، زبانی که از اشیا و محیط آنها نه به شکلی که وجود دارد، بل به گونه یی متفاوت حرف میزند و برای آنها هر آنچه نو است گیرایی و جذابیت دارد و آنچه که انسان قبلا نمیدانسته چنین است و همین امر اشتیاق او را به سوی آموختن بیشتر و بیشتر مینماید. (۱) مشخصه های فوق ارزش قصه و قصه خوانی را برای رشد ذهن و روان کودک از اهمیت و ارزش خاصی برخوردار ساخته است که این تأثیر از دیر باز تا اکنون بارزو مشهود بوده است ، طوری که اثر پذیری کودک از قصه و دنیای آن یکی از تأثیر پذیری های عمیقی است که سبب میشود نیروی هیجان و تخیل در روح و روان کودک به حرکت آید.

اندکی قبل از دوره ما کودکان سراسر دنیا با قصه های مادر کلانهای خود به خواب میرفتند و این قصه ها نکات مشترکی بود که در میان ملل مختلف و جوامع بشری رد و بدل میگردد و از این رو امام

۱- ان. پلونسکی ، دنیای قصه گویی ، ترجمه محمد ابراهیم اقلیدی، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۶۹، ص ۲.

محمد غزالی یکی از دانشمندان و اندیشمندان بزرگ سده پنجم هجری ضمن تأکید بر اینکه کودکان و نوجوانان کتاب بخوانند ماهیت این گونه کتابها را نیز یاد آورده و نوشته است: «باید کودکان و نوجوانان کتابهای ساده و سودمند بخوانند تا به راه درستی، راستی و پارسایی هدایت شوند.»^(۱) و به همین ترتیب ارسطو فیلسوف مشهور یونان باستان، در حدود سال ۳۲۲ ق.م در بخش ۱۳۳۶ کتاب سیاست خویش برای دست اندر کاران امور تعلیم و تربیت کودک چنین گفته است: «آنها که در اصطلاح مربیان آموزشی نامیده میشوند، باید مراقبت کنند که کودکان چه داستانهایی را خواه واقعت و خواه خیال میشوند»^(۲) همچنان شیلر، نویسنده معروف فرانسی در مورد ارزش قصه ها گفته است: «معانی عمیق بیشتری در قصه های پریان دوران کودکی ام نهفته است تا حقایقی که از زنده گی آموخته ام.»^(۳)

به باور یکی از پژوهشگران عرصه داستان نویسی در جهان: «قصه و داستان برای انسان بالغ همانند بازی است و برای کودک قصه و داستان است که او فضای زنده گی خود را عوض میکند و به حیات خود معنای دیگر میبخشد و هر گاه حال و هوای اثری با رویاها و خیالهای او چنان دمساز باشد که او حاضر باشد در آن با تمام وجودش

۱- زهرا طهماسبی، ضرورت استفاده از اسطوره ها همانجا.

۲- پلونسکی، همانجا، ص. ۲۸.

۲- همانجا، ص. ۸.

به اجرای نقشی پردازد، هرگاه او با جان و دل بخواهد دوباره آن را به یاد آورد و بار دیگر در فضای آن با شور و شغف تمام زنده گی کند، آری هرگاه چنین باشد - در آن صورت او میتواند آن قصه را بخواند.» (۱)

با ارایه نظریه های فوق در مورد ارزش قصه های عامیانه برای کودک این نکته را نباید از یاد ببریم که از همان زمانه های قدیم تا اکنون بوده اند مریبان و منتقدانی که در مورد ماهیت قصه های عامیانه اختلاف نظر داشته و برخی آن را برای کودک مفید نمیدانسته اند، اما امروز کمتر منتقدی وجود دارد که مدافع نخواندن این قصه ها از سوی کودکان باشد و تحلیلگرانی نیز وجود دارند که این قصه ها را به سبب اثر ژرفی که در رشد ذهن کودک و کمک به از میان بردن تنشهای درونی آنان دارند، با هیچ داستان دیگری، از جمله داستانهای امروزی در خور قیاس نمیدانند. بسیاری از آنها ساختار این قصه ها را برای کودک بسیار مناسب میدانند. ساده گی طرح و شخصیتها و خوش بینی در این قصه ها، آنها را از نظر بزرگسالان خواندنیهای مناسبی برای کودکان ساخته است. (۲)

۱- میریام آلیوت، همانجا، ص ۶۰.

۲- دکتر کمال پولادی، رویکردها و شیوه های ترویج خواندن، تهران: ۱۳۸۷، صص ۲۵۸-۲۵۹.

با نیم نگاهی به درونمایه های قصه های فلکلوری دری میبینیم که آنها عصاره حکمت و خرد مردم اند که به مانند گنج شایگانی تا روزگار ما رسیده اند و از همین سبب است که این قصه ها از جهت های مختلفی برای کودک سودمند و ارزشمند پنداشته شده اند ، تا جایی که برخی از روانشناسان کودکان باور دارند که این قصه ها از لحاظ روانی تأثیر خاصی بالای کودک دارند و نمیتوان از این جهت جایگزینی برای آنها یافت ، زیرا داستانهای امروزی که بر پایه واقعیتها نگارش میابند فاقد چنین ارزشی اند ، به نظر این دسته از پژوهشگران قصه های فلکلوری در دوران رشد کودک اثرات خاصی بالای او میگذارند ، بنیادی ترین تأثیر آنها کمک به کودک است تا تنشهای درونی خویش را آرام سازد ، قصه های یاد شده کودک را می آموزاند که دیگران نیز با دشواریها و جنگالهای گوناگون مواجه گردیده و توانسته اند با پشت کار و همت خویش بر آنها فایق آیند و بر این اساس اگر کودک نیز از سعی و تلاش فروگذار نکند و امید را از دست ندهد به طور حتمی به یاری نیروهای خیر بر دشواریها پیروز گردیده و زنده گی اش درخشان خواهد شد.(۱)

۳- مختصات قصه های فلکلوری:

قصه های فلکلوری دارای مختصات و ویژه گیهای گوناگونی اند که شرح و توضیح هر کدام آنها در جای خود سودمند و مفید

میباشد، اما به نسبت محدودیت حوزه تحقیق، در این بخش به صورت عموم اشاره های کوتاهی در رابطه به مختصات ساختاری، شخصیت پردازی و انواع آنها صورت میگیرد.

اول - مختصات ساختاری:

قصه های عامیانه دارای ساختار و ویژه گیهای همسانی اند. معمولاً این نوع قصه ها کوتاه بوده و بیشتر مناسب به زمانی عیار میباشند که یک راوی یا قصه گو بتواند آن را در وقت کوتاهی به بیان گیرد. به همین سبب از حاشیه رویهای زاید به دور اند و تنها رویدادهای لازم را روایت میکنند. همچنان تقسیم بندی شخصیتها و کرکترها به خوب و بد، پایان امید بخش و خوب و زبان و بیان شیرین جوهره اصلی آن به حساب می آید. (۱)

قصه های ادبیات شفاهی به صورت عمده دارای سه بخش: آغاز، گذرگاه و پایان یا انجام، میباشند.

• آغاز: بیشتری از قصه ها با جملات مشخصی شروع میشوند که شناخته شده ترین آنها، جمله هایی نظیر: «یکی بود، یکی نبود»، غیر از خدا هیچکس نبود...»، «غیر از خدا غمخواری نبود، یک بابۀ خارکش بود...»، «بود نبود در زمانه های قدیم یک پادشاهی بود...»، «بودند و ما نبودیم خدا بود و بنده نبود»، «یکی بود یکی نبود...»

• گذرگاه : گذرگاه عبور از یک واقعه به واقعه دیگر در یک قصه است ، به بیان دیگر موقعی که قصه گو و یا راوی قصه ، هنگام بیان یکی از واقعه های قصه روایت را به یک قسمت معینی رسانیده و به ذکر واقعه دیگری میپردازد که ارتباط مستقیم با واقعه قبلی و در مجموع بافت کلی قصه دارد ، به گونه مثال: « سوداگر را بگذار و از دخترش بشنو ... » ، از ای بگذر، ازی گوش کن... و ...

باید علاوه نمود که گذرگاه یا عبور از یک واقعه به واقعه دیگر در یک قصه به تناسب واقعه های قصه میتواند باربار در یک قصه تکرار شود و به هر پیمانه یی که شخصیتها و واقعه ها در قصه بیشتر باشند ، گذرگاههای آن نیز بیشتر می باشد .

• انتها یا پایان قصه : انتها یا خاتمه ، شنونده یا خواننده را آگاهی میدهد که قصه به انجام رسید و واقعه یا واقعه ها پایان یافته اند ، در برخی از قصه ها به گونه کوتاه درباره ماهیت قصه نیز اشاره هایی میشود ، طور معمول قصه ها چنین خاتمه میابند: « خدا مراد آنها را داد ، از ماو شما را هم بدهد » ، « پادشاه شهر را چراغان کرد هندو را خام داد و مسلمان را پخته ، به مانرسید یک ذره از ته دیگ سوخته » ، (۱) « [چاه کن در چاه است . و ...

دوم - شخصیتها و قهرمانها:

شخصیت از جمله عناصر کلیدی در ادبیات داستانی اعم از کلاسیک و معاصر و شفاهی و کتبی میباشد . این نوع ادبی بدون شخصیت مفهوم و معنایی نمی یابد ، در هر متنی از این دست شخصیت

است که حالت نخستین را دگرگون نموده و مدار داستان را به وجود می آورد، بدون حضور و دخالت شخصیت هیچ داستان و قصه بی قابل تصور نمیباشد.

شخصیت در قصه های ادبیات شفاهی به دو شیوه حضور دارد، یکی استفاده از شخصیت واقعی انسان بدون تغییر در حالت فیزیکی و رفتاری اش و دوم استفاده از برخی صفات و رفتارهای انسانی در قالب شخصیت های جانوری، گیاهی و پدیده های طبیعی، (۳) منها با این تفاوت که این شخصیتها مطلق اند؛ یعنی اگر خوب اند تا پایان خوب مانده و خوبتر و خوبتر میگردند و اگر بد اند، همچنان بد مانده و تفرت انگیز میشوند. (۱)

به بیان دیگر قهرمانها و یا شخصیت های نه خوب، نه بد، هیچ گاهی در قصه ها راه ندارند و درونمایه قصه ها نیز از برخورد خوبیها و بدیها شکل میگیرد، قهرمانهای خوب و نیکو سرشت با قهرمانهای بد و شیطان صفت در مبارزه بوده و حوادث قصه را به وجود می آورند، در این قصه ها از توصیف طولانی و مفصل روحیه و سلوک قهرمانها خبری نیست و این قهرمانها بدون کدام مقدمه طولانی وارد میدان عمل شده و خصوصیات خویش را تبارز میدهند. (۲) پس از حضور شخصیت در قصه رشته های حوادث بر اساس ترتیب و توالی زمانی، موجب کامل

۱- محمد هادی محمدی، صمد ساختار یک اسطوره، نشر چیستا،

تهران: ۱۳۸۰، ص ۱۱۱

۲- ثریا قزل ایاغ، ادبیات کودک و ترویج خواندن، انتشارات

سمت، تهران: ۱۳۸۴، ص ۱۳۴.

شدن آن می‌گردد. هسته اصلی قصه‌ها نبرد تاریکی با روشنی و خیر با شر است و بیشترین قهرمانان نیکو سیرت و پاک نهاد بر قهرمانهای منفی و بد سرشت فایق می‌آیند، به ترتیبی که در تعداد زیادی از قصه‌های مرتبط با شاهان میسینیم، آنها دارای دو وزیر میباشند، وزیر نیک اندیش که نماد خوبی و خیر است و وزیر بد نهاد و بد کنش که نمونه وسوسه‌های اهریمنی و شیطانی است، باسحر و جادوآشنایی دارد و با جادوگران و ساحران همدست و رفیق می‌باشد و می‌خواهد با استفاده از آنها بر خواستهای شیطانی و غیر مشروع خویش دست یابد؛ در مقابل وزیر نیک سرشت تمام سعی و تلاشش این است که فتنه‌ها و دسایس او را حثا نموده و شاه را از سیطره فکری و معنوی وی وارهاوند و به راه فلاح و خیر رهنمون گردد. اگر در قصه‌یی می‌خوانیم که شاه دو وزیر ندارد، به طور حتمی خود وی مرد نیک آیین و عادل است که به مثابه نیروی خیر بر شر تفوق می‌یابد. (۳)

وقتی از قصه‌های شاهان و دربار آنها می‌گذریم، در خارج از محدوده آنها و در اجتماع مردم عادی و عام نیز قهرمانها و شخصیت‌هایی در قصه‌ها حضور دارند که از همان دو نوع سرشت آمیخته شده‌اند؛ یکی از شخصیتها و قهرمانهای معروف قصه‌های ما فردی به نام «کل» است، او انسان فقیر و ناداری می‌باشد که از قشر محروم و تهی دست جامعه نماینده گئی دارد که دور روزگار او را گاهی باشاه و زمانی با وزیر و شاهدخت زیبا رویی مواجه می‌سازد و زمانی میرسد که در جایگاه و مسند شاهی نیز تکیه می‌زند. به همین گونه «هیزم شکن»،

«بابه خارکش»، «ماهگیرپیر»، «چوپان» و... نیز نماد های دیگری اند از شخصیت های قصه های دری که راستکاری و درستکاری از مشخصات برجسته آنها میباشد و سرانجام بنا بر دارا بودن همین سجایای نیک خویش کامکاری و پیروزی نصیب آنها گردیده و صاحبان سرمایه های افسانه وی میگردند.

به همین نهج، زمانی که حیوانات و جانوران قهرمان و شخصیت داستان را میسازند نیز مبارزه و پیکار بی امان آنها میان نیکی و بدی جانمایه قصه است؛ به عنوان مثال «روباه» در قصه های دری جایگاه خاصی دارد، او نمونه یی است از زیرکی و حيله گری، تاجایی که با این همه نه تنها نفرت انگیز نیست، بلکه گاهی دوست داشتنی هم میباشد، این حیوان با تمام شکل و شمایلی که دارد قادر به آن میباشد که حتا حیوانات قوی و پرزوری، چون شیر و پلنگ را نیز اسیر ساخته و در بسیاری از قصه ها شنیده ایم که به اصطلاح: «آنها را از لب دریا تشنه برگشته اند» است همینطور اسپ، طوطی، گوسفند و برخی دیگر از جانوران نیز همواره با خوی نیک و خصلت عالی یار و همکار همدیگر و یا قهرمان اصلی داستان در صورتی که انسان باشد، میباشند و حیواناتی مانند: گرگ، پلنگ، شغال.... مظاهری اند از کینه توزی و نفرت و بدکنشی. در پایان برای مشاهده بهتر کرکترهای انسانها و حیوانات در قصه های عامیانه دری دو قصه کوتاه: «بابه خارکش» و «شیر و روباه» را از نظر میگذرانیم:

قصه بابا خارکش:

بود نبود یک بابۀ خارکش بود . این بابۀ خارکش سه دختر و یک زن داشت . بابۀ خارکش هر روز از کوه خارکشیده به بازار می برد و می فروخت و چهار تا نان می خرید و به خانه برده می خوردند . یک روز بابۀ خارکش وقتی که از کوه خار میکند یک مار را دید که از سوراخی بر آمده گفت : تو کی هستی؟ دختر داری یانی؟ با به خارکش گفت :

من یک مرد غریب استم و سه دختر دارم . مار گفت :

یک دختری را به من بتی (بده) .

بابۀ خارکش به خانه رفته این قصه را به دختران خود کرد . دختر کلان را پرسید : تو میگیری؟ او میگوید نه . دختر دیگر را هم میگوید او هم میگوید نه . دختر خوردی که پدرش را بسیار دوست داشت میگوید :

بلی من میگیرم ، و دختر با مار عروسی میکند . بعد از عروسی میبیند که او مار نبوده و یک بچه بسیار زیبا و قشنگ است که از ترس دیوها پت (پنهان) شده بود ، دختر بسیار خوش میشود و میخواهد که پوست مار را بسوزاند . بچه میگوید :

تو اگر آن را بسوزانی بعد از خاموش شدن آتش من به خاکستر تبدیل میشوم .

دختر گفته های او را قبول نمیکند . او پوست را میسوزاند و می رود جایش را میبیند که تنها در آنجا خاکستر مانده است و بس . او

می‌رود و می‌رود تا به سر کوه قاف می‌رسد که آنجا یک بی بی گک زنده گی می‌کند. بی بی به او می‌گوید:

تو به سر کوه نرو که در آنجا دیوها است و تو را می‌خورند. دختر می‌گوید نی من می‌روم تا بچه را پیدا کنم و بی بی می‌گوید: من جایش را میدانم.

دختر می‌گوید: بی بی جان، برای من بگو و بی بی گک می‌گوید: پیش از رسیدن به آنجا یک درخت چنار است. تو از درخت چنار سه شاخه بکن و تو (تاب) بده. دیوها را یک یک خمچه بزنی، آنها می‌میرند، کلی را از جیب دیو اولی بگیر. برو چهل خانه درون به درون است، یک خانه تاریک و یک خانه روشن. در خانه چهلیم یک چاه است. در آنجا بچه است. دختر می‌رود و می‌رود. درخت چنار را می‌بیند و سه شاخه را می‌کند و تو می‌دهد، می‌رود و می‌بیند که دیوها در خواب هستند. دختر هر سه دیو را یک یک خمچه می‌زند. دیوها می‌میرند و کلی را از جیب دیو اولی می‌گیرد. می‌رود، دروازه به دروازه می‌رود که یک خانه تاریک و یک خانه روشن است. دختر بسیار ترسیده و در خانه چهلیم می‌رسد و سر چاه را باز می‌کند که بچه در آن خواب است. بچه را از خواب بیدار می‌کند و از او معذرت می‌خواهد بچه می‌گوید:

دیدی گپ مه ره نگرفتی چه قدر سرگردان شدی؟ بعد از آن دختر و بچه خوش و خندان به طرف خانه شان رفته و زنده گی را به خوشی ادامه می‌دهند. (۱)

۱- دکتر شمس الحق آریانفر، بابه خارکش، سلسله کتاب برای اطفال، شماره دهم، انتشارات میوند، کابل: ۱۳۸۳، صص ۳۹-۴۰.

قصه شیر و روباه:

یکی بود یکی نبود ، شیری در یک جنگل زنده گی میکرد . در این جنگل غیر از یک روباه پیر کسی با شیر نبود ، این شیر خود را پادشاه و سلطان جنگل میخواند . در نزدیکی آنها یک قریه کوچک بود که هر وقت شیر گشنه میشد از جنگل بیرون شده و در نزدیکی های آنجا انتظار مینشست و همینکه گاو یا گوسفندی را میدید به او حمله کرده و او را با خود به جنگل آورده و میخورد.

شیر هر روز این کار را تکرار میکرد و هرروز گاو ، گوسفند،خرو اسپ و هر حیوان دیگری را که از مردم بیچاره گیر میکرد میخورد .

مردم برای خلاص شدن از شر او یکدانه تفنگ پیدا کردند ؛ اما نتوانستند که شیر را با آن بکشند ، بالاخره برای خلاصی از شر شیر قریه خود را ترک کرده و به یک جای بسیار دور و دور که شیر نمیتوانست آنجا را پیدا کند کوچ کردند .

بعد از رفتن مردم قریه خالی ماند و شیر بنا به عادت همیشه گی ، هر روز از جنگل بیرون شده و به نزدیکی قریه آمده نعره میکشید ، اما هیچ حیوانی به گیرش نمی آمد برای اینکه قریه خالی شده بود .

در جنگل حیوان و کس دیگری هم نبود که شیر آن را بخورد و تنها در آنجا یک روباه پیر زنده گی داشت که شیر به او و گوشتش هیچ علاقه یی نداشت . روزی از روزها شیر بسیار گشنه (گرسنه) شد و هرچه گشت هیچ چیزی برای خوردن نیافت . بالاخره تصمیم گرفت که همان

روباه پیر را بخورد . او نزدیک خانه روباه رفته و غرغر بلندی نمود ، روباه که بیرون از خانه بود به عجله خواست به خانه برود ، شیر وقتی او را دید به او امر کرد که در جای خود ایستاد باشد و به او گفت : تو نمیفهمی که من پادشاه جنگل هستم ، وقتی صدای مرا شنیدی چرا به پیشم نیامدی؟

روباه که فهمیده بود شیر میخواهد او را بخورد ، گفت: شیر صایب ، مه میخواستم پیش شما بیایم اما هر روزی که به طرف شما حرکت میکردم شیر دیگری که در این جنگل است مانع من میگردد و او بسیار بزرگ است! او میگوید سلطان و پادشاه این جنگل تنها من استم.

شیر که با شنیدن این جواب روباه به تعجب افتیده بود ، گفت : در اینجا کسی از من قوی تر است ؟ روباه گفت: بلی شیر جان . شیر گفت بیا که برویم و او را به من نشان بته ، روباه شیر را به نزدیک یک چاه بزرگ برد که در قریه بود و مردم قریه از آن آب میخوردند ، وقتی نزدیک چاه شدند به شیر گفت : آن شیر بزرگ در همین چاه است .

شیر وقتی که به داخل چاه نگاه کرد ، در آن یک شیر را دید و فکر کرد که همان شیر بزرگ همین است ، وقتی به سوی او غرزد ، دید که او هم به روی وی غر میزند . شیر بسیار قهر شد و دندانهای خود را به سوی او کشید و در داخل چاه نیز دید که شیر دندانهای خود را به سوی او کشیده است و به همین خاطر برای کشتن شیر خود را به داخل چاه انداخت و وقتی در داخل چاه فهمید که در آنجا شیر دیگری نیست هرچه کوشش کرد نتوانست خود را از آنجا بیرون کند .

در این وقت سرش را به سوی روباه که در بالای چاه ایستاده بود بلند کرده و گفت: بچه کاکای عزیز و دوست داشتی ام، مرا نجات بده، روباه به طرف او خنده کنان گفت: حالی هم مه از شر تو خلاص شدم و هم مردم.

روباه در گرد چاه رقصیده و آواز میخواند که حالا من پادشاه جنگل هستم و شیر در درون چاه ناله و فغان داشت.

وقتی مردم قریه از این موضوع خبر شدند دو باره به قریه خود برگشته و به خوشی و خوشحالی زنده گی خود را دو باره در آنجا شروع کردند. (۱)

با خوانش نمونه های بالا مشاهده نمودیم که بابۀ خارکش و روباه که هر دو به گونه یی با بدی و مشکلات دچار شدند، سرانجام با فکرو تلاش توانستند بر آنها فایق آمده و زنده گی بی درد سری را آغاز نمایند.

سوم - انواع قصه های عامیانه:

قصه های عامیانه بنا بر وسعت تخیل به کاررفته در آنها؛ رویدادها، وقایع و تصورات گوناگونی را درخود پروریده و از بعد موضوعی اشکال مختلفی را دارا میباشند، تاجایی که همین کثرت محتوایی دسته بندی آنها را از این لحاظ دشوار میسازد، با آنهم میتوان این نوع قصه ها را به هفت شاخه زیر بخش نمود:

۱- علی اکبر شعاری نژاد، ادبیات کودکان، انتشارات اطلاعات، تهران:

- ۱- قصه های همراه با تکرار
- ۲- قصه های حیوانات سخنگو
- ۳- قصه های حماسی، تاریخی - قهرمانی
- ۴- قصه های فلسفی و دینی
- ۵- قصه های عاشقانه
- ۶- قصه های سحر آمیز و جادویی (۱)
- ۷- قصه های اجتماعی معیشتی (۲)

۱- قصه های همراه با تکرار:

قصه های توأم با تکرار از نظر زبان و مفهوم کوتاهترین گونه قصه های فلکلوری اند که معروفترین و زیبا ترین قصه های عامیانه را برای کودکان در بر دارند، مانند قصه بزک چینی و غیره که در کتب دوره ابتدایی مکاتب از آنها استفاده به عمل آمده است .

۲- قصه های حیوانات سخنگو:

این قصه ها به شیوه یی اند که حیوانات در آنها صرف شکل و ظاهر حیوانی داشته ولی مانند انسانها فکر میکنند ، احساس دارند و سخن میگویند ، مانند قصه های کللیله و دمنه و غیره که در آنها حیواناتی مانند: روباه، خر ، شیر، سگ، شغال و... قادر به تفکر و تخیل میباشند. (۳)

۱- بنفشه حجازی، ادبیات کودکان، ص. ۱۲۰

۲- روشن رحمانی ، همان اثر، ص. ۲۱

۳- محمد فاضل شریفی، مقایسه انوار سهیلی و آوای وحش، مجله خراسان، ش ۸۲- ۸۳ ص ۱۴۴.

این قصه ها به مخاطب فرصت میدهند تا در جریان قصه از آن نتیجه منطقی و درست بگیرند.

۳- قصه های حماسی - قهرمانی:

یکی از احساسات با ارزش انسانها ثبت و ضبط افتخارات قهرمانانه و حماسی آنها میباشد ، زیرا « انسان در هر زمان و مکانی شیفته رفتارهای قهرمانی و شجاعانه بوده است ، به خصوص وقتی که این رفتار در راه رسیدن به هدف عالی و بزرگ از شخص سر بزند» (۱) قصه های حماسی باعث این میشوند که کودک با گذشته پرافتخار خویش آشنایی حاصل نموده و غرور ملی اش تقویت یابد ، از همین رو قصه های حماسی، نظیر قصه های رستم و سهراب و غیره همواره مورد توجه کودکان بوده اند.

۴- قصه های دینی:

قصه های بزرگان دین و در مجموع قصه های دینی سهم بسیار برجسته و ممتازی در ساختار تفکر کودک دارند و از همین جهت است که در هر مقطع زمانی تاریخ زنده گی بشریت این قصه ها آفریده شده اند تا بخشی از نیازهای دینی آنها را جواب گویند. در قصه های یاد شده کارنامه ها ، مجاهدات و مبارزه های بزرگان دینی در راه اشاعه ادیان الهی بیان گردیده و کودکان تمایل و علاقه فراوانی به شنیدن و به خاطر سپردن آنها دارند.

۱- بیری سپیک، ادبیات فلکلور ، ترجمه محمد اخگری، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۸۴ ص ۶۱.

۵- قصه های عاشقانه:

پروریدن احساسات سالم و لطیف در کودکان و نوجوانان موضوع بسیار با اهمیتی است که در قصه های عامیانه موضوعات زیادی در این زمینه جاداده شده اند که از هر نوع آلوده گي اخلاقی به دور بوده و تنها عاشق جوانمرد و صادق و بردبار به پیروزی میرسد و محور اساسی آن را همان صداقت و وفاداری دلدادۀ گان تشکیل میدهد.

۶- قصه های سحر آمیز و جادویی:

قصه های سحر آمیز و جادویی یکی از بخشهای قابل توجه فرهنگ عامه را تشکیل میدهند. در این قصه ها همواره یک نیروی غیر واقعی یا جادویی وجود دارد، مانند: اژدها، دیو، سیمرغ و... و یا ممکن است انسانی ساحر و جادو گر باشد و یا اشیایی مانند قالبینچه پرنده، کوه، دریا و غیره.

در این نوع قصه ها بیشتر قهرمانان با عوامل سحر و جادو در تضاد و مبارزه اند، چنانکه در قصه امیر ارسلان و بخش های متفاوت شاهنامه نمونه های زیادی از آن به دیده می آید. (۱)

۷- قصه های معیشتی - اجتماعی :

این دسته قصه هانیز قسمت عظیمی از قصه های عامیانه را میسازند که در آنها کار، زحمت، عدالت، انساندوستی و وطندوستی و مسایل

از این قبیل توصیف شده و قهرمانان و شخصیت‌های آنها را بیشترین قشر پایینی جامعه تشکیل می‌دهند (۱) که برضد تبعیض‌ها و تعصبات کور در جوامع خود به مبارزه می‌پردازند، آنها مظالم و ستم شاهان، امیران، حاکمان، اربابان و... را مورد انتقاد قرار داده و برای از میان برداشتن آنها تلاش می‌کنند.

ب - افسانه :

افسانه‌ها یکی دیگر از انواع پر بار و غنی ادبیات شفاهی است که ابعاد گوناگونی از زنده گی انسانها را با استفاده از عنصر خیال انگیزی توصیف نموده و روشن ساخته اند (۲) تاجایی که به شنیدن آن نه تنها کودکان، بلکه بزرگسالان نیز عشق و علاقه مفرط دارند. (۳)

افسانه در لغت به معنای داستانی که بر مبنای تخیل ساخته شده و واقعیت ندارد (۴) و سرگذشت و حکایت گذشته گان (۵) آمده است و طرز، روش، آیین، به سان، به مانند و شبیه (۶) نیز معنا شده است. در ادب شفاهی دری خط روشن و مشخصی که فاصله میان قصه و افسانه

۱- روشن رحمانی، همان اثر، ص ۲۲.

۲- کمال پولادی، بینادهای ادبیات کودک، ص ۲۲۸.

۳- استاد عبدالغفور برشنا، قصه‌ها و افسانه‌ها، به اهتمام حبیب الله رفیع، ناشر انجمن

فلکلور و ادب افغانستان، مطبعة دولتی، کابل: ۱۳۵۲، ص ۱۰.

۴- فرهنگ بزرگ سخن، ذیل واژه افسانه.

۵- فرهنگ برهان قاطع، ذیل واژه افسانه.

۶- سیروس شمیسا، انواع ادبی، ص ۲۱۲.

را روشن سازد به گونه بارزی تا اکنون از سوی محققان و فلکلورشناسان ارایه نگردیده است و همواره قصه، افسانه، حکایت، سرگذشت و لطیفه مترادف هم به کار برده شده اند. (۱)

به باور نگارنده فرهنگ اصطلاحات ادبی، در ادبیات دری از افسانه سه نوع برداشت میشود: نخست به معنای گونه‌ی بی از اشعار هجایی که برای سرگرمی اطفال خوانده میشده است که یکی از نمونه های خوب آن «اوسانه بلوسانه» است:

اوسانه بلوسانه

آش پختم دانه دانه

یک چمچه به بابای دهقان دادم

بابای دهقان مره گندم داد

گندمه به اسیا دادم

آسیا مره آرد داد

آرده به تغار دادم

تغار مره خمیر داد

خمیره به نانوا دادم

نانوا مره نان داد

نانه به چوپان دادم

چوپان مره بره داد

بره را به ملا دادم

۱- روشن رحمانی، قصه و انواع آن، مجله فرهنگ، ش ۱ سال ۱۳۸۶ ص ۱۳۹.

ملا مره کتاب داد

کتابه خواندم

خدا مره مراد داد

نوع دیگر افسانه منثور می‌باشد که بیشتر از زبان حیوانات گفته شده و یا سرگذشت آنها را بیان میکند که این نوع را داستان هم گفته اند که آنها نیز به مانند قصه های عامیانه با جمله هایی مانند: «یکی بود، یکی نبود...» آغاز میشوند و نوع سومی آنهم عبارت از داستانهای منظوم و منثوری می‌باشد که در کتب ادبی آورده شده اند، مانند افسانه های هزار و یکشب و غیره. (۱)

به روایت دیگر افسانه به سرگذشت و رویدادهای خیالی زنده گی انسانها، حیوانات و یا موجودات تصویری و وهمی، مانند: دیو، پری، غول و اردها و... اطلاق میشود که به منظور رسانیدن پیامهای اخلاقی و آموزشی آفریده شده اند و بیشتر هدف از نگارش آنها سرگرمی و تفریح خاطر کودکان و سایر خواننده گان بوده است. (۲)

به باور مرحوم عبدالغفور برشنا « برای درک افسانه روحیه پاک و بی آلاشی همچو طفلان لازم است که از زنگار بغض، عداوت و کینه پاک و منزّه باشد. درجهان افسانه بعد مسافت، نسبت و تناسب به شکل مجرد و یا انتزاعی د رمی آیند. حیوانات و پرنده گان گاهی حرف میزنند. اسپان بال پیدا میکنند و به مانند پرنده گان پرواز مینمایند... چون اطفال به افراط و تفریط علاقه و دل بسته گی

۱- سیما داد، فرهنگ اصطلاحات ادبی، ص. ۳۲.

۲- حسین رزمجو، انواع ادبی، ص. ۱۸۵.

زیادی دارند ، از این سبب افسانه ها را میپسندند و دوست دارند. (۱)

باید گفت که افسانه ها تمامی ویژه گیهایی را که در قصه ها وجود دارد دارا میباشند ؛ اما با این تفاوت که عناصر خیالی خارق العاده و اغراق آمیز در آن بیشتر است و با همین تفاوت از نگاه محتوایی به انواعی تقسیم شده میتوانند که قصه ها تقسیم شده اند .

به گونه یی که در سطرهای نخستین اشاره شد در منابع و مآخذ گوناگون ادب دری مرز و سرحد مشخصی میان قصه های عامیانه و افسانه وجود ندارد و در بسیاری از موارد قصه های عامیانه و افسانه ها هردو باهم یکی دانسته شده اند؛ بدین معنا که در زبان دری از یک سو افسانه سخن ناراست و دروغ و از سوی دیگر مترادف با قصه و حکایت بی اصل و دروغ که به منظور تربیت اخلاقی و یا تنها برای سرگرمی ساخته شده اند ، خوانده شده است .

مطابق پژوهشهای نوین و نظر داشت اینکه معادل انگلیسی این کلمه legend به معنای داستان یا روایتی آمده است که درباره اشخاص نیمه اسطوره یی ساخته میشوند . هر شخصیتی که مورد توجه و علاقه مردم باشد به شخصیت نیمه افسانه وی مبدل میگردد میتوان چنین استنباط کرد که : « افسانه ، نه روایتی تاریخی است و نه اسطوره یی ، بلکه چیزی میان این هردو میباشد ، ممکن است شخصیتهای افسانه خیالی باشند ؛ اما بیشتر افسانه ها به بیان شگفتی های زنده گی همین انسان زمینی میپردازند» (۲)

۱- استاد عبدالغفور برشنا، قصه ها و افسانه ها، ص ۲

۲- حسین رزمجو، انواع ادبی، ص ۱۸۵.

کتابخانه شخصی ابریش

افسانه ها بنا بر انگیزه ها و اسباب گوناگون و برای برآورده ساختن نیاز های متفاوت آفریده شده و به همین اساس مضامین بسیار متنوعی را در بر میگیرند و بسیاری از حوادث تاریخی نیز با گذشت ایام و با ساز برگ بیشتری که با آن توسط مردم داده میشود به افسانه مبدل میگردند ، طور مثال رویدادهای لشکر کشیهای سلطان محمود و سایر سلاطین و حکمرایان مقتدر به اینگونه آراسته شده اند ، همانگونه یی که در دوره آنها نیز رویدادهای تاریخی شاهان قبل از آن دوره به افسانه مبدل شده بود ، چنانکه در قصیده فتح سومنات از فرخی سیستانی میخوانیم:

فسانه گشت و کهن شد حدیث اسکندر
سخن نو آر که نور حلاوتی است دگر
فسانه کهن و کارنامه به دروغ
به کار ناید رو در دروغ رنج میر... (۱)

با مروری بر تعاریف و شواهد فوق به صورت مجموعی میشود گفت که آن دسته از قصه های شفاهی مردم که در محدوده قصه های پند آموز ، اسطوره و حماسه جای نمیگیرند ، شامل افسانه میباشند ، به گونه مثال قصه های هزار و یکشب به این دلیل که نه به منظور توضیح پدیده های مهم طبیعت و جامعه آفریده شده و به آن میپردازند و نه هم قهرمانان قومی و ملی و سرنوشت آنها محتوای آن میباشد و نه از زبان حیوانات به بیـــــان پند و اندرز پرداخته اند؛ افسانه اند و سایر

داشته هایی از این دست در ادب شفاهی ، شامل قلمرو افسانه ها میگردند (۱)

ج - لطیفه:

لطیفه که در برخی از منابع مترادف با نکته نیز دانسته شده است (۲) یکی از ژانر های جالب ادب شفاهی دری میباشد که با داشتن مختصات و شیرینکاریهای خاص، یکی از موضوعات مورد علاقه کودکان به حساب میرود.

در لغتنامه ها لطیفه به معنای نیکویی، چیز نیک و نازک، (۳) نکته تغز و سخن نیکو (۴) آمده است ، در اصطلاح ادبیات به قصه های کوتاه و فرحت بخشی اطلاق میشود که در باره شخص و یا یک حادثه واقعی به وجود می آید. (۵)، همچنان سخن باریک و نمکین نیز به آن گفته شده است (۶) که در ادب شفاهی و نوشته شده ما مقام بسیار والایی دارد .

۱- کمال پولادی، بنیاد های ادبیات کودک، ص ۲۲۸-۲۲۹.

۲- محمد فاضل شریفی، طنز، گونه ها و پندارهایی در باره آن، مجله خراسان، ش ۶۷، جوزا- سرطان ۱۳۸۵، ص ۱۳۲.

۳- فرهنگ فارسی عمید، ذیل واژه لطیفه.

۴- غیاث اللغات، ذیل واژه لطیفه.

۵- دکتر منصور رستگار فسایی ، انواع نثر فارسی، انتشارات سمت، تهران: ۱۳۸۰، ص ۲۹۵.

۶- دکتر حسین رزمجو ، همانجا، ص ۱۹۶

که انسان از نیروی جادویی زبان آگاه شد، پدید آمده باشد، لطیفه ها نیاز انسان را به خنده بر آورده میسازند. «(۱) و به همین سبب است که کودکان و نوجوانان تمایل زیادی به شنیدن آن دارند و اقبال یافتن بیش از حد لطیفه های ملانصر الدین، بهلول دانا و... همچنان در آثار و مجموعه های حکایت آمیز ادب کلاسیک، مانند: لطایف الطوایف، بهارستان و گلستان که در گذشته های نه چندان دور از آنها به عنوان کتب درسی برای کودکان استفاده میشد، گواه روشنی برجایگاه رفیع این نوع ادبی در فرهنگ ما بوده میتواند.

نکته قابل یاد کرد دیگر در مورد لطیفه این میباشد که تعداد زیادی از قصه های عامیانه نیز با استفاده از محتوای لطیفه، ساخته و پرداخته شده اند که نقل نمونه یی از آن در فرجام خالی از مفاد نخواهد بود:

کل تنبل:

بود نبود یک کل بچه غریب بود که با مادر خود زنده گی میکرد، این کل بچه بسیار تنبل و بیکاره بود و فقط خوردن و خوابیدن را خوش داشت، یک روز مادرش که از بیکاری او به جان رسیده بود او را از خانه بیرون کرد.

در شهر و کوچه نیز بچه ها او را آزار میدهند و او برای خلاص شدن از شر آنها از شهر بیرون رفته و در حالی که بسیار مانده و خسته شده بود خواست در زیر یک درخت استراحت نماید، در آنجا

نیز مورد هجوم پشه ها قرار گرفت و مجبور شد با آنها جنگیده و آنها را از خود دور بسازد.

بعد از اینکه توانست پشه ها را از پیش خود دور سازد بسیار مغرور شده و بالای سر خود نوشت: «صد تارا کشتم ، صد تارا بخشیدم و صد تا فرار کردند.» و بعد از آن در زیر همان درخت خوابید.

در همین وقت لشکریان یک پادشاه از آنجا میگذرند و تنه بزرگ و قوی کل را با نوشته یی که بالای سر اوست میبینند . آنها فکر میکنند که کل صد نفر را کشته ، صد تن را آزاد کرده و صد تن دیگر از او فرار کرده اند ، به همین خاطر او را به مانند یک قهرمان با خود نزد پادشاه که در حال جنگ با یکی از پادشاهان دیگر بود میرند .

پادشاه بسیار خوشحال شده و پس از چند روز مهمانی کل را برای جنگ با دشمنان خود میفرستد، انتخاب اسپ را به خود کل میگذارند و او از ترس یک اسپ لاغر را انتخاب کرد که او را به زمین نزنند ؛ اما همان اسپ لاغر از جمله سرکشتترین اسبهای لشکر بود که کس دیگری جرأت سوار شدن به آن را نداشت . پادشاه از انتخاب نمودن اسپ به وسیله او بیشتر به کل مطمئن شد ، بعد از سوار شدن به اسپ ، کل گفت که باید او را به اسپ ببندند ؛ زیرا میترسید از اسپ نیفتد و پادشاه فکر کرد که این هم یکی از نشانه های شهادت اوست ، وقتی کل به طرف صف لشکر دشمن به حرکت شد و اسپ او به سرعت به تاختن آغازید او از نهایت ترس تنه یک درخت را بغل گرفت تا به سمت لشکر دشمن نرود ؛ اما درخت که ریشه های آن بسیار ضعیف شده و خشک شده بود هنگامی که کل آن را بغل کرد از

جایش کنده شد. وقتی که لشکر دشمن چنین حالتی را دیدند فکر کردند که درخت تاب مقاومت کل را ندارد و از این سبب از جایش کنده شد، و به همین علت از میدان فرار کردند و لشکر پادشاه پیروز گردید.

پادشاه به پاس قهرمانی کل، دختر خود را با وی عروسی نمود و کل با عروس و سرمایه فراوان نزد مادر خود بازگشت. (۱)

د- چیستان:

چیستان جمله بی کوتاه و یا بیت یا ابیات منظومی میباشد که در آن خواص، نشانه ها، اوصاف و شناسه های یک شیء طور پوشیده و با استفاده از برخی قرینه های کنایه وی و یا استعاره بی با تشبیهاتی که غیر صریح اند بیان میگردد و شنونده شیء را از ورای قراین آن باید بشناسد. (۲)

چیستان مترادف با لغز دانسته شده و لغز در لغت به معنای پیچیده گی آمده است، در اصطلاح کلام موزونی میباشد که در آن صفات و نشانه های چیزی شرح میگردد، تا ذهن خواننده از ورای توصیفها به مقصد اصلی گوینده پی ببرد. (۳)

به بیان دیگر: «لغز که در اصطلاح ادبی دری آن را چیستان (چیست آن) نیز میخوانند در ریشه اصلی لغوی به معنای پیچیده گی و

۱- جمال میر صادقی، همان اثر، ص ۴۰.

۲- دکور اسد الله شعور، چیستانهای دری، ص ۱.

۳- میمنت میر صادقی، واژه نامه هنر شاعری، ص ۲۲۵.

پوشیده گی و در اصطلاح آن است که از چیزی صریح نام نبرند ، اما اوصاف آن را چنان برشمارند که شنونده روشن طبع صاحب ذوق از شنیدن آن اوصاف پی به مقصد گوینده ببرد.» (۱)

چیستانها در کنار اینکه در ادب مکتوب دری جایگاه خاصی دارند در ادب فلکلوریک ما نیز بخش قابل توجهی از گنجینه آن را میسازند و مانند سرودها ، افسانه ها و دیگر ژانرهای ادب عامیانه به مردم ذوق هنری میبخشند.

این گونه ادبی با آرایه های بدیعی و تصویرهای ادبی آراسته بوده و یکی از مباحث قابل توجه کودکان و نوجوانان میباشد.

آنچه در باره تاریخ پیدایی چیستان میشود نگاشت این است که : «چیستانها با پیدایش شی که مورد نظر است ، رابطه تنگاتنگ دارد ، مثلاً چیستانها در باره آسمان ، آفتاب ، ماه ، ابر ، یخ ، برف ، شمال و غیره اگر نقطه پیدایش همان شی یا اشیا را در نظر بگیریم باید از همه قدیمتر باشند ، معلوم است که چیستانها درباره محصولات زراعتی و غیره با پیدایش و انکشاف زراعت به وجود آمده اند..... البته پیدایش چیستان پیش از همه به انکشاف تصورات انسانی راجع به محیط ارتباط دارد ، یعنی همین که انسان هر واقعه و هر شی مورد دسترس خود را به شکل سیماهای هنری تصور مینماید به کشف عالم نو هنری توفیق مییابد و به همین واسطه از حیات به طور وسیع بهره مند میگردد.» (۲)

۱- جلال الدین همایی ، فنون بلاغت و صناعات ادبی ، صص ۲۳۵-۲۳۶.

۲- دکتر محمد افضل بنووال ، فلکلور شناسی ، جزوه آموزشی برای دوره ماستری ، پرهتورن کابل: ۱۳۸۷ ، ص ۲۴.

آنچه به گونه مشخصتر میشود در باره چیستانهای کودکان گفت این است که در مورد چیستانهای مربوط به ادبیات کودکان نیز همان تعریف اصلی چیستان صدق میکند، اما با این تفاوت که در این چیستانها محتوای آنها به مانند چیستانهایی که مربوط به بزرگسالان میباشد پیچیده و غامض نیست.

چیستانهای کودکان تنها برای تعیین حدود کاوشگری ذهن و توسعه دامنه خیالپردازی و قدرت ادراک آنها از طریق مقایسه میان تشبیهات غیر واقعی با امور و مسایل واقعی به کار میرود.

مهمترین اصل پوشیده در چیستانهای کودکان موضوع به حیرت انداختن آنهاست یعنی کودک باید از پیچیده گی، نهفته گی و گره گشایی در چیستان به حیرت دست یابد.

« در چیستان آنچه مطرح میگردد یک واقعیت است، واقعیتی که باید از اشاره ها و نشانه ها به کشف آن نایل شد، این ایماها و اشاره ها عموماً صورت منطقی ندارند در حالی که شنونده یا خواننده آن را منطقی و واقعی تلقی میکند؛ به عبارت دیگر چیستان بارزترین شکل ادبی از امتزاج نامعقول و معقول در ادب شفاهی و رسمی کودکان است. با چیستانها کودک به تفنن ذهنی و تفریح فکری دست یافته و در آن راه از هرگونه ارتباط مفهومی که بتواند قدرت تداعی معانی و تداعی تصاویر را نتیجه دهد استفاده میشود.» (۱)

۱- سید مصطفی موسوی گرمارودی، شعر کودک از آغاز تا امروز، تهران: ۱۳۸۲، ص ۴۵.

چیستانهای شفاهی ادب دری به خصوص آن دسته که بیشتر برای کودکان مورد توجه اند بیشتر شکل آهنگین و منظوم دارند تا از این طریق کودک بتواند به آسانی آن را فرا گرفته و با علاقه مندی به یاد بسپارد که در ذیل این بخش نمونه هایی از این گونه چیستانها را مرور مینماییم:

• حوض سنگین

آب رنگین

گل خندان

مار پیچان

(چراغ تیلی)

• رفتم ده راه

یافتم گیاه

مغزش سفید

پوستش سیاه

(جلفوزه)

• یک چیز اس گدی واری

پایکایش قطی واری

حالی میایه میینی

ازخنده هایش میمیری

(میمون، شادی)

• صندوقچه فلقلی

نی قلف دارد نی کلی

(چارمغز)

• خودش درون خانه

سرش بیرون خانه (۱)

(بخاری)

هـ - ترانه ها و سرودها :

سرود ها و ترانه های عامیانه که ناشی از احساسات و حالت عاطفی با بیان ساده و دلنشین می باشد ، در حقیقت آینه روشنی است از تمامی جلوه های هنری ، اصالت این نوع شعر بیشتر از ورای شرایط تاریخی جوامع اولیه و سرشت پاک گوینده گان آنها نشأت گرفته است ، زیرا این سخنان از والاترین احساس ، عاطفه ، عشق و زیبایی مایه دارند و با بیانی ساده و محتوای عالی به بیان بی پرده و صمیمانه حقایق میپردازند و با وجود آنکه نخستین ملاکی اند که میشود در پرتو بازتابشان رشته های منسجم محیطی پیوند های استوار اجتماعی را شناخت و روی هم رفته قدیمی ترین و باستانی ترین بخش ادبیات منظوم اند که با بیان رسا و سبک دل انگیز آفریده شده اند. (۱)

ترانه ها و سرودهای عامیانه بخش مهمی از ادبیات فلکلوری کودکان را در بر میگیرند و تا آن حد در ساحه ادبیات کودک مهم شمرده میشوند که آنها را منبع و یا پیش درآمدی بر شعر معاصر کودک خوانده اند. (۲)

ترانه در لغت به معنای سرود و نغمه ، (۳) خرد ، تسازه و

۱- نیلاب رحیمی، ادبیات هنرمندانه، مجله فلکلور ، سال دوم ، ششم، کابل:

۱۳۵۳ ص ۷.

۲- تاریخ ادبیات کودکان ایران، ج ۱، ص ۳۶.

۳- میمنت میر صادقی، واژه نامه هنر شاعری، ص ۵۸.

جوان خوش صورت آمده است اما در ادب دری هرسروده کوتاهی که با یکی از الحان موسیقی هماهنگ باشد ترانه خوانده میشود. (۱)

این آفریده های زیبا و روحناز از زمانه های بسیار دور مونس رازهای آدمیان بوده اند و قدمت بیشتر آنها به زمانه هایی میرسد که هنوز ادبیات مکتوب به وجود نیامده بود، بسیاری از ترانه ها و سرودها به جامانده از مراسم و آیین هایی اند که در جوامع اولیه به مناسبت های گوناگون برپا میشده اند و مضمون و شیوه مشترک برخی از ترانه های عامیانه ملتهای مختلف با زبانها گوناگون آشکار کننده این واقعیت میباشد.

سابقه این گونه سرودها گاه به دوره یی میرسد که گروههایی از انسانهای نخستین به شکل باهمی زیست داشتند و هنوز از هم متفرق و پراکنده نشده بودند (۲)، به گونه مثال، در کشور ما افغانستان و در زبانهای مختلف ما یک افسانه منظوم عامیانه داریم که در آن پدری به سبب تحریک زن خود، پسرش را که مادرش وفات یافته نابود میکند و خواهر وی استخوانهای برادر خود را در خریطه یی گذاشته به شاخ یک درخت می آویزد. استخوانها بعد ها در هیأت بلبلی در می آیند که در هر کوچه و باغ و بوستان این ترانه را میخواند:

پدرک مره کشته

مایندرک مره خورده

جان خوارک دلسوختیم

۱- حسن انوشه، فرهنگنامه ادب فارسی، ص ۳۳۶.

۲- میمنت میر صادقی، همانجا، ص ۵۹.

هدکهای مره چینده

برشاخ درخت بسته

آخر شدیم یک بلبل

پر...پر...پر...

همین ترانه در قریه ها و شهر های کشور ایران نیز با اندک تفاوت
توسط کودکان خوانده میشود:

منم منم بلبل سرگشته

از کوه و کمر برگشته

پدر نامرد مرا کشته

مادر نا به کار مرا خورده

خواهر دلسوز

استخوانهای مرا با هفت گلاب شسته

زیر درخت گل چال کرده

منم شدم یه بلبل

پر...پر...پر... (۱)

با تعجب در میابیم که همین ترانه در زبانهای
آلمانی، فرانسه وی، انگلیسی و ایرلندی نیز وجود دارد و
از اینکه این ترانه ها سینه به سینه نقل گردیده اند، به سبب
دگرگونیهایی که در مسیر زمان در زبان وارد شده و
همچنان تأثیر لهجه های متفاوت محلات گوناگون،

۱- پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم، ادبیات تطبیقی، جزوه آموزشی برای دوره

ماستری دیپارتمنت زبان و ادبیات دری، پوهنتون کابل، ۱۳۸۶، ص ۳۰.

تغییراتی در آنها واقع شده و در نتیجه روایت‌های رنگارنگی از یک ترانه مشخص در دست می‌باشد که ریشه و اصل اولیه آنها یکی است.^(۱)

به همین گونه یکی از محققین ادبیات عامیانه در باره پیدایش سرودها و ترانه ها و مراحل تکوین آنها بدین باور است که: «... در مراحل ابتدایی حیات انسانی کار به صورت گروهی بود. افراد هر گروه برای غلبه بر مشکلات توانفرسای پیش از تاریخ؛ مشترک و به شکل هماهنگ کار میکردند و چون هرکاری، مثلاً غلتاندن سنگ یا کندن خاک یا فرو انداختن درخت و ... مرکب از حرکاتی مکرر و منظم است، مردم ابتدایی در حین کار جمعی، رفتاری موزون داشتند، با یک دیگر پس و پیش میرفتند دستها را بالا و پایین میبردند، ابزارها را به کار می انداختند و دم میزدند و همان طور که هیزم شکنان کنونی هنگام تبر زدن به چوب نفس خود را با شدت و با صدا از سینه بیرون می رانند، مردم ابتدایی نیز موافق حرکات موزون خود دم و بازدم میکشیدند و از حنجره اصواتی که با اصوات ناشی از برخورد ابزار های کار، بر موارد عمل ملازم بودند به سبب وزن کار، بهره یی از هماهنگی داشتند. بدیهی است که انسانهای اولیه در ضمن کار، به مقتضای احوال خود کلماتی بر زبان میراندند. از این کلمات که در نظر آنها عوامل جادویی به شمار میرفتند و در ضمن به وسیله «فریاد کار» و «صدای ابزار» قطع میگرددند ترانه های ابتدایی به وجود آمد.»^(۲)

۱- میمنت میرصادقی، همانجا، همان صفحه.

۲- احمد پناهی سمنانی، ترانه و ترانه سرایی در ایران، نشرات سروش، چاپ سوم، تهران: ۱۳۸۳، ص ۷۷.

با این نگرش کوتاه در مورد پدید آمدن ترانه ها و سرود ها یاد آور باید شد که قسمت بیشتر ادبیات فلکلور و به طور عمده ترانه ها و سرودهای عامیانه به کودکان و مسایل مربوط به تربیت و پرورش و سرگرم ساختن آنها اختصاص یافته است ، ساختمان این آفریده ها و توجه در تنظیم، شیوه بیان ، بارعاطفی، هیجان انگیزی و نتیجه گیری آنها بسیار جالب توجه میباشد ؛ زیرا آنها تا آنجا با روحیه و زنده گی کودک در تناسب است که همیشه نو و تازه مانده و چیز دیگر را توان آن نبوده است که جایش را بگیرد. (۱)

این سرودها و ترانه ها در ادبیات عامیانه رنگین کمان زیبایی را از لحاظ شکلی و محتوایی پدید آورده اند که برای شناسایی هرچه بهتر آنها ، ضروری انگاشته میشود تا برخی از ویژه گیها و انواع آنها را به معرفی بگیریم:

۱- برخی از ویژه گیهای ترانه ها و سرودها :

نمیتوان ادعا نمود که ترانه ها و سرودهای عامیانه کودکان به صورت حتمی توسط کودکانی بین ۶-۱۳ ساله سروده شده باشند ؛ هرچند که چنین احتمالی نیز در برخی از موارد به دور از تصور نمیشد ، اما اگرهم فرضا این آفریده ها مانند سرودهای مادرانه به وسیله بزرگان ساخته شده باشند ، از نظر محتوا خاص کودکان میباشند . کودک در آغاز با لالایی ها روح وزن و آهنگ را و بعد با ترانه های مادرانه سخن موزون را از نا موزون تشخیص داده و در

مرحله سنی یادشده در شرایطی قرار میگیرد که میتواند کلمات و جملات را به راحتی ادا نماید، از همینجاست که او به این ترانه ها و سرودها رو می آورد. (۱)

ترانه ها و سرود های کودکان از لحاظ محتوا و مضمون در بسیاری از محیطها شبیه هم اند؛ ولی از نگاه کاربرد واژه ها و اصطلاحات، کمی و زیادی مصراعها، طرزرویداد ها و امثال آن از هم متمایز میباشند، تعدادی از آنها بسیار طولانی بوده از ۳۰ تا ۴۰ مصراع ساخته میشوند، به خصوص سروده هایی که محتوای آنها را افسانه ها میسازد و اما تعدادی هم بسیار کوتاه اند که حتا از سه و یا چهار مصراع تجاوز نمیکند.

به همین سان، برخی از آنها دارای وزن مختص به خود بوده و تعداد دیگر تنها از آهنگ خاصی برخوردار میباشند. (۲)

۲- انواع ترانه ها و سروده های فلکلوریک کودکان:

سرودها و ترانه های کودکان بنابر متفاوت بودن محتوایشان به انواع مختلفی دسته بندی شده اند، تا جایی که نگارنده گان تاریخ ادبیات کودکان ایران، آنها را به انواع ششگانه یی مانند: ترانه های بازیها، نوازش، آسایش، آموزش، مناسبت و کار (۳) و نویسنده کتاب ترانه و ترانه سرایی آنها را شامل سه بخش: لالایها، نوازش و بازی (۴) دانسته و آقای منوچهر علی پور در

۱- شعر کودک از آغاز تا امروز، ص. ۳۴

۲- پویا فاریابی، درباره ادبیات کودک ...، صص ۵۳-۵۴

۳- تاریخ ادبیات کودکان ایران، ج ۱، ص. ۳۶

۴- احمد پناهی سمنانی، ترانه و ترانه سرایی در ایران، ص. ۷۷

اثر خویش « آشنایی با ادبیات کودکان » آنها را به یازده نوع زیر تقسیم نموده است :

- ۱- ترانه های ویژه بازی
- ۲- // // لالایی و نوازش
- ۳- // // مربوط به قصه ها و یا قصه ها
- ۴- // // انتقادی و مطایبه آمیز
- ۵- // // غنایی و عاشقانه
- ۶- // // ترانه هایی که به شکل تصنیف خوانده میشوند
- ۷- // // طلب و درخواست
- ۸- // // شادی و سرور
- ۹- // // چیستانها و معما ها
- ۱۰- // // عزاداری و مراسم سوگواری
- ۱۱- // // سیاسی - اجتماعی (۱)

اما به باور نگارنده با توجه به محتواهای گوناگونی که در این ترانه ها و سرودها وجود دارد و این محتواها با ذوق و سلیقه کودک تاحد زیادی همخوانی دارند ، باید آنها را به ده دسته ذیل تقسیم بندی و مطالعه نمود:

- ۱- سرودها و ترانه های نوازشهای مادرانه
- ۲- // // مربوط به بازیهای کودکان
- ۳- // // قصه ها و افسانه ها
- ۴- // // انتقادی و مطایبه آمیز

- ۵- // درخواستها و خواهشها //
 ۶- // مناسبها //
 ۷- // شادی و سرور //
 ۸- // چیستانها و معماها //
 ۹- // سیاسی-اجتماعی //
 ۱۰- // سوگ سرودها و غمنامه ها //

۱- سرودها و ترانه های مربوط به نوازشهای مادرانه :

این نوع از سرودها و ترانه ها همزمان با آنکه نشان دهنده ایثار، محبت و مهربانی مادر و یا سایر نوازش دهنده گان کودک میباشد ، آشکارکننده پاره یی از عقده ها ، کمبودها و امیال سرکوب شده آنها نیز است . در این ترانه ها نوازشها به سه گونه بازتاب میابند : دسته اول سرودهایی اند که در آن جنس دختر و پسر مورد نظر نبوده و صرف به مفهوم عام آن طفل مورد نوازش قرار داده میشود و دسته های دومی و سومی هم نوازشهایی اند که در آن پسر و دختر تفکیک شده اند ؛ به بیان دیگر ، این گونه نوازشها یا برای دختران سروده شده اند و یا هم برای پسران ، که در ذیل نمونه یی از آن را مرور مینماییم :

دختر مه دختر اس

از صد پسر بهتر اس

به راه دورش نمیتم

به مرد پیرش نمیتم

پاچا بیاره لشکره

مه نمیتم دختره
به کس میتم که کس باشه
خوشدل و خوش نفس باشه
پالان خرش اطلس باشه ...
یا:

الا هو گل مادر
چراغ دل مادر
روشنایی چشمکای مه
چوچه گکک اعلائی مه
ویا:

الا هوی هوی تو
من آهوی کوی تو
شب ذکر خدا میگم
روزبا گفتگوی تو (۱)

۲- سرودهای مخصوص بازیها و سرگرمیها:

بسیاری از سرودهای عامیانه کودکان را سرودهایی میسازند که مربوط به بازیها و سرگرمیهای کودکان اند، آنها از زمانی که به حرف زدن می آیند درضمن بازیهایی که انجام میدهند سرودها و ترانه هایی را می آفرینند. (۲) در این ترانه ها مهمترین اصل ایجاد هیجان و تحرک

۱-زیادداشت های معاون محقق صالحه حبیبی.

۲- احمد پناهی سمنانی، همانجا، ص ۲۱۳.

هرچه بیشتر در کودک است، در تعدادی از این سروده ها عناصر، اشیا، انسانها، پرنده گان و حیوانات در حرکت و تکاپو اند و کودک در گیر و دار این آمیزه ها به گونه یی مشغول میباشد که نیازی نمیبیند تا ربط منطقی میان حادثه ها و اتفاقات را مورد نظر بگیرد؛ (۱) کودک در این دنیای زیبای خود فرقی میان آسمان و ریسمان ندارد؛ گاهی از آسمان میگوید و زمانی هم از ریسمان. «گرچه این ترانه ها اکثر شکل پارچه های کوچک و مختصر تمثیلی را داشته و در بین کودکان تمثیل میشود، اما با آن هم همه دارای یک نوع آهنگ مخصوص میباشد که گویا با آهنگ خلق شده و با همان آهنگ اولی یا کمی متفاوت از زمانی به زمانی و از مکانی به مکانی انتقال کرده اند. ولی برخی از این ترانه ها بدون داشتن شرحی که آیا چگونه تمثیل یا اجرا میشود برای علاقه مندان سایر زبانها و گاهی هم دری زبانان مشکل است تا با آن آشنا شوند.» (۲)

این نوع ترانه ها بیشتر مربوط به نوعیت و شکل بازیها است و کودک در آن نقشهای متفاوتی را بر عهده میگیرد؛ گاهی در نقش بابه زنجیر باف است و زمانی نیز نقش پرنده یا حیوانی را به دوش گرفته و بدین ترتیب کسب لذت مینماید که در نمونه های پایین گونه های متفاوتی از این نوع افکار و نقش آفرینیهای کودک نمایان میباشند:

۳- پاییز حنیفی، سرودهای اطفال، مجله فلکلور شماره ۱-۲ جوزا-سرطان ۱۳۵۲، صص ۷۳-۸۰

۴- حبیب الله رفیع، دخلکو سندی، دافغانستان اکادیمی، دتاریخ او ادب تولنه، دولتی مطبعه، کابل: ۱۳۴۹مخ.

شکاری و گرگ:
شکاری جان شکاری
تفنگ خالی داری
بگی بگی نشانی
مره زده نتانی
گرگک گرگک برارم
تره غرض ندارم
برو تو پشت کارت
نمیکنم شکارت

برو بیان شکاره
بی جان نکو جانداره
اگه شدم سرت قار
میشی از دستم اوگار
حالی بیی روزته
میرانم پوزته
تک تک تک

عو عو عو

شکاری و گرگ با همان شعور و ذوق کودکانه به پسران
اختصاص داده شده است و از جانب دو کودک که یکی نقش شکاری
و دیگری گرگ را به عهده میگیرد اجرا میگردد.

مثال دیگر:

سرود غچی :

غچی غچی بهار شد
وخت گل انار شد

غچی غچی جال کو
دجای پارسال کو
تخم بتی زود زود

تخمه زیر بال کو

غچی غچی بهار شد
وخت گل انار شد

خس و خاشه جم کو
جالته ماکم کو
چوچه بکش خوبش
غچ غچته کم کو

غچی غچی بهار شد
وخت گل انار شد

غچی گک گلکارس

مرغک هوشیارس

دگردنش طوق اس

قاصدک بهارس

غچی غچی بهار شد

وخت گل انار شد

غچی غچی عمه

دلک مه جمه

هروخت که چوچه دادی

یکی ره میتی به مه

این ترانه به طرز های گوناگون اجرا میشود ، گاهی از طرف
جمعی از دخترکان و گاهی از جانب گروهی از پسران ، گاهی استاده و
زمانی نشسته به صوت خوانده میشود ، اما بیشتر در اوایل بهار و وقتی که
پرستوها که آن را قاصد بهار هم میخوانند در آسمان پدیدار میگردد.
این ترانه از طرف کودکان زمزمه میشود.

نمونه دیگر:

قو قو قو برگ چنار:

قو قو قو برگ چنار

دختر ایشته قطار
میخورن دانه انار- قو قو قو
کاشکی کفتر میبوم
دهوا پر میزدم
ریگ دریا می چیدم
آب زمزم میخوردم- قو قو قو
کاشکی ماهی میشدم
ده او راهی میشدم
دمو دریای کلان
پایی و جایی میشدم- قو قو قو
کاشکی زاغک میبوم
کله داغک میبوم
میریدم شاخ به شاخ
دیک باغک میبوم- قو قو قو
قو قو قو برگ چنار

ترانه با لا نیز تو سط دختران ، به شکلی خوانده میشود که دست
به دست هم داده دایره یی را میسازند و بعد به خواندن ترانه آغاز نموده
از شروع تا پایان آن دور میخورند و همراه با آن به خیز و جست
میردازند و در پایان دستهای همدیگر را رها نموده و صدای خنده های
شان بلند میشود.

ویا:

اسپکانی:

سر کوه بالا شدم - صدای جنگ آمد - تیر و تفنگ آمد
خانه ملک بچه شد - دیگ لیتیش چپه شد
خدا روزیشه بته - نان فطیریشه بته - اسپک چویشه بته
چو چو چو

دکرا میدویدم - دپایم خار خلید - میخ بزار خلید
دل بایم سوخت سرم - یک اسپک خرید برم
چو چو چو

اسپک جو میخوره کرب کرب کده - اوکه شب کده
اسپک ما میدوه قیزی خوده میجوه
چو چو چو

اسپک تور میخوره - میره بالا و پایین - میکشه باز شاهین
اسپک ما تور خورده سرش ده او خور خورده
چو چو چو (۱)

۳- ترانه های مربوط به قصه ها و یا قصه های منظوم:

ترانه ها و سرود هایی که مربوط به قصه ها بوده و یا خود قصه
های منظومی اند ، دسته دیگری از سروده های کودکان را میسازند .

این گونه ترانه ها از طولانی ترین سروده های کودکان پنداشته شده و محتوای آن وابسته به نوعیت قصه ها و افسانه ها است ؛ که به صورت عموم پند و اندرز محتوای اصلی آنها را تشکیل میدهد .

این گونه ترانه ها بیشتر با عبارتها و کلمه هایی مانند :

یکی بود یکی نبود

سرگنبد کبود

پیرزنکی نشسته بود و... (۱)

شروع شده و سپس موضوع اصلی به بیان گرفته میشود، در ادبیات عامیانه کودکان ما یکی از معروفترین قصه های اینچینی «اوسانه سی سانه و یا اوسانه بلو سانه» است که در بخش افسانه ها به ذکر آن پرداخته شد.

در ذیل سروده عامیانه یی از کودکان هرات را با لهجه شیرین هراتی پی میگیریم که گونه دیگری است از اوسانه بلوسانه و یا اوسانه سی سانه:

اوسنه سنی نی نی

آب در نی نی

مادر مه شور و امی خورد

پدر مه خرما می خورد

رفتم که خرما می وردارم

بزد به زیر کلامه

رفتم کلا خود ور دارم
سه بولی یافتم
یک پول دادم به دنبه
یکه پول دادم به شکمه
یک پول دادم به پنبه
گریه به دنبه افتاد
آتش به پیله افتاد
سگ به شکمه افتاد... (۲)

۴- ترانه ها و سرودهای انتقادی و مطایبه آمیز:

آنگونه یی که از نام این گونه ترانه ها پیداست ، موضوع و محتوای اصلی آنها را مسایل انتقادی میسازد که با تأثیر پذیری از اوضاع و احوال حاکم بر جامعه پدید آمده و کودکان به خوانش آنها میپردازند ، از نخستین ترانه ها و سرودهای عامیانه دری میتوان از هجو کودکان بلخ یاد نمود :

از ختلان آمدیه ...

این گونه ترانه ها در ادوار گوناگون ساخته و آفریده شده و به بیان انتقادی نارساییها و سایر مواردی از این دست در لباس مطایبه ، هجو، کنایه و سایر گونه هایی که در ادبیات انتقادی وجود دارند میپردازد، در تعدادی از این گونه سروده ها چنانکه در هجو کودکان

بلخ آمده است ، موضوع مورد انتقاد به شکل مستقیم بیان میگردد و در برخی از موارد نیز ضمن بیان موضوعی دیگر ، بخشی از سروده به مضامینی از مطایبه و انتقاد اختصاص مییابد ، چنانکه در نمونه زیر آمده است :

آبویه جان:

آبویه جان آبویه دست گلم شرابه

شراب ما خوردنی

پیش حاکم بردنی

حاکم دو تا زن کده

دوله ده گردن کده

نیم نانه کم کده

ای اره ای تیشه

الا تیرو کمانچه

اقلیموزن کوچه

دیوار که کافتیم

سوزنکه یافتیم

گدی گکه ساختیم

برنجکه دم دادیم

خوار خنده ره کم دادیم

دافتوک لم دادیم

در ترانه فوق حاکم زمان به نسبت عشرت جویی و خسیس بودن مورد انتقاد قرار داده شده است و سروده به قسم یک بازی توسط دختران خورد سال و به گونه تمثیلی اجرا میشود.

۵- ترانه ها و سرودهای مربوط به درخواستها و خواهشها:

در این ترانه ها کودکان از نیروهای فوق بشری و یا بشری برای بر آورده ساختن خواستها و خواهشهای خود طلب کمک میکنند ، مانند ترانه هایی که برای درمان بیماران ، دفع بلا و خواسته های دیگر خوانده میشود . ترانه هایی که کودکان برای آمدن باران ، بیرون شدن آفتاب ، باریدن برف و ... میخوانند همه شامل این نوع سرودها و ترانه ها میشود. (۱) مانند ترانه زیر که در آن از بارگاه خداوند بی نیاز خواسته شده است تا بچه ملک را که شاید بعد از گذشت زمان زیاد و یا دشواریهای زیاد برایش داده شده است در حفظ و امان خویش نگهدارد:

سرکوه بالا شدم

صدای جنگ آمد
تیر تفنگ آمد
خانه ملک بچه شد
خدا روزیسه بته
اسپک چویش بته

همچنان در این سرودهٔ رمضانی بچه ها از خداوند بزرگ
میخواهند تا برای بی بی کو که به آنها مژده گانی آمدن رمضان را داده
است، بچه بی بدهد که اسم او را رمضان بگذارد:

رب من یا رب من یا رمضان
السلام علیک ماه رمضان
ای خانه از کیس رخ با سون کوه
ماخو میدانیم خانه بی بی کو
دبام خانش یک تار آویزان
خدا یک بچه تیه نامش رمضان
شاخ زرد آلو قرقو میکنه
بی بی جان طبقچه را پر میکنه
ما بچا هستیم طاقه طاقه
مانیگیریم نان قاقه ... (۱)

۶- ترانه های ویژه مناسبتها:

این ترانه ها همانگونه که از نام آنها بر می آید ، ترانه هایی اند که به مناسبتهای
مختلف ، اعم از فرا رسیدن عید، نوروز، ماه مبارک رمضان و امثالهم پدید آورده
شده اند ، مانند سروده زیر که به مناسبت نوروز پدید آمده است:

۱- دکتر اسد الله شعور ، رمضانی ، بنیاد فرهنگ افغانستان، تورنتو ، کانادا: ۲۰۰۵م، ص ۵۷.

نوروز شد و دلشادم از قید غم آزادم
یک پیسه بده بابا عیدانه استادم

۷- ترانه های شادی و سرور:

این دسته از سرودها، ترانه هایی اند که در مناسبتهای سرور آور و شادی آمیز از جانب کودک خوانده میشوند، بیشتر این نوع سرودها، خوشی و شادی کودک را نسبت به رسیدن بهار، نوروز، اعیاد مذهبی و جشنهای ملی مراسم عروسی و ... که موجب خوشحالی آنها میگردد در بر میگیرد (۱)، که در ذیل یکی، دو نمونه از آن را مرور میکنیم:

ای بالا او میایه بوی پلو میایه
خانه ره جارو کنین عروس نو میایه

در ترانه فوق آمدن عروس نو موجب شادی و سرور کودک شده است و در مثال دیگر مشاهده میشود که فرارسیدن برف زمستان موجب خرسندی و سرور کودکان است، زیرا موجودیت برف در روی زمین موجب میشود تا آنان بازیهای گوناگونی را انجام بدهند:

بخوان بخوان بلبلک
برف زمستان رسید
بگو بگو بلبلک
برف زمستان رسید

۸- چیستانها و معما های منظوم شفاهی:

چیستان یا لغز و معما در ادب شفاهی و عامیانه جایگاه خاصی دارد که در بحث مربوط به چیستان در باره آن معلومات ارایه گردید. چیستانها به هردو نوع منثور و منظوم در ادب شفاهی ما وجود دارند که نوع منظوم آن بیشتر برای کودکان جالب می باشد و از همین سبب یک بخش از سرودها و تراها های کودکان را ، ترانه هایی می سازند که به بیان چیستانها و معما ها در آنها پرداخته شده است .، مانند نمونه های زیر:

زرد است نه زرد آلو
 سرخ است نه شفتالو
 در گوشه باغان اس
 در پیش بزرگان اس
 (زعفران)

۹- ترانه ها و سرودهای مربوط به سوگواری و ماتم:

« سوگ سرودها و آیینهای مربوط به سوگواری ، پاره یی از فرهنگ و ادبیات هرقوم به حساب می آیند» (۱) مصایب و حوادث غم انگیز درحد نورمال خویش یک امر اجتناب ناپذیر است که همواره همزاد همه آدمیان بوده و می باشد .

۱-دکتر اسماعیل آذر، اسطوره سوگ ، مجله خراسان، ش ۸۱، عقرب-قوس

در یک خانواده بزرگترین و درد انگیز ترین مصیبت مرگ و یا گم شدن یکی از اعضای آن است؛ به خصوص مرگ نا به هنگام و بی وقت، آثار و علائم شدید روحی را در فرد از خود به جا میگذارد و به همین سبب است که برای تسکین این دردها سروده هایی ساخته شده و یا از ماتم و عزای پیش آمده یاد آوری شده است.

به گونه مثال، در سروده زیر اندوه یک مادر به نسبت گم شدن دختر خورد سال او انعکاس یافته است:

نجیه طفلک خرد سال مادر

کجاهستی گل رعناي مادر

نجیه گم شده گل مهره من

به کلک انگشتر فیروزه من

هر آنکس که برده خیری نبیند

مه بسوزم نجیه چاره من

نجیه طفلک خرد سال مادر

کجا هستی گل رعناي مادر

نجیه زنده گانی ام فدایت

چرا دختر نمی آید صدایت... (۱)

۱۰- ترانه ها و سرودهای سیاسی - اجتماعی:

در دنیای شاد و زیبای کودکان بخشی هم به محیط و اجتماع آنان اختصاص دارد، آنها هنگامی که مشغولیت های فکری پدر و مادر،

۱- ناصر فرزانه، ادبیات فلکلوریک افغانستان، مجله میهن، ش ۵-۶، اسد-سنبه

اعضای خانواده و اجتماع خویش را پی گرفته و یا مشاهده میکنند که بزرگان بیشتر به همچو مسایلی میپردازند ، اگرهم تمایل چندانی نداشته باشند ، باز هم به این سمت و سوی کشانیده میشوند ، به خصوص در کشور ما که طی دوره های مختلف جنگها و مشکلات اجتماعی یکی از دل نگرانیهای هر خانواده یی بوده است . از این سبب در ترانه ها و سرودهای کودکان نیز چنین نمود هایی از زمانه های بسیار قدیم تا حال جا پیدا کرده اند ، که سروده هایی مانند: علم گنج ، الغانه جان ، توره جان ، بیا بچیم انگور بخو و غیره نمونه هایی از همین نوع اند .

نمونه ها :

بیا بچیم انگور بخو :

جنگ انگریز و افغان اس

بیا بچیم انگور بخو

محمد جان مرد میدان اس

بیا بچیم انگور بخو

ایوب خان شیر غران اس

بیا بچیم انگور بخو

میر بچه باروت رسان اس

بیا بچیم انگور بخو

خواب ما بر سر سنگ

عشق ماغیرت و ننگ

قوت ما توت و تلخان

کارما فتح است و جنگ

سربازی کار مردان اس

آزادی فخر افغان اس

باغ بی دیوار ما

شرشر آبشار ما

جلوه ها دارد به تاک خوشه پربار ما

حسینی حسن خوبان اس

کشمشی نقل میدان اس

خوشه ها پر شمیم اس

نوش جان کن مرحم اس

وزن هر خوشه بچیم

چار که کم در کم اس

غوله دان غول میان اس

قیمتش خیلی ارزان اس... (۱)

در سروده فوق که در هنگامه جنگ افغان و انگلیس باید پدید آمده باشد از تعدادی از قهرمانان این نبرد ها یاد اوری شده است. و در سروده الغانه جان که به عنوان نمونه آورده میشود ، و آن را کودکان ولایت تخار در هنگام یکنوع بازی که شبیه اتن ملی است میخوانند ، مشاهده میشود که اشخاص نام برده شده در سروده از سوی حاکم ولایت به جنگ فرستاده شده اند که کشته شده و خواهری نداشته اند تا

۱- عبدالله افغان زاده ، غزاهای محلی افغانستان، موسسه انتشارات الازهر،

بر آرامگاه آنها اشک بریزد و نیز «اوسی» نام کسی است که جنگ آور
میباشد:

الغانه جان الغانه

تۀ توت بیدانه

صندوق سرخ یکدانه

تکیه نکن میشکنه

ایجماله بافتم

اوجماله افتم

پس پشت پرتافتم

میر ما سوگند کرد

صدطلاق زن کرد

عبدالله جان در کتل

اسپش گل کبوتر

نیزه زده در جگر

قوقوقوی اوسی

قوقوقو برگ چنار

دخترایشسته قطار

میخورن دانه انار

ای جمال کیستک

ای جمال اوسی

میر ما بار کرد

سوی «قالمزار» کرد
 قالمزاره لاله گرفت
 خون گوساله گرفت
 کوچک کوچک دنباله
 ماره کجا میبره
 غزغزک بخت تو
 در کوچیکا تخت تو
 آوی چلم موی تو
 کلچه فتیر روی تو
 میرزا ملک شوی تو
 الغانه جان الغانه... (۱)

لازم به یاد آوری است که برخی از سروده هایی نیز وجود دارند که میشود آنها را ترانه های مهمل و بی معنا خواند که تنها برای خندانیدن و سرگرم ساختن کودک خوانده میشوند، مانند:

پشی پشی
 سر کندوچه پشی
 کندوچه لور شوه
 چشم پشی کور شوه
 یا:
 حوضک حوضک
 گردکش خال سوزک

پشکک او خورد

پایکش تو خورد... (۱)

ویا:

انگورک کشمش

سر گلته بشی

گلته ره او برده

گنجشکه خو برده

گنجشکک طلایی

زرد و سفید و سیایی

ایسو اوسو میبری

خارو خسه میبری

گنجشکک ما پرید

سر سر دیوال دوید

گنجشکک پای گریز

سردرخت زده خیز... (۲)

ویا هم:

سیب بغل جیب:

ای خانه کلکین داره

۱- پوهاند دکتور محمد حسین یمین، ادب عامیانه پروان، مجله فلکلور،

ش ۲-۳، اسد- سنبله ۱۳۵۴، ص ۵۶.

۲- پاییز حنیفی، سرودهای اطفال، مجله فلکلور شماره ۱-۲ جوزا-سرطان ۱۳۵۲،

صص ۷۳-۸۰.

دروازیش نګین داره

قلقاي نازنين داره

آغاسيب سيب سيب

بغل جيب جيب جيب

اي خانه حولي داره

قلقايش کلي داره

تندور گلي داره

آغاسيب سيب سيب

بغل جيب جيب جيب

اي خانه بيو داره

يک جويک او داره

گلنار بي بي تو داره

آغاسيب سيب سيب

بغل جيب جيب جيب (۱)

و- لالایی ها (للو للو های مادران):

هرچند میشد لالایی ها را نیز در جمع انواع نه گانه سرودها و ترانه های عامیانه کودکان مورد مطالعه قرار میدادیم، اما به نسبت ویژه گیها و جنبه های خاصی که این نوع آفریده ها دارند بهتر دانسته شد تا در ذیل عنوان مستقلی مورد مطالعه قرار داده شوند.

لالایی منسوب به لالا در واژه نامه ها به معنای غلامی، بنده گی، خدمتکاری، تربیت بزرگ زاده گان (۱) و ترانه و آوازی که معمولاً مادران برای خواباندن کودکان خویش میخوانند (۲) آمده است و در اصطلاح ادبیات سروده هایی است که به زبان عامیانه و بسیار ساده، برای خواباندن نوزاد مورد استفاده قرار میگیرد. (۳)

لالایی نخستین ارتباط کلامی و رابطه هم سخنی نوزاد با مادرش بوده، کودک با شنیدن این صدای گرم، آرام بخش، روحپرور و نوازشگر به خواب میرود و صدای مادر در نهانخانه جانش با آن حک میگردد، تاجایی که درمیان تمام صداها صدای جانپرور او را تشخیص میدهد و این صدا با آهنگ موزون در ذهن پاک او جای میگیرد:

آللو ای گل پسر

بی خبر از خیر و شر

۱- فرهنگ اصطلاحات ادبی، ص ۲۵۸.

۲- فرهنگ سخن.

۳- دکتر منصور رستگار فسایی، انواع شعر فارسی، ص ۱۳۱.

مادر به پهلویت دست میزند به رویت

آللو ای گل پسر

آللو ای گل پسر... (۱)

فیلسوف و دانشمند نامی کشور ابوعلی بن سینای بلخی ،
لالایی ها را تا حد زیادی برای کودک مهم دانسته و آن را با شیر مادر
درسلا متی و رشد کودک مفید خوانده و در کتاب قانون خویش نگاشته
است: « جهت اعتلای مزاج و پرورش صحیح و سالم نوزاد علاوه بر
شیر- مراعات دو نکته دیگر نیز ضروری است :یکی از آن دو نکته
جنبانیدن نوزاد به آهسته گی و دیگری موسیقی و آوازی است که
عادتاً برای خوابانیدن نوزاد میخوانند، نوزاد به هر نسبتی که برای
جنبانیدن و گوش دادن به موسیقی آماده گی بیشتری پیدا کند تن و
روانش برای ورزشهای بدنی و روانی آماده گی بیشتری می یابد. » (۲)

تا اکنون کسی در نیافته است که سابقه این آوازهای آهنگین
به کجامیرسد و درمتون و اسناد دست داشته از قبل از ظهور آیین مقدس اسلام
کدام نمونه یی از این لالو ها (لالایی ها) به دیده نیامده است. (۳)

در لغتنامه ها واژه «بنگره» آورده شده است که با لالایی هم
معنا است ، دربرهان قاطع این واژه به معنای آواز و زمزمه یی آمده
است که به هنگام خوابانیدن کودکان خوانده میشود. (۴) همیستگونه در

۱-منصور کوهستانی، سرودهای عامیانه ، مجله فرهنگ، ش ۲۵، ص ۲۹.

۲-تاریخ ادبیات کودکان ایران، ج ۵، ص ۳۴.

۳-همانجا، ج ۱، ص ۲۶.

۴-برهان قاطع

لغتنامه دهخدا واژه فوق چنین معنا شده است: «ذکری است که برای خوابانیدن اطفال خوانند. ذکری باشد که عورات (زنان) در محل خوابانیدن کودک گویند تا به خواب رود...» (۱)

به تعبیر نگارنده گان تاریخ ادبیات کودکان ایران: «این واژه از بانگ می آید که در پهلوی ونگ (VANG) است، به معنای صدا، آواز یا گریه همراه با ناله.

پیشوند این کلمه همان «بن» است که در فرهنگ «بهدینان» آمده، یعنی بند (BEND) به معنای حبس و بند. به این ترتیب بنگره یعنی بانگ بند، ناله بند یا ناله خاموش کن...» (۲)

با کاوشی در باره واژه بنگره میبینیم که در شعر ناصر خسرو نیز به همین معنا آمده است:

خوابت همی ببرد و من انگشت از آن زدم

پیش تو در کناره و خوشبانگ باتره

تو خفته یی خوش ای پسر و چرخ روز و شب

همواره میکند به بالینت بنگره...» (۳)

دریتهای فوق ناصر خسرو چرخ روزگار را به معنای آرامش دهنده و یا بند کننده ناله به کار برده است. که بعد ها در فرهنگ عامیانه این بنگره به لالایی مبدل گردیده است، اما اینکه در کدام زمان چنین تغییری رونما گردیده است اطلاعی در دست نیست.

۳- لغتنامه دهخدا.

۴- تاریخ ادبیات کودکان ایران، ج ۱، ص ۲۶.

۵- حکیم ناصر خسرو بلخی، دیوان، ص ۳۸۴.

به تصور آقای پناهی سمنانی، مولف کتاب ترانه و ترانه سرایی در ایران: قدمت لלוها و یا لالایی ها به حدی است که میتوان گفت: «نه مسأله یی تاریخی، بل معمای باستانشناختی دارد.» (۱)

با آشنایی اندکی که در مورد قدمت حضور لالایی ها در فرهنگ بشری حاصل شد میتوان ادعا نمود که این سروده ها سابقه و تاریخی برابر با آغاز تاریخ بشری دارند و بدون شک از اولین و ابتدایی ترین شکل های شعر شفاهی یا غیر رسمی کودک به حساب می آیند، به هر صورت با توجه به رنگارنگی و تنوع ترانه های یاد شده میشود گفت که لالایی ها با گذشت ایام و زمان از نقطه نظر قالب و مفهوم تغییر یافته اند، زیرا هر نسلی و یا لاقل هر سه تا چهار نسلی از مادران با خصوصیات ذهنی و عینی خاصی رو به رو بوده اند، طور مثال امیدها، خواستها و سلیقه های مادران با تشوشات و دلهره های ایشان در صد سال قبل با امروز متفاوت است، زیرا مسایل فرهنگی - اجتماعی و نوعیت ضرورت های بشری دستخوش تغییر شده است. اگر صد سال قبل یک مادر آرزوی سوار کار شدن و پهلوان بودن فرزندش را داشت، امروز آرزوی درس خواندن و رسیدن او را به مدارج عالی ترقی دارد، لیکن عنصری که در این لالایی ها معروض به دگرگونی نگردیده و نخواهد شد همان صمیمیت و عشق و محبت صادقانه مادر نسبت به اولادش میباشد و از همین رو به یقین میتوان گفت که هرچند

۱- احمد پناهی سمنانی، همان اثر، ص ۲۰۸.

زنده گی مادی بر جنبه معنوی آن غلبه نماید، اما لالایی ها (للولو ها) معنویت خویش را از دست نخواهند داد.

برای درک و دریافت بیشتر و بیشتر زیبایی های این آفریده های ماندگار و زیبای ادبیات فلکلوری نظری شتابنده به ابعاد ساختاری و محتوایی آن ضروری انگاشته میشود:

• ابعاد ساختاری لالایی ها :

لالایی ها از لحاظ ساختاری دارای ابعاد چند جانبه یی میباشند :
نخستین بُعد لالایی ها بُعد شاعرانه آنها است ، این سروده ها از نظر وزن و قافیه بافت شاعرانه دارند :

آلوی نازدانه

پدرنامه خانه

پدرت رفته به جنگ

دل مادر تنگ تنگ

بُعد دیگر این سرودها بعد موسیقایی آن است ، یعنی اینکه اگر لالایی ها به مانند یک غزل یا قصیده و یا نوعی دیگر از شعر به خوانش گرفته شوند به کالبد بی جان مانند میشوند ؛ زیرا آنها باهمان آهنگ و موسیقی درونی خود قابل دریافت اند ، زیرا کودک در مقابل آهنگ و وزن موسیقی حساس است و در مقابل نغمه های خواب آور عکس العمل مطبوعی را از خود نشان میدهد . (۱)

۱-سید داوود زهدی ، نکاتی در مورد تربیت طفل، از نشرات ریاست کودکستانها،

فرجامین و سومین بعد این سروده ها از لحاظ ساختار ، بعد عملی و شکل تیتری آن است ، بدین معنا که مادر همزمان با خواندن آنها حرکات خاصی را نیز زمانی که کودک در آغوش وی قرار دارد اجرا مینماید .

• ابعاد محتوایی لالایی ها :

آنچه در رابطه به مضمون و محتوای لالایی ها میشود نگاشت این است که لالایی ها نیز به مانند سایر انواع ادبیات شفاهی اعم از قصه و ترانه و غیره توانمندی والایی برای پروراندن مفاهیم و موضوعات گوناگونی دارند که میتوانیم آنها را از این حیث در شش بخش به مطالعه بگیریم:

۱- لالایی ها و لوهایی که محتوای آنها را آرمانها و آرزوهای مادر برای بزرگ شدن ، دانش اندوختن و موفقیت کودکش تشکیل میدهد ، مانند:

آللو للو للو

بچه جان مه للو

بچه ما کلان شوه .

به مکتب روان شوه

صاحب کمال شوه

آللو للو للو

و یا نمونه دیگر از لهجه هزاره گی:

لوری لوری باچه مه

ای نور دو دیده مه

باچه از مو کلون شود
 والی بامیون شوه
 شیر بچه افغان شوه
 دشمن اجنبیان شوه
 لوری لوری باچه مه
 ای نور دو دیده مه ... (۱)

۲- لالایی ها و لولو هایی که در آن کودک به
 ستایش گرفته شده و به گلهای رنگارنگ و سایر زیبایی ها
 تشبیه میشود:

لالایی لالایی دخترک بابایی
 تو مقبول و زیبایی
 به مانند گلهایی
 لالایی ، لالایی ایبری دریایی
 لالایی لالایی ای که گل رعنایی
 توره مادر نمیده
 به مردم هرجایی
 تو صدسال زنده باشی
 به درد و غم نیایی

ویا:

لالا گل گندم

برت گهواره میندم

اگر امر خدا باشه

که گهواره طلا باشه (۱)

۳- لالایی هایی که در آن برای طول عمر کودک دعا
میشود و مادر به صدقه و قربان وی میگردد :

آللو - لُلو - لُلو

شب شد ای شیرین پسر

نیست آواز دگر

غیر شرشرهای جوی

در میان باغ و کوی

ناله های آبشار

شل شل بید و چنار

آللو - لُلو - لُلو

آللو بچه لُلو

آللو ای گل پسر

بی خبر از خیر و شر

مادرت پهلوی تو
مانده سر بر روی تو
میزند موی تو دست
تا روی در خواب مست
آللو - للو - للو
آللو بچه للو
ای که حالا چوچه یی
ناشگفته غنچه یی
گر شدی ایگل جوان
میکنی یاد آن زمان
راحت آغوش من
للوی پر جوش من
آللو - للو - للو
آللو بچه للو
ای عزیز آرام جان
میشوی آخر کلان
بار دنیا دوش توست
غصه هم آغوش توست
قدر کن آغوش من
خواب شو در دوش من
آللو - للو - للو

آللو بچه للو

ای به جسمم همچو جان

قدر این موقع بدان

میکنی وقتی تو یاد

باهزار افسوس و داد

بوسه های گرم من

دستهای نرم من

آللو - للو - للو

آللو بچه للو

خواب شو ای همنفس

وقت عیش این است و بس

گردمی در عالم است

از خوشی این یکدم است

وقت خواب ناز تست

تخت شاهی گاز تست

آللو - للو - للو

آللو بچه للو... (۱)

۴- لالایی هایی که انعکاس دهنده درد ها و آلام

مادران از بابت های گوناگون می باشد:

بخش قابل توجهی از لالایی های مادرانه را در کشور ما همین نوع لالایی ها می سازند . این سروده ها در حقیقت ناله های جانسوز مادران است که بر سر بالین فرزندان دلبنده آنان زمزمه میشود ، از این طریق از یکسو کودک به خواب ناز خود میرود و از سوی دیگر مادر درد خود را با بیان نمودن آن تسلی میبخشد:

لالا، لالا، گل نارم

زغمهای تو بیمارم

تورادارم چه غم دارم

هزار شکرش به جان آرم

و یا :

لالایی گل گندم

گاز تو ر کجانبدم

به پای بته گندم

به روز خود بخندم (۱)

۵- لالایی ها و یا لولو هایی که کدام محتوای خاصی

نداشته و فقط برای خواباندن کودک از آنها استفاده میشود:

آللو ای گل پسر

بی خبر از خیر و شر

مادر به پهلوی تو

دست میزند به روی تو

آللو آللو (۱)

نکته بی را که در باره این نوع لالایی ها باید افزود این است که تعداد زیادی از این گونه لالایی ها بدون کلام نیز میباشند و در آن مادر صرف آهنگ لالایی را زمزمه مینماید .

۶- لالایی هایی که محتوای اجتماعی و یا سیاسی دارند :

این گونه لالایی ها بیانگر وضعیت سیاسی و اجتماعی محیط میباشند . در سرزمین ما به سبب موجودیت شرایط دشوار سیاسی - اجتماعی همواره این گونه لالایی ها وجود داشته و مادر در آن به ذکر روزگار و اجتماع میپردازد:

آللو للو للو

عزیزم للو للو

آللو بچه نازم

بچه گک بی گازم

به هر جانبگرم آتش بینم

میان شعله ها گندم بینم

آللو للو للو - جانک مادر للو

بچه للو که جنگ اس

به هر طرف تفنگ اس

دشمن ما بی ننگ اس

چنگش مثل نهنگ اس

آلو لولو

آلو گل مادر...

نه مکتب ماند نه تعلیم

وطن شد پر از یتیم

وقتی شوی هفت ساله

خدا نیکی کنه حواله

آلو لولو

ناز مادر آلو... (۱)

باید یاد آور شد که لولو های مادران تأثیر بیشتری روی روحیه دختران که خود را هم سرنوشت مادران خود میبینند دارد، تا آنجا که دخترها نیز به هنگامی که کودکی از چوب و تکه و پخته و غیره برای بازی های خود میسازند، آنها نیز در بازیهای خو به بیان لالایی و یا لولو میپردازند که با آوردن نمونه یی از این گونه لولو ها این بحث به فرجام میرسد:

الو ماماسی

ماماسی دگهواره

گهواریش طلا کاری

بند و بارش مرواری

ما قرصی (قرصی) طلب کردیم
 آتش کوه ورداشتی
 ما رفتیم به خاک بازی
 پدر واری عاروسم کرد
 مادر واری جهیزم داد
 آلولو لولو

آلولو بابرچی
 شار رفتی چی آوردی
 کوشک های نارنجی
 ده پای گلنار جان کردی (۱)

این ترانه زمانی خوانده میشود که دخترکان خرد سال با هم
 بازی نموده و خود را خانه دار تصور مینمایند و از چوب و سنگ
 کودک {گدی} ساخته آنرا شیر خوار تصور کرده خوابش میدهند .
 آنها با این ترانه میخواهند تا آن کودک خیالی به خواب برود .

فصل چهارم

ادبیات منثور کودک

با آنکه از تمام انواع ادبی منثور در صورتی که مطابق با اهداف ، اصول و موازین ادبیات کودک نگاشته شوند میتوان درحوزه ادبیات کودک نیز استفاده نمود ، اما برای رعایت اختصار در اینجا صرف برخی از انواع معروف نثر ادبی را که در ادبیات کودک نقش بیشتری دارند به معرفی و کاوش میگیریم:

الف - داستان:

« داستان جویباری آکنده از زلالی است
که از بلندای اندیشه برین و پالوده ذهن
انسان سرازیر میشود تا در صحرا ،
کشتزار تشنه لبی را سیراب کند» (۱)

داستان به مانند شعر ، یکی از مهمترین ژانر های ادبیات کودکانه میباشد.

۱- محمد ناصر رهیاب ، سیده دم داستاننویسی در افغانستان ، انتشارات ترانه ، مشهد: ۱۳۸۳، ص ۵۰۹.

داستان اثر منشور هنری است که بر اساس یک رویداد یا ماجرای واقعی یا تخیلی نوشته شده است. (۱) به بیان دیگر: داستان نوشته‌ی بی است که نویسنده در آن فکر اصلی خویش را در قالب حکایتی به خواننده ارایه می‌نماید. خواه این داستان کاملاً جنبه تخیلی و غیر واقعی داشته باشد و خواه واقعیات زنده گی در آن به رنگ و روغن تخیل و پرداخت نویسنده آرایش دیده باشد.

در این نوع از ادبیات آنچه باعث جذب خواننده به مطالعه می‌گردد ماجرا و رویدادهای آن می‌باشد و مفهوم اصلی و پیام نویسنده به صورت غیر مستقیم در خواننده تأثیر می‌گذارد. در داستان نویسی، هنر نویسنده گی به صورت اصیل و واقعی خویش جلوه میکند، زیرا برای به وجود آوردن یک داستان خوب، نه تنها سبک نگارش و شیوه پرداخت موضوع بسیار مهم است، بلکه انتخاب موضوع و قالبی که موضوع در آن ریخته میشود نیز خود هنر است و از تلفیق هماهنگ این سه است که یک اثر واقعاً هنری را به وجود می‌آورد. (۲)

در مورد این که داستانهای غیر واقعی را میتوان در مجموع شامل افسانه‌ها دانست که در بخش ادبیات کودک و رابطه آن با فلکلور به این موضوع اشاره شد، در این بخش نگاهی می‌افکنیم به شناسایی داستانهای واقعی، پسمنظر ادبیات داستانی و ادبیات داستانی کودک در کشور، اهمیت، خصوصیات و انواع آن:

۱- بنفشه حجازی، همان اثر، ص. ۱۰۷

۲- همانجا.

اول - تعریف داستانهای واقعی:

داستانهای واقعی داستانهایی اند که هرچند به اساس «تخیل زنده و بیدار نویسنده ایجاد شده اند، ولی دراجزای ساختمانی آن و در سیر حوادث چیزی وجود ندارد که وقوع آن را غیر ممکن سازد. نویسنده از زنده گی و ماجراهای گوناگون الهام میگیرد و داستانی می آفریند که گرچه ممکن است به شکل عینی اتفاق نیفتاده باشد، ولی بدون شک امکان وقوع آن بسیار است. (۱)

دوم - مرور کوتاهی بر سیر تاریخی ادبیات داستانی در

افغانستان:

آنچه را میتوان در زمینه سیر تاریخی داستاننویسی در افغانستان و به خصوص در ادبیات دری نگاشت این است که در مجموع نثر داستانی از آغاز سده بیستم و با نشر جریده سراج الاخبار به مدیریت علامه محمود طرزی شروع شد، زیرا بنا به باوریکتن از محققین کشور، طرزی بیش از همه چیز به ادبیات تمایل و حتا میتوان گفت که عشق داشت (۲)

از نخستین شماره های این نشریه مقاله هایی در تشویق داستان نویسی، انتشار ترجمه رمانهای نویسنده گان اروپایی و چاپ شدن سفرنامه ها، همه و همه شور و شوق به پرداختن «نوع ادبی روایتی را در اذهان خامه پردازان ایجاد کرد، تا اینکه در اواخر دوره پادشاهی

۱- همانجا.

۲- بشیر سخاورد، طرزی و سراج الاخبار، انتشارات عرفان، تهران: ۱۳۸۶، ص ۹۷.

غازی امان الله خان رفت و آمد افغانها به کشورهای اروپایی قوت بیشتر گرفت، تعدادی به اصطلاح به فرنگ رفته و با فرهنگ و تمدن معاصر آشنایی حاصل نمودند و کتب علمی و ادبی از خارج به کشور راه یافت و توجه به ساده نویسی و دوری جستن از نثر مصنوع و متکلف سده های گذشته اندک اندک کمرنگ شده و به عوض آن نثر نسبتاً روان، ساده و دلنشین در مطبوعات رواج میابد... (۱) و به همین اساس بود که در سالهای پایانی دهه دوم سده بیستم نخستین اثر داستانی زبان دری (جهاد اکبر) انتشار یافت. (۲)

پس از جهاد اکبر داستانهای دیگری توسط قلم به دستانی، چون: سلطان محمد فرزند بهادر خان لوگری، غلام محی الدین انیس عبدالقادر خان افندی، جلال الدین خوشنوا، عزیز الرحمان فتحی، محمد عثمان صدقی، سید محمد ابراهیم عالمشاهی، گل محمد ژوندوی، سلمانعلی جاغوری، میر امین الدین انصاری، محمد حسین غمین، عبداللطیف آریان، علی احمد نعیمی، نجیب الله توراوایانا، عبدالغفور برشنا،... شفیع رهگذر، ماگه رحمانی، ملالی موسی، اکرم عثمان، اسدالله حبیب، رفیق یحیایی، روستا باختری، سپوژمی زریاب، حسن قسیم، رشاد وسا، عارف پژمان، رقیه ابوبکر، معصومه عصمتی، جلال نورانی، مریم محبوب، گل احمد نظری

-
- ۱- حسین فخری، مرور کوتاهی بر نثر معاصر داستانی دری، مجموعه مقالات دومین جشنواره ادبیات معاصر افغانستان، انجمن قلم افغانستان، کابل: ۱۳۸۵، ص ۲۰.
 - ۲- دکتور اسد الله حبیب، ادبیات دری در نیمه نخست سده بیستم، انتشارات ملتهب، پشاور: ۱۳۸۱، ص ۱۲۶.

آریانا، زلمی باباکوهی، بیرک ارغند، عالم افتخار، (۳) رهنورد زریاب، حسین فخری، خالد نویسا و دیگران پدید آمد و نمونه های متفاوت داستانی از ۱۳۰۹ هجری شمسی تا اکنون با طرز دیدها و علایق خاص نگارنده گان آنها آفریده شد.

اما آنچه را میشود به گونه اختصاصی در مورد داستان نویسی در ادبیات کودک در افغانستان عنوان کرد، این است که متأسفانه در این مورد به جز چند مورد انگشت شمار کار درخور توجهی صورت پذیرفته است و نویسنده یی به تمام معنا نداشته ایم که تنها و تنها به نگارش داستان برای کودکان پرداخته باشد، بلکه در جمع نویسنده گانی که از آنها نام برده شد، بودند کسانی که به گونه تفننی در جمع آثار خویش نمونه هایی را نیز برای کودکان نوشته و یا به ترجمه داستانهایی از نویسنده گان خارجی همت گماردند که از این میان افراد و آثار آنها باید از:

علی احمد کریمی، فتح محمد منتظر، سید داوود زهدی، ماری خلیلی، میزحسام الدین برومند، جلال نورانی، بیرک ارغند، غلام حیدر یگانه، اکرم عثمان و برخی دیگر اسم برد که مجموعه ها و داستانهایی نظیر: گل فروش، شهر وفا، آفتاب برآمد، گنج، شوخیهای میفی، پرنس کوچک، برادری و... که در بخش سیر تاریخی ادبیات کودک از آنها نام برده شد به اثر سعی و مجاهدت آنها نگاشته و یا ترجمه شده اند.

۱- رهنورد زریاب، نثر داستانی معاصر دری، لکچرنوتهای آموزشی برای نویسنده گان جوان، ص ۳۴.

سوم - اهمیت داستان برای کودک :

به باور برخی از دانشمندان ، طبیعی ترین و ساده ترین راه آشنایی با کتاب این است که باید این آشنایی از دوران کودکی در شخص ایجاد شود ، زیرا اگر طفل در خانه یا کودکستان و دوره ابتدایی مکتب با کتاب آشنایی حاصل کرد و لذت مطالعه و افزودن معلومات عمومی را درک نماید و به لذت بردن از آثار هنری عادت کرد در تمام عمر دامن کتاب را از دست نخواهد داد و اگر چنین نشد بعد از آن بسیار مشکل است که او در دوره های بعدی عمر خود به کتاب انس و الفت پیدا کند.(۱)

کودک از اینکه ذهنی کنجکاو ، عاطفی و حساس دارد یکی از بهترین راههای آشنایی او با کتاب تهیه کتب داستانی و داستانهای مطابق ذوق و سلیقه و برداشت او میباشد. ازجانب دیگر و بر اساس تجربه های به دست آمده این موضوع ثابت شده است که آموزش مستقیم و به دور از جذابیت های هنری فیصدی کارآیی بسیار کمتر و پایستری دارد ، اما هنگامی که مفاهیم و موضوعات آموزشی همراه با پرداخت هنر مندانه و دریک چارچوب محکم و ثابت ارایه شود ، کودک از طریق تصویر ، داستان و شعر میتواند به مطالب آموزشی با دلچسپی بیشتری روی بیاورد.(۲)

۱- محمد جعفر محبوب، انتخاب و انطباق منابع ادب فارسی برای تدوین کتابهای

کودکان، تهران: ۲۳۵۶ شاهنشاهی، ص. ۷.

۲- میترا بیات ، داستانهای کوتاه امروزی برای کودکان ، انتشارات الهدی ،

تهران: ۱۳۷۳، ص. ۹.

با توجه به موضوعاتی که به آن اشاره شد و با در نظر داشت اهداف ادبیات کودک میتوان نتیجه گرفت که به همان پیمانه‌یی که قصه‌ها و افسانه‌های ادبیات شفاهی و رسمی در برانگیختن قوه تخیل و اندیشه کودک کارآیی دارند، به همان حد داستانهای واقعی‌یی که برای کودکان نوشته میشوند در ساختار ذهن، زبان و تفکر کودک نقش و اهمیت دارند.

چهارم- برخی از ویژه گیها و خصوصیات داستانهای کودکان:

مختصات و ویژه گیهای داستانهای کودکان را میتوان از جهات ذیل به بررسی گرفت:

- ۱- در نظر گرفتن معیارهای سنی؛
- ۲- زبان و نگارش؛
- ۳- تکنیکها و اصول آفرینش ادبی؛
- ۴- کرکترها و شخصیتها؛
- ۵- استفاده از صنایع بیانی (تصویر، اسطوره، نماد)؛

۱- در نظر گرفتن معیارهای سنی:

بخش‌ترین ویژه گی داستانهایی که برای کودکان نوشته میشود، مسأله در نظر گرفتن معیارهای سنی میباشد هدف از در نظر گرفتن معیارهای سنی این است که نویسنده باید این را مشخص نماید که برای کدام دوره سنی مینویسد، به تعبیر دیگر، کدام موضوع را باید

برای کدام دوره سنی انتخاب نماید . با تعیین شدن چنین چارچوبی است که کار او ثمره مثبتی خواهد داشت .

کودک زمانی به یک داستان علاقه گرفته و آنرا خواهد خواند که در آن نیازها و علایق همان دوره سنی اش رعایت شده باشد و موضوع برایش ملموس و آشنا باشد تا او بتواند مفهوم داستان را درک نموده و بپذیرد . پس این نکته بسیار مهم است که نویسنده قبل از نوشتن فکر کند که کدام معانی و مضامین را باید برگزیند که حد اکثر مفاد را برای ذهن و روان کودک داشته باشد . (۱) و از همین سبب است که یکی از خصوصیات نویسنده کودک باید این باشد که او با روانشناسی کودک آشنایی داشته و با بهره گیری از دانش روانشناسانه خود به این کار مبادرت ورزد.

۲- زبان و نگارش:

ویژه گی بارز و عمده دیگر نوشتن برای کودک این است که نویسنده داستان کودک باید این بیت حضرت مولانا جلال الدین محمد بلخی را به یاد داشته باشد:

چون که با کودک سرو کارت فتاد

پس زبان کودکی باید گشاد

هنگامی که برای کودک مینویسیم باید با زبان کودک بنویسیم ، به گونه یی که کودک هنگام خوانش آن با متن احساس بیگانه گی و دوری نکند.

به باور یکتن از محققین کشور: «نحوه کاربرد زبان در داستان ویژه کودکان و نوجوانان و داشتن توانایی و صلاحیت کافی در این زمینه بسیار مهم است، شاید بررسی این موضوع و تأکید بر رعایت اسلوب کاربرد زبان و حتی رعایت قواعد و معیارهای دستوری در داستان ویژه بزرگسالان تا این اندازه ضرور نباشد ولی در داستان ویژه کودکان به هیچ صورت نمیتوان از آن چشم پوشید و در برابر فرق نگذاشتن در نحوه کاربرد زبان میان این دو بخش داستانپردازی اغماض نمود. کسانی که به زبان داستان ویژه کودکان توجه نمیکنند و معیارهایی را که باید رعایت شوند، رعایت نمیکنند، به امر آفرینش و اصالت کار برای کودکان باور ندارند.» (۱)

به بیان دیگر شیوه و سبک نگارش به صورت عموم در ادبیات کودک ارزش خاصی دارد، زیرا یکی از اهداف این ادبیات ترویج عادت مطالعه میان کودکان است تا به مرور زمان سلیقه ادبی آنها انکشاف یابد، با توجه به این مأمول باید داستان نویس بداند که از کدام راهها این عادت مفید و نیک را در میان کودکان تقویت نماید، بدون شک اولین گام در این زمینه زیبایی کلام و ساده گی بیان میباشد که باید هدف آن این باشد تا مطالب و معانی به سرعت درک شده و میل آنها را برای تداوم مطالعه بیشتر سازد و اگر سبک نگارشی نویسنده داستان در همسویی به ادراک خواننده گان اثر قرار نداشته باشد، اثر وی موفقیتی در قبال نخواهد داشت. (۲)

۱- برونو بتلهایم، همان اثر، ص. ۱۶

۲- پویا فاریابی، همانجا، ص ۸۱

از جانب دیگر باید متوجه این نکته بود که کودکان وابسته به سن و سال و شرایط زنده گی اجتماعی خویش به توانایی های مشخص زبانی میرسند و به هر اندازه یی که رشد سنی و آموزشی آنها بالاتر می رود این ظرفیت و توانمندی نیز در آنها رشد میابد و از همین سبب است که آوردن جمله های پیچیده ، واژه ها و ترکیبات دشوار و نا آشنا در داستانهای مربوط به کودکان برای آنها کسالت آور و غیر قابل پذیرش می باشد.

۳- مختصات تکنیکی و اصول آفرینش ادبی:

این موضوع را نباید از یاد برد که میان داستانهای که برای کودکان آفریده میشوند با داستانهایی که خاص بزرگسالان است ، از نظر رعایت اصول و تکنیکهای داستان نویسی تفاوت خاصی وجود ندارد؛ زیرا از لحاظ اصول و تکنیک های داستان نویسی نمیشود میان این دو گروه سنی کدام حد و مرز معینی را ترسیم نمود ؛ آغاز ، بحران ، اوج ، گره گشایی و نتیجه در هر دو گونه داستان قابل رعایت اند و تفاوتی میان این عناصر داستان در آثار مربوط به طیفهای یاد شده موجود نمیشود ، از جانب دیگر در دنبال نمودن اهداف معین نیز نمیشود خط فاصلی در بین آنها کشید ، زیرا در هر دو بخش باید اهداف مشخص اجتماعی - فرهنگی به خواننده داستان انتقال یابد، اما تأمین و بر آورده ساختن چنین اهدافی برای کودکان را نباید ساده گرفت . (۱) و به همین دلیل باید نویسنده داستان برای کودک این توانمندی را داشته باشد که با رعایت اصول و موازین

داستان نویسی محتوا را برای کودک ساده و متوازن با فهم وی عیار بسازد.

۴- کرکترها و شخصیتها:

شخصیت و یا کرکتر از جمله اجزای اصلی سازنده داستان میباشد، تا آنجا که ادبیات داستانی بدون شخصیت معنایی نمی یابد. از اصلی ترین معیارهایی که برای شخصیت در داستانهای کودکان باید برگزید این است که نخست باید شخصیتها به گونه یی باشند که خواننده بتواند با آنها رابطه عاطفی برقرار سازد، و دیگر اینکه با موضوع و هدف داستان تناسب داشته باشد. (۱)

در داستانهای کودکان برعکس داستانهای مربوط به بزرگسالان که بیشترین پرسوناژها یا شخصیتها یش را انسانها میسازند، از حیوانات نیز بهره گرفته میشود تا آن حد که در موارد زیادی نقشهای اساسی به دوش آنها میباشد و توجه به خصوصیات کرکترها اعم از انسانی و حیوانی و شرح و وصف اعمال و کارکردهای آنها با در نظر گرفتن موقعیت سنی و انکشاف ذهنی کودکان یکی از بخشهای مهم داستان نویسی برای آنها میباشد. «از سوی دیگر اعمالی که به کرکترها بر میگردد باید برای خواننده که کودک یا نوجوان است، توجیه پذیر، جالب و تاحدی ملموس باشد و در پیوند با حقیقت ملموس زنده گی برای کودک و نوجوان ترسیم و ارایه شود. گرافه و مبالغه در شرح و توصیف رفتار، گفتار و کردار کرکترها، همان گونه که در داستانهای ویژه بزرگسالان روانیست، در داستان کودکان و نوجوانان

نیز نارواست. نویسنده باید به خاطر داشته باشد که کودکان و نوجوانان نیز در حد درک و شناخت خود، دید و داوری ویژه خود را دارند و تا آنجا که بیان هنری یک واقعیت آنها را مجذوب و متأثر میگرداند، گزافه و مبالغه نمیتواند مورد اعتنا و پسند آنها قرار گیرد.» (۱)

۵- استفاده از فنون ادبی (نماد، تصویر، اسطوره):

فنون و آرایه های ادبی، به ویژه فن بیان در القای محتوای داستان نقش و سهم ارزنده یی دارد، اما نکته مهمتر این است که در به کار گیری این فنون از آنجا که مخاطب کودک است دقت بیشتری باید به خرج داده شود، به تصور پویا فاریابی: «استفاده وسیع از نمادها و تصاویر مبهم و نارسا در داستان کودکان و نوجوانان درست نیست.» (۲) برای اینکه ذهن کودک ظرفیت و قدرت آن را ندارد که مفاهیم و معناهای رنگارنگ را از ورای نمادها و استعاره ها و تصاویر پر از ابهام درک و دریافت نماید، پس نیاز است تا از این صنایع و فنون در حد معمول و قابل پذیرش برای کودک استفاده گردد. بدیعی است که هدف نویسنده کودک علاقه مند ساختن وی به مطالعه میباشد و زمانی رسیدن به این خواست برای او آسان خواهد بود که محتوا و مضمون داستانش را با صراحت و ساده گی تقدیم مخاطبانش سازد.

۱- بنفشه حجازی، همان اثر، ص ۱۰۸.

۲- پویا فاریابی، همان، ص ۸۳

پنجم- انواع داستانهای ادبیات کودک:

هر نویسنده یی داستان خود را با فکر نهفته و یا درونمایه خاصی می آفریند. گزینش این فکر نهفته و پنهان در داستان به عوامل رنگارنگی، چون: گرایشهای فردی نویسنده، نیازهای روانی و اجتماعی کودک و مباحثی از این قبیل وابسته است.

دست اندرکاران ادبیات کودک، داستان های مربوط به کودکان را از نظر محتوا به انواع متفاوتی بخشبندی نموده اند، تاجایی که برخی این داستانها را به شش و شمار دیگر به پانزده نوع دسته بندی نموده اند که نگارنده با مرور تمامی این دسته بندیها بهتر دانستم تا داستانهای کودکان را از لحاظ موضوعی به ده بخش ذیل تقسیم نمایم:

۱- داستانهایی از زنده گی روزمره کودکان و نوجوانان؛

۲- داستانهای دینی؛

۳- داستانهای تاریخی؛

۴- داستانهای علمی؛

۵- داستانهای سیاسی - اجتماعی؛

۶- داستانهای فکاهی و طنز

۷- داستانهای ماجرا آمیز؛

۸- داستانهای تخیلی؛

۹- داستانهای عاشقانه؛

۱۰- داستانهای مربوط به حیوانات؛

درذیل برای روشن شدن هرچه بیشتر موضوع هر کدام از انواع یاد

شده را به بحث میگیریم:

۱- داستانهایی از زنده گی روزمره کودکان و نوجوانان:

این نوع داستانها حاوی مضامینی از حوادث زنده گانی کودکان میباشد. در داستانهای یاد شده این حوادث به شکل و صورت بسیار جالب نقل میگردند، مانند، به دنیا آمدن خواهر و برادر جدید و یا ناپدید شدن کودکی به هنگام تفریح و گشت و گذار، رقابت کودکان دو محله و یا دو مکتب در مورد مسایلی مانند ورزش، درس و... (۱) از اینکه این گونه داستانها رابطه مستقیمی با مسایل روزانه و عادی کودک دارد میتواند برای آنها جالب توجه باشند.

نکته یی که در این گونه داستانها باید روی آن تأکید زیاد صورت بگیرد این است که نباید جنبه های دردآور، تلخ و خشن زنده گی را در آن انعکاس داد، بلکه بهتر است تا جنبه هایی مورد توجه نویسنده قرار داشته باشد تا با خوانش داستان کودک یک تصویر مثبتی از زنده گی روزمره در ذهن خود پرورش داده و به آینده امیدوارتر گردد.

۲- داستانهای دینی:

داستانهای دینی داستانهایی اند که محتوای آنها را مسایل مربوط به امور دینی میسازد. این نوع داستانها با توجه به ابعاد گوناگون دین مقدس اسلام میتوانند به بخشهای متفاوتی تقسیم شده و مباحث گوناگونی از امور دینی را به نحوه ذیل و درخور توان ذهنی کودکان برای آنها عرضه نمایند، مانند:

نخست- وعظ و ارشاد دینی: از آنجا که تمام ادیان الهی برای ارشاد و هدایت انسانها نازل شده اند، بسیاری از داستانها میتوانند این جنبه را مورد توجه قرار دهند، در قرآن مجید داستانهای واقعی فراوانی

از مجاهدتها ی پیامبران الهی برای ارشاد مردم وجود دارد ، به گونه مثال داستان قوم حضرت نوح (ع) که به ارشادات الهی پیامبر گوش نداده و به سرنوشت شومی دچار شدند ، نمونه خوبی در این زمینه میتواند باشد. (۱)

دوم- غزوات و فتوحات پیامبر و بزرگان دین: با توجه به غزوات و فتوحاتی که پیامبر ما حضرت محمد(ص) و خلفای راشدین و بزرگان دین در راه گسترش دین مقدس اسلام انجام داده اند میتوان داستانهایی بسیار واقعی و خوبی را برای کودکان نگاشت . این داستانها از یکسو کودکان را علاقه مند دانستن تاریخ اسلام میسازد و از سوی دیگر ذهن آنها را به کاوش و تفکر در زمینه وا میدارد و از جانی زحمات و رشادتهای گستراننده گان دین مقدس اسلام را برای کودکان بازمینمایاند.

سوم- مراسم دینی و مذهبی: در این نوع داستانها در باره مراسم و مناسبتهای دینی برای کودکان معلومات داده شده و آنها از این راه با علاقه مندی خاص در این مناسبتها اشتراک میورزند ، نمونه خوبی در این مورد داستان حضرت ابراهیم (ع) و سایر داستانهایی از این قبیل میتواند باشد.

۳- داستانهای حماسی:

حماسه توصیف اعمال پهلوانی ، مردانه گی ها و افتخارات و بزرگیهای یک فرد یا قوم میباشد که مظاهر گوناگون زنده گی آنان را شامل میشود (۱) این نوع داستانها نیز از جمله داستانهای اند که با

۱- همان، ص ۸۵

۲- بنفشه حجازی، همان اثر، ص ۱۰۹.

دارا بودن مضامین جالب و خواندنی مورد توجه اطفال قرار میگیرند .
یکی از خوبترین موضوعات را در داستانهای حماسی حماسه های ملی تشکیل میدهد که پیروزیهای قهرمانان حماسی ملی ما را در راه حفظ کیان ملی و صیانت از حریم کشور نشان میدهد.
خوبترین سوژه ها در این زمینه میتوانند داستانهایی از شاهنامه ، مانند: کاوه آهنگر، سیاوش، رستم و سهراب و غیره باشند .

۴- داستانهای علمی:

یکی از انواع داستانهای با ارزش در ادبیات کودکان داستانهای علمی میباشد ، محتوای علمی داستانها حاصل انکشاف و رشد علوم و راه یافتن به جامعه صنعتی میباشد . این داستانها به کودکان درباره شناخت علمی به شیوه غیر مستقیم معلومات میدهند ، موضوعهایی مانند: اکتشافات جغرافیایی، علوم کامپیوتری، سفرهای فضایی و ... را میتوان در این حیطه جای داد . (۱) این داستانها که آمیخته یی از علم و تخیل اند ، دورنمای روشنی از جهان را به کودکان مینمایانند.

۵- داستانهای سیاسی - اجتماعی:

الف- داستانهای سیاسی: داستانهای سیاسی و ایدیالوژیک دسته یی از داستانها اند که در آنها از شیوه تفکر ، مرام و اهداف یک جریان یا سازمان سیاسی حمایت شده و داستان تبلیغ مرامها و اهداف یک جریان

۱- محمد هادی محمدی ، روش شناسی نقد ادبیات کودکان ، انتشارات سروش،

خاص می‌باشد. این گونه داستانها در ادبیات کودک از همان آغاز سده بیستم راه یافت. (۱)، اما آوردن چنین محتویاتی در داستانهای ویژه کودکان، داستانهای یاد شده را از مسیر ادبیات خارج می‌سازد و از جانب دیگر از اینکه در چنین داستانها از تمام کارکردها و خواستههای یک جریان خاص پشتیبانی صورت گرفته و مورد تأیید قرار می‌گیرد باعث آن می‌گردد که داستان نویس یک جانبه نگر و با تعصب عمل نماید و اینها اعمالی اند که با ادبیات به معنای واقعی آن بیگانه اند و به خصوص در ذهن کودکان تأثیر منفی به جا می‌گذارند.

ب- داستانهای اجتماعی: داستانهای اجتماعی یکی از شایع ترین و پر دامنه ترین داستانهای ادبیات کودکان اند، محتوای این گونه داستانها را پدیده های مثبت و منفی می‌سازد که یک اجتماع درگیر آن می‌باشد. داستانهای اجتماعی بنابر ابعاد وسیعی که دارند می‌توانند برای رشد ذهنی کودک درخور توجه و بسیار مفید ثابت شوند، طور مثال یک کودک منحیث عضوی از اجتماع باید اندک اندک با این مباحث آشنا شود که زنده گی در اجتماع او چه گونه است و او چگونه خواهد توانست خود را با اجتماع خویش وفق دهد.

این نوع داستانها برای گروه سنی ۶-۱۳ ساله گی از اهمیت خاص برخوردار می‌باشد، زیرا کودک در همین دوره است که بیشتر به مشارکت اجتماعی و راه یافتن به اجتماع می‌اندیشد.

۱- دکتر ذبیح الله صفا، حماسه سرایی در ایران، انتشارات فردوس، چاپ سوم،

۶- داستانها فکاهی و طنز؛

فکاهی در لغت به معنای سخنی آمده است که با شوخی همراه بوده و موجب خنده گردد و هدف آن نیز خنداندن و شاد ساختن است (۱) و طنز نیز انتقادی است تمسخر آمیز که به قصد انتقام صورت میگیرد، اگر این انتقام جنبه شخصی و فردی داشت به هجو تبدیل میشود و اگر جنبه اجتماعی و عمومی داشت طنز است. (۲)

با تعاریف فوق و با توجه به اینکه خنده در هر دو ژانر یاد شده از اصلهای غیر قابل اجتناب میباشد - داستانها یی که دارای چنین خصلتی باشند برای کودک بسیار دوست داشتنی خواهند بود، از جانب دیگر درک نمودن طنز و نکاتی که در فکاهی است مهارتی میباشد که طفل آن را به تدریج به دست می آورد و داستانها یی از این قبیل برای کودکان این موضوع را یاد میدهند که نباید با خوار شمردن و ذلیل دانستن دیگران لذت ببرند، بلکه خنده آنها باید به موقعیتها و حوادثی معطوف باشد که خنده آور است، مثال: کودک و هم بازی هم سن و سال آنها و یا فرد دیگری که در اجتماع از لکنت زبان، نا بینایی، و ... رنج میبرد نباید به او بخندند. (۳)

به نظر یکتا از روانشناسان: «برای درک شوخی باید دارای فضایل انسانی و صاحب روحیه مخصوص بود، صاحبان مغزهای کوچک و افرادی که دارای جمود فکری هستند نمیتوانند لطف

۱- محمد هادی محمدی، همان، ص ۲۳۷.

۲- همان، ص ۲۳۸.

۳- سیما داد، همان اثر، ص ۲۲۶.

شوخی را درک کنند، شوخی برای آنها توهین بزرگی است، در مقابل خنده آورترین شوخیها که صاحبان ذوق از شنیدن آنها روده بر (روده کف) میشوند، شاید نیش آنها کمی باز و بسته شود، پس اگر در مجلسی با این گونه اشخاص برخورد با آنها شوخی نکنید؛ زیرا سخت پشیمان خواهید شد. (۱) و از جانب دیگر خنده از لحاظ طبی نیز اثر قابل توجهی روی بدن انسان دارد، خون بیشتر را به جریان می اندازد و در نتیجه سلولهای بدن بیشتر تغذیه مینمایند و از جانب دیگر بر اثر خنده فعالیت مجموعی بدن بیشتر و بهتر میگردد. (۲)

با توجه به نکات فوق داستانهای فکاهی آمیز و طنز از اهمیت خاصی در ادبیات کودک برخوردار میباشند و بایسته است تا به این ژانر توجه بیشتری صورت گیرد.

۷- داستانهای ماجرا آمیز:

داستانهای ماجرا آمیز همانگونه که از نام آنها بر می آید داستانهایی اند که محتوای آنها را ماجراهای پر از فراز و نشیب تشکیل میدهد که بسیار به سرعت به وقوع میپیوندند. هرچند که این داستانها ساخته و پرداخته ذهن نویسنده اند، اما حوادث و ماجراهایی که در آنها وجود دارد دارای زمان و مکان خاص خود میباشند. از این جمله داستانها میتوان از داستانهای پولیسی نام برد که برخی از ماجراهای واقعی را نیز شامل میشوند. (۳)

۱- عمران صلاحی، خنده سازان و خنده پردازان، نشر علم، تهران، ۱۳۸۲، ص ۲۵.

۲- عزیز نسین، ارزش شرافت، ترجمه رضا همراه، کتابفروشی فروغی، تهران، ۱۳۵۴، ص ۴.

۳- منوچهر علی پور، آشنایی با ادبیات کودکان، ص ۱۱۰.

داستانهای فوق باعث آن میشوند که کودک کنجکاوی اش بیشتر شود و از جانبی نیز حوادث پی در پی در آن او را وادارند تا به سرعت به خوانش آن ادامه دهد. به باور یکتا از پژوهشگران ادبیات کودک: «... مطالعه داستانهای ماجرا آمیز به سبب اینکه بسیار سرگرم کننده است، در درمان کند خوانی یا عدم علاقه به مطالعه میتواند مورد استفاده قرار گیرد.» (۱)

اما مطالعه این داستانها برای کودکانی توصیفیه میشود که از صنف چهارم ابتدایی به بالاتر قرار داشته باشند.

۸- داستانهای تخیلی:

داستانهای تخیلی داستانهایی اند که محتوای آنها را موضوعات تخیلی از قبیل زنده گی در سیاره های دیگر، جنگ میان انسانهای دو سیاره، داستانهایی در مورد وسایل کمپیوتری که به شکل انسانها ساخته شده اند و سایر موضوعاتی از این گونه میسازد. (۲)

خواندن داستانهای یاد شده نیز به مانند داستانهای ماجرا آمیز برای کودکان بالاتر از ده سال موثریت دارد.

۹- داستانهای عاشقانه:

داستانهای عاشقانه داستانهایی اند که محور اصلی آنها را دلبسته گی و عشق یک شخص به شخص ویا موجود دیگری تشکیل میدهد. در داستانهای مربوط با ادبیات کودکان بیشتر عشق به

۱- بنفشه حجازی، همان اثر، ص ۱۱۳.

۲- منوچهر علی پور، همان اثر، ص ۱۱۳.

خالق هستی ، پدر، مادر، میهن ، طبیعت و آموزش میتواند آموزنده و دوست داشتنی واقع شود.

۱۰-داستانهای مربوط به حیوانات :

کودکان از همان آوانی که تازه به شناخت محیط اطراف خویش میپردازند به حیوانات و زنده گی آنها بسیار با علاقه مندی مینگرند و از همین سبب است که میخواهند دنیای آنها را به خوبی بشناسند و کودکانی که بین سنین ۴-۶ ساله گی قرار دارند از علاقه مندان خاص این گونه داستانها اند .

از مختصات داستانهای واقعی مربوط به حیوانات این است که نویسنده باید گام به گام به دنبال قهرمان داستان خویش رفته و اتفاقات را باز گو نماید .

داستانهای مربوط به حیوانات آماده گیهای لازم را در مورد مطالعه کتابهای غیر داستانی در باره حیوانات برای کودک فراهم می آورد .
با همین یاد کرد کوتاه در رابطه به داستان و جایگاه آن در ادبیات کودک ، فرجام این بخش را با دو داستان از دکتور اکرم عثمان و غلام حیدر یگانه که در نوشته های ایشان صمیمیت خاصی نهفته است به عنوان نمونه مرور مینماییم :

من و پهلوان برات

نویسنده : دکتور محمد اکرم عثمان

«یاد کودکی مثل آهنگ خواب آور جویباریست که از جنگل دوری به گوش برسد . من در آن شب بی مهتاب که ابرها در اقیانوس قیر اندود آسمان شناور بودند به چنین سرودی گوش میدادم . صدای

قل قل آب از جوی نا پیدایی به گوش میرسید و ترانه شور انگیز عمر
 مرا از حریم سالهای پار، ساز میکرد. به مادرم فکر میکردم، به شبی
 که مثل امشب تابستان بود و ما بر پشت بامهای کاه گلی میخوابیدیم و از
 باد گوارا و سردی که از کوه شیر دروازه میوزید لذت میبردیم. من
 تخته به پشت با ستاره ها بازی میکردم با آن سکه های بل بلی طلایی
 که به روی مخملی، بنفش پراکنده بودند. مادرم گاهی با کف دست
 سبک و نرمش به پشتم تپ تپ میزد و گاهی صورت و موهایم را
 مینواخت، غلتی میزد و سر به زانوی نرمش میگذاشتم، آنگاه مثل
 همیشه آرام و آهنگین ترانه ابدی و قدیمی مادران را سر میکرد:

آللو للو للو

آللو بچه للو

آلوی ابریشم

بند و بارت مه میشم

برای سر بازار

خریدارت میه میشم

این آواز جانبخش و روح پرور که لطیف تر از آواز گندمها،
 بادها، و جویبارها بود رفته رفته از خویشم میبرد، پلکهایم گران و
 گرانتر میگردد و رخوت ملایم زیر مژه ها و لای ابروهایم رخنه میکرد
 و بند بند اندامم سست و بی حال میگردد. دیگر به خواب میرفتم،
 خوابی کودکانه و خوش که بی کابوس و بی اندوه بود و مرا چون
 کبوتران بال میبخشید و گاهی بر پشت ابر سفید و اسف سمند سوارم
 میکرد و به سوی ناکجا ها بال میگشود.

صبح که خروسان بانگ میدادند و از لای کنگره های
 فروریخته با لا حصار، آفتاب کاکل زری بر بام ما فرش زرنگاری می
 گستراند چشم باز میکردم به آسمان که آبی آبی بود و به من شادی
 میبخشید و به مادرم که پاک پاک بود و به رویم لبخند میزد، سلام
 میکردم. رنگ شادی آفرین آسمان بیدار ترم میکرد و خنده مهر آمیز
 مادرم حالی مینمود که از بستر خواب بر خیزم دست و دهن بشویم و
 کنار مادرم پهلوی سماوار فرشی بنشینم و چای بنوشم. آنوقت نوبت
 تعبیر رویای شبانه فرا میرسید و مادرم با صفای مادرانه زبان به تأویل
 خوابها میگشود و خوشباورانه میگفت واه واه! چه خواب خوبی،
 ابرسفید و اسب سمند نشانه خوشبختی است و پرواز آن دو به سوی
 ستاره ها از بخت بلندت نوید میدهد.. انشا الله که کلان میشوی و
 خداوند به تو خیر و برکت میدهد. از تعبیرهای گوناگون مادرم، دلم
 شاد میشد و چون کلان شدن و ریش و بروت کشیدن در آن وقت
 برایم کمال مطلوب و آخرین آرزو بود ذوق زده میرسیدم: «به راستی
 مادر، مه کلان میشم؟»

جواب میداد: «هان جان مادر.»

میرسیدم: «چقدر کلان»

جواب میداد: «بسیار کلان.»

بعد از آن چرت میزد و انگار چیزهای کلان کلان را بیالم لق
 لق این طرف و آنطرف را نگاه میکردم. مادر به مقصد میرسید و
 میگفت: «بچه جان سودا نکو یک کت کلان میشی.» با استفهام کومه
 هایم را میپنداندم و بغلهایم را به اندازه یک پوقانه بزرگ گ—شوده

میپرسیدم: «همینقدر؟» مادر ضعف خنده میشد و اشکهای شوق را با نوک چادرش می‌سرد و میگفت: «نی نفس مادر کلانتر» دیگر طاقتم طاق میشد آنقدر بغلهایم را میگشودم که نشسته تخته به پشت می‌افدام آنوقت مادر خندیده فریاد میزد «آفرین حالی شد، همینقدر کلان.» میپرسیدم به اندازه‌ی کوچه‌گی ما پهلوان برات؟ میگفت «هان گل مادر به اندازه‌ی پهلوان برات.»

در آنروزها «پهلوان برات» سرِ سرها و میداندار تمام هرکاره‌ها و میدانها بود، وقتی راه میرفت مثل کوهی با تمکین بود و و هر ایزار و پیراهنی برای پتهای چاق و زورمند و بازوان آهنین و توانایش تنگی میکرد، او همیشه کالای گیبی میپوشید. سلپ‌های ساخت «مرادخانی» به پا میکرد. اگر دلش میخواست گاهی دستار کوچکی بر سرش میبست و رنه بیشتر روزها با سر برهنه چه تراش در کوچه‌ها پیشاپیش شاگردانش چاک چاک راه میرفت و قولهایش را چون خروسان کلنگی باز میگرفت.

برای من پهلوان برات که بسیاری از حریفانش را مثل موم در دستهایش فشرده و چت کرده بود، بزرگترین مرد دنیا بود و همین که مادرم میگفت: «انشالله ده ای کوچه آدم کلان میشی و ریش و بروت میکشی» فوراً خود را در هیأت خلیفه برات میبافتم و آرزو میکردم روزی چون او مرد بی همتای کوچه‌های کابل شوم. به این هوس از کودکی هوس کشتی کردم و حق و ناحق بر سر بچه‌ها میجهیدم و گردن از خود ضعیف‌تران را می‌پیچیدم تا اینکه روزی جنگ مغلوبه در گرفت و مسگر بچه‌بی‌چنان به خاکم مالید که هوش از سرم برفت،

اشکریزان به مادر شکوه بردم : « مگم تو نگفتی که مه آدم کلان میشم ، مثل پهلوان برات . حالی اوو کجا و مه کجا؟ » جواب داد : « چرا حتما میشی اما مردا ده میدان میرن! »

لاجرم به میدان رو کردم و دانستم که دویدن افتادن دارد و انسان باید بیفتد، بیفتد و بیفتد تا برخیزد و پهلوان شود!!» (۱)

اسپ

نویسنده : غلام حیدر یگانه

«طلا با خواهر و برادرش در خانه بازی میکرد . او از خواهرش کوچکتر بود و از برادرش بزرگتر . خواهر طلا نرگس نام داشت و برادرش نوروز .
طلا به آنها گفت :

... من اسپ حاتم استم .

حاتم نام همسایه شان بود و اسپش را نرگس و نوروز نیز دیده بودند . اسپ زیبا و کلانی بود . در اسپ دوانی ها اول میشد . گردن کشیده و بلندی داشت . یالهای سیاه و دراز تا زیر زانو اش میرسید . جز حاتم به هیچکس سواری نمیداد . سرمیدان اسپ دوانی که میردندش بیتابی میکرد . میل میشد . سرک میزد و یالها و پیکش را تکان میداد و ازین حرکاتش خوش مردم می آمد

۱-دکتر محمد اکرم عثمان ، مرداره قول اس، چاپ سوم ، کابل: ۱۳۸۵، صص ۵۷-۶۰.

نرگس و نوروز ذوق زدند و به طلا گفتند :

خو تو اسپ حاتم هستی ؟

طلا هر دو دستش را به زمین گذاشت . موهای سرش را تکان داد . میل کرد . پره های بینی اش را گشوده مثل اسپ حاتم و بلند بلند شیهه کشید:

...هی هین!...هی هین!....

نوروز و نرگس خندیدند و با هیجان بیشتر صدازدند:

- چو...چو...اسپ حاتم!

طلا سر شوق آمد گردنش را بلند گرفت پیهم شیهه کشید و کفها را از دهنش باد کرد . نوروز و نرگس دستها را تکان دادند و با هیاهوی بیشتر فریاد زدند :

اسپ حاتم چو چو چو ...

به خیال طلا آمد که مثل اسپ حاتم سر میدان اسپ دوانی است . میل شد طرف پشت سر رفت . به پیش آمد و مثلی که قیضه اش را محکم گرفته باشند ، به دور خودش دور خورد . نرگس و نوروز بیشتر خندیدند و از شدت خنده روی زانو های شان خم شدند .

طلا بیشتر به هیجان آمده بود ، قرار نداشت سرک میزد موهای پیکش را تکان میداد و با شتاب دور خودش میگشت . او به اسپ حاتم شباهت پیدا کرده بود .

نوروز را از این کارها بیشتر خوشش آمد و با شوقزده گی بیشتر رفت و خواست مانند حاتم از یال اسپ بگیرد ، نوازشش کند و

رامش سازد ، اما طلا دست نداد خور خور زد . پس پس رفت و بیگانه گئی کرد.

نوروز را بیشتر مزه داد حالا دلش آرام نمیگرفت و میخواست طلا را آرام کند.

نرگس فهمید که نوروز چه میخواهد . او را بیشتر خنده گرفت و دستهایش از خنده سست شد . خواست از پیراهن نوروز بگیرد و سوی خود بکشد ، اما نوروز یک بار دوید و خود را روی گردن و شانه های طلا انداخت و کوشید تا سوارش شود.

طلا به نوروز دست نداد . سر خود را به شدت جنبانید و با هرچه نیرو که داشت جست زد و کله اش به بینی نوروز خورد . نوروز فغان کرد . با دودست بینی اش را گرفت و دور خود چرخید .

نرگس وارخطا شد . طرف نوروز دوید . خواست بینی اش را ببیند ، اما نوروز با قهر دستهای او را پس زد . روی خود را گشتاند و با صدای بلند تر گریه سرداد .

طلا پیش خودش کمی شرمید . او بی احتیاطی کرده بود ، حالا نمیدانست بازی را چگونه ختم کند بی اختیار به دوش پرداخت به تندی میدوید و خانه را دور میکرد.

دل نرگس تنگ شد . از طلا بدش آمد . سوی طلا دید که رنگش از مانده گی سرخ شده بیشتر خسته شد و مثلی که گریه کند صدازد:

بس اس! طلا بس اس!

طلا همانطور که میدوید، بریده بریده گفت:

من طلا نیستم اسپ حاتم استم .

و بیشتر سرعت گرفت.

پدر و مادر بیرون رفته بودند . اکنون سوی خانه می آمدند ،
پشت دروازه که رسیدند این گپها را شنیدند:

من طلا نیستم ، اسپ حاتم استم.

پدر دوازه را گشود . طلا همچنان میدوید و چشمش که به پدر
افتاد ، پایش به کناره گلیم آمد و تا پدرخواست دست او را بگیرد به
روی افتاد . آرنجش به رادیو که روی تاق گذاشته شده بود خورد و
رادیو چپه شد .

مادر هم داخل خانه آمد . هوای خانه پر از گرد بود . فرشها
بیجا شده و رادیو افتاده بود . نوروز بینی اش را مالش میداد نرگس
ایستاده بود و طلا آرنجش را گرفته بود و مینالید . پدر دوباره به سوی
یکایک آنها دید . بعد فکری کرد و به شوخی گفت : بچه ها حاتم را
بیاورید تا اسپش را برد به جایش ببندد.

نوروز و نرگس به خنده افتادند و طلا شروع کرد به

گریستن .» (۱)

ب- حکایت:

حکایت در لغت به معنای داستان، قصه (۱) نقل، حدیث، روایت، سرگذشت و باز گفتن چیزی آمده است (۲)، به نوعی داستان ساده و اغلب مختصری گفته میشود که بر مبنای واقعیت و یا حوادث ساخته گئی به وجود آمده باشد. اساس و پایه حکایت بر بیان پند، اندرز، حکمت گذاشته شده است که برای توجیه مسایل دینی، عرفانی، اخلاقی و غیره از آن استفاده میشود. (۳)

به باور دیگر: حکایت قصه یی است تخیلی و کوتاه که به قصد سرگرم ساختن آفریده میشود، رویداد و یا حادثه یی را وصف مینماید که بر اثر دگرگونی بخت و اقبال شخصیتها ی اصلی یا خصوصیات رفتار آنها به وجود آمده است و بدین ترتیب توجه مخاطب بر انگیزته میشود. (۴)

حکایت در اصل واژه عربی است که از ریشه «حکی» گرفته شده و این واژه به معنای همانندی در کردار و گفتار است، وقتی راوی یا روایتگر از موضوعی حکایت میکند، آن موضوع در ارتباط با موضوع دیگری قرار میگیرد و آن را به ذهن مخاطب می آورد، به گونه مثال: حکایت مردی که خرش را در کاروانسرا فروختند و در

۱- فرهنگنامه ادب فارسی، ص. ۵۳۱

۲- فرهنگ سخن.

۳- حسین رزمجو، همان اثر، ص. ۱۹۴

۴- یان رید، داستان کوتاه، ص. ۲۴

مثنوی معنوی آورده شده است، این اندرز را به ما میدهد که نباید به تقلید بیجا پردازیم.

واژه حکایت در زبان دری با فعل «کردن» به مفهوم نقل کردن و قصه گفتن و سرگذشت کسی را بیان کردن به کار برده میشود که بنیاد آن نمایش عینی اندرزها و آموزه های اخلاقی است. (۱)

حکایتهای موجود در زبان دری به دو گونه منظوم و منثور آفریده شده اند که به باور یکتا از صاحب نظران ادبیات کودک : نوع منثور آن در ادبیات کودک سودمندی بیشتری دارد و از این رو از آن بیشتر استفاده میگردد. (۲)

همانگونه که در تعاریف آورده شده از حکایت خواندیم، هدف اصلی از حکایت گفتن رسانیدن پند و اندرز میباشد به همین سبب از زمانه های بسیار دور این نوع ادبی برای کودکان مفید و مثر دانسته شده و در آثار کلاسیک زبان دری حکایات فراوانی که منظور آنها اندرز دادن و آموختن اخلاق و حکمت به کودکان بوده است در جمع حکایتهایی که بیشتر برای بزرگسالان نگاشته شده اند وجود دارد. یکی از ویژه گیهای که کودک را بر می انگیزد تا به شنیدن و خواندن حکایت توجه نماید کوتاهی آنها است، این خصوصیت به خواننده و شنونده کمک میکند تا پیوند و رابطه معنایی بین آغاز و پایان حکایت را بهتر دریافته و به پیام و محتوای درونی آن زود تر پی ببرد.

۱- تاریخ ادبیات کودکان، ج ۲، ص ۱۱۴

۲- منوچهر علی پور، آشنایی با ادبیات کودکان، ص ۱۱۴.

محتوا و موضوع بیشتر حکایت‌هایی را که برای کودکان اختصاص یافته اند مباحثی از قبیل: زیرکی به هنگام سختی، بخشش در هنگام داشتن ثروت و قدرت، رفتار نیکو با زیر دستان، جانبداری و حمایت از حق در همه حالاتها، احترام بزرگان و پدر و مادر، فواید دانش اندوختن و حکمت در بر گرفته است.

شخصیتها و کرکترهای حکایتها نیز به مانند قصه ها، از انسانها و حیوانات متشکل میباشد در کنار تعداد زیادی از حکایتها که انسان شخصیت اصلی آن میباشد حکایات زیادی نیز وجود دارند که حیوانات و پرندگان کرکترهای اصلی آنها را میسازند.

نکته یی را که باید در مورد حکایت‌هایی که برای کودکان ارایه میشود در نظر داشت این است که حکایات یاد شده باید با حفظ محتوا و درونمایه شان و مطابق با ذهن و موقعیت سنی آنها انتخاب گردد، سپس در هنگام باز نویسی آن نیز باید دقت نمود که به شکل ساده و خوانا باز نویسی گردند، زیرا به نسبت اینکه حکایتها بیشتر محصول ادبیات قدیم ما هستند، دارای نثری اند که با نثر امروز تفاوت‌های فراوانی دارد، تا جایی که تعدادی از آنها برای بزرگان نیز به زودی قابل فهم نمیباشند. برای شناسایی بیشتر خصوصیات حکایت نمونه هایی از حکایات منظوم و منثور را همراه با حکایتی که از نظم به نثر برگردان شده است مرور مینماییم:

از بهارستان جامی:

« روزی شتری و دراز گوشی همراه میرفتند . به کنار جویی بزرگ رسیدند . اول اشتر در آمد . چون به میان جوی رسید آب تا

شکم وی بر آمد . دراز گوش را آواز داد که درای که آب تا شکم
بیش نیست. دراز گوش گفت : راست میگوی اما از شکم تو تا شکم
من تفاوت است ، آبی که به شکم تو نزدیک گشت از پشت من
بخواهد گذشت.» (۱)

از سیاستنامه خواجه نظام الملک:

«عبدالله بن عمر بن الخطاب پدر را گفت که ای پدر چون از
دنیا بروی کی ترا بینم ، گفت بدان جهان ، گفت: زود تر میخوام .
گفت: شب اول یا دوم و یا سوم مرا در خواب بینی ، دوازده
سال بر آمد او را به خواب ندید ، بعد از دوازده سال به خوابش آمد ،
گفت: پدر تو نگفته بودی که مرا سه شب بعد از مرگ به خواب بینی!
گفت: مشغول بودم که در ایام خلافت من در کناره یی از
بغداد پلی ویران شده بود و گماشته گان به تعمیر آن دقت نکرده بودند ،
گوسفندی در زمان گذشتن از پل پایش به سوراخ آن فرو رفته و
شکسته بود.» (۲)

از ناصر خسرو:

روزی ز سر سنگ عقابی به هوا خاست
از بهر طمع بال و پر خویش بیاراست

۱- مولانا نور الدین عبدالرحمان جامی ، بهارستان ، به تصحیح دکتر اسماعیل

حاکمی ، تهران : ۱۳۸۱، ص. ۱۱۷.

۲- خواجه نظام الملک علی ابن اسحاق توسی، سیاستنامه ، به کوشش و تصحیح

عباس اقبال آشتیانی ، نشر اساتیر ، تهران : ۱۳۶۹، ص. ۷.

بر راستی بال نظر کرد و چنین گفت
 امروز همه روی زمین زیر پر ماست
 گر بر سر خاشاک یکی پشه بجنبد
 جنیدن آن پشه عیان در نظر ماست
 بسیار منی کرد و ز تقدیر نترسید
 بنگر که ازین چرخ جفا پیشه چه بر خاست
 ناگه ز کمینگاه یکی سخت کمانی
 تیری ز قضا و قد رانداخت بر او راست
 بر خاک بیفتاد و بغلتید چو ماهی
 و انگاه پر خویش کشید از چپ و از راست
 زی تیر نگه کرد و پر خویش بر او دید
 گفتا ز که نالیم که از ماست که بر ماست (۱)
 در فرجام متن منثور شده حکایت عقاب مغرور را که در مجله
 کودک انجمن ادبی هرات به نشر رسیده است میخوانیم:

عقاب مغرور:

« بود و نبود یک پرندۀ کلان بود که عقاب نام داشت و همیشه
 بلند پروازی میکرد . هنگامی از هوا پایین میشد ، بر سر سنگی کلان
 مینشست و از آنجا چهار طرف خود را میدید فکر میکرد شاید دشمنی
 در کمین باشد یعنی کسی خواسته باشد او را شکار کند .
 یک روز این پرندۀ کلان ما پرواز کرد ، بالا و بالا رفت تا
 خود را برابر ابر ها رساند . چون زیاد بلند رفته بود ، به خود مغرور شد و

پیش خود گفت: این منم که این قدر قدرت دارم؟! همه پرنده گان و انسانها زیر پای من هستند، پشه یی را که در روی زمین پرواز کند میبینم.

ناگهان یک شکارچی از پشت سنگی که خود را پنهان کرده بود و منتظر فرصت بود. تیر را به چله کمان گذاشت و به سوی عقاب بلند پرواز مغرور رها کرد، تیر که از کمان برخاست، رفت و رفت و رفت تا در پهلوی راست عقاب خورد و بال او را زخمی کرد. عقاب که سخت زخمی شده بود و بالاش دیگر قدرت حرکت نداشت. از همان بالا بالاها بر زمین کله پا شد و در کنار سنگی بزرگ بر روی خاک افتاد و در حالت نیمه جان چهار طرف خود را نگاه کرد تا شاید دشمن خود را ببیند. چشمش بر پر عقابی افتاد که شکارچی آن را تیری ساخته بود و آن تیر بر پهلوی راستش خورده بود و او را از پا انداخته بود. عقاب به فکر فرو رفت و با خود اندیشه کرد، نگاه کرد که پر خود اوست که بر پهلوش نشسته است، پس گفت: از کی نالم که از ماست که بر ماست، یعنی پر خود من است که من را به مرگ رو به رو کرده است. از همان وقت این گفته ضرب المثل شده و به ما می فهماند که اگر غرور و تکبر و خود خواهی داشته باشیم، از همان قله بلند غرور و تکبر سرنگون میشویم و این عمل بد ماست که باعث نبودی ما میشود.» (۱)

۱- مینا بهار، عقاب مغرور، مجله کودک، نشریه کودکان و نوجوانان انجمن ادبی

نکته‌ی بی که در حکایت باز آفریده شده فوق بر خلاف موازین ادبیات کودک است این است که نویسنده محترم در اخیر حکایت خودش از آن نتیجه‌گیری نموده است، حال آنکه باید می‌گذاشت تا کودک خود با خوانش حکایت به چنین نتیجه‌ی بی‌میرسد و فکر خود را برای این نتیجه‌گیری به کار می‌انداخت.

ج - قصه:

قصه وسیله‌ی بی است که توانایی گرد آوردن کودکان را به دور بزرگان دارا بوده و روابط عاطفی را میان آنها بیشتر می‌سازد. پدر و مادر با استفاده از راه قصه گفتن می‌توانند توجه و اعتماد کودک را به خود معطوف ساخته و زمینه‌های رشد و انکشاف ذهنی او را فراهم آورند.

کاوشهای صورت گرفته در رابطه به قصه‌ها این را مینمایاند که اهمیت و ارزش قصه‌گویی و قصه‌نویسی تنها در زمان ما مورد توجه نبوده است، بلکه از همان زمانه‌های قدیم به اهمیت این نوع ادبی تأکید شده است؛ زیرا قصه‌ها در مجموع و به خصوص آنهایی که بیانگر سرگذشت گذشته‌گان ما اند زمینه تفکر و تعمق را در انسان فراهم آورده و باعث بهروزی و سعادت او می‌گردد. (۱)

با توجه به همین تأثیر گذاری عمیق و مفید بودن قصه‌ها است که حضرت پروردگار عالمیان (ج) بخشی از کلام روح‌نواز و جانبخش خویش را در قالب قصه‌ها نازل فرموده‌اند

۱- ماشاءالله کاربخش، چگونه کودکان را به مطالعه علاقه‌مند سازیم، انتشارات

مدرسه، تهران: ۱۳۷۸، ص ۵۰.

تا، تأثیر ژرف و ماندگار داشته باشد؛ چنانکه در آیه سوم سوره مبارک یوسف میخوانیم: «نحن نقص عليك احسن القصص بما اوحينا اليك هذا القرآن و ان كنت من قبله لمن الغافلين» ترجمه: «ما بهترین قصه ها را با این قرآن که بر تو وحی کرده ایم، بر تو باز میگوییم و مسلماً تو قبل از این از بی خبران بوده ای.» (۱) و یا هم در آیه ۱۷۶ سوره مبارک «اعراف» آمده است: «فانقص القصص لعلهم يتفكرون»

ترجمه: «پس این قصه را به خلق بگو، باشد که به فکر آیند.» (۲) در مورد تعریف، ساختار، شخصیتها و محتواهای قصه به صورت مجموعی در بخش رابطه ادبیات کودک با فلکلور معلومات مفصلی ارائه شد. در این بخش منظور از قصه، آن دسته از قصه هایی است که در ادبیات مکتوب و رسمی ما وجود داشته و یا با بهره گیری از قصه های شفاهی و با بافت جدید تر در ادبیات رسمی کودک حضور دارند. قدمت و درازنای عمر قصه ها و افسانه های نوشته شده، زبان دری نیز هرچند به پای قصه ها و افسانه های شفاهی این زبان نمیرسد، اما بیش از هزار سال مسیر و راه شگفتی انگیز داشته اند، «... گاهی برخی از این قصه ها از سر چشمه های فرهنگ ملی ما برخاسته و هستی پذیرفته اند، گاهی هم از منابع و سرچشمه های فرهنگهای گوناگون در هم آمیخته جهانی.» (۳)

۱-قرآنکریم، سوره یوسف، آیه ۳.

۲--قرآنکریم، سوره اعراف، آیه ۱۷۶.

۳-پویا فاریابی، همان اثر، ص ۵۸.

با توجه به ساخت و پیوند های محتوایی قصه های مکتوب ادبیات کودک ، میتوان آنها را شامل دو بخش قصه های کلاسیک و قصه های جدید نموده و مورد مطالعه قرار داد:

۱- قصه های ادبیات کلاسیک:

آن دسته از قصه های ادبیات کلاسیک که پیوندی با ادبیات کودک داشته و برای کودکان از آنها استفاده میشده است، به باور دکتور محمد جعفر محبوب در هشت نوع زیر میگنجد:

یک- قصه هایی که صرف زاده تخیل و اندیشه قصه پردازان اند و هیچ اصل و ریشه تاریخی ندارند، مانند: قصه امیر ارسلان رومی و غیره.

دو- قصه هایی که دارای ریشه های حماسی اند و به مرور زمان برگ و بار بیشتری به آنها داده شده و ماهیت خود را از دست داده اند، مانند: رستم نامه، اسکندر نامه، دارابنامه و غیره.

سه- قصه هایی که قهرمانان آن بزرگان و پیشوایان دین اند، این گونه قصه ها در بر دارنده سرگذشت های خلفای راشدین و سایر بزرگان و سرداران لشکر اسلام در راه اشاعه دین

مقدس اسلام میباشند، مانند قصه هایی چون: خاوران نامه که قهرمان آن حضرت علی (کرم...) میباشد و سایر قصه هایی از این قبیل.

چهار- قصه هایی که بر اساس حوادث تاریخی ساخته شده اند، مانند: قصه های ابو مسلم خراسانی، مختارنامه و غیره که بعدها موضوعات زیاد دیگری نیز به آنها افزوده شده است.

پنج - قصه هایی که سرگذشت‌های عشاق و یا جنبه های دیگری، مانند: احسان، نیکو کاری و غیره را احتوا میکنند، مانند: قصه نجمای شیرازی و ...

شش - قصه هایی که جانوران و پرند گان بازیگران اصلی آنها است، مانند: چهل طوطی و غیره.

هفت - قصه هایی که منشأ آنها احادیث نبوی و یا روایتهای دینی میباشد، مانند کتاب مختصر عاق والدین و ...

هشت - در میان قصه های ادبیات دری گاهی قصه هایی از دانشمندان نیز وجود دارد، مانند: مثنویهای شیخ بهایی موسوم به نان و حلوا و شیر و شکر و غیره.

با توجه به موضوعات و مضامینی که در قصه های کلاسیک دری برای ادبیات کودک وجود دارد، میتوان این قصه ها را در جهت غنای تخیل و تفکر کودک بسیار سازنده خواند، اما از آنجا که هر عصر و زمانی مقتضیات و روحیات خاص خود را دارد، نویسنده گانی که به باز آفرینی و نگارش دوباره این دسته از قصه ها میپردازند باید پنج کیفیت اساسی زیر را که در قصه های یاد شده وجود دارد به درستی رعایت نمایند:

اول - اینکه قصه های یاد شده در قالب زمان به درستی جایگزین شده بازتابی از آرزوها و خواستههای مردم ساده عصر خود بوده اند.

دوم: آنکه این قصه ها در عصر خویش فکر و طرز دید و راه و روش مترقی تری را نظر به زمان خویش القا مینمودند، یعنی فکر و

شیوه دیدی که ایمان به نیکی و امید به پیروزی را در دلها زنده نگه میداشت.

سوم - آنکه در زمان خود از حکمتی قابل تعمیم یا عام شدن برخوردار بودند، یعنی آنچه در یک جایی صدق میکرد تا حدی در سایر جاها نیز میتوانست صادق باشد.

چهارم - اینکه کرکرها با همه جنبه های اغراق آمیز و مبالغه آمیزی که داشتند رابطه شان با محیط چنان منطقی جلوه میکرد که میتوانستند به زودی و آسانی اعتماد خواننده را جلب نمایند.

و **پنجم** هم اینکه با طرز و اصولب اصیل و هنر مندانه خلق شده بودند، توصیفها بسیار سنگین و فلسفی و پیچیده نبود، به عنوان مثال: قریه سر سبز بود، جوان قوی بود، بابه بسیار پیر بود و ... تصور خواننده با همین چند کلمه ذهن او را آماده پذیرش واقعه ها و حوادث قصه میساخت. (۱)

۲- قصه های جدید:

در کنار قصه های ادبیات کلاسیک که از آنها نام برده شد امروز قصه های جدیدی که هم از لحاظ محتوا و هم از نظر ساختار شخصیتها تفاوت های زیادی با آنها دارند به وجود آمده و نگاشته شده اند که به عنوان مثال میتوان از قصه هایی که بیشتر محتوای علمی دارند و در ادبیات کشور های پیشرفته راه باز نموده اند یاد کرد. این قصه ها

۱- همانجا، به نقل از دکتر محمد جعفر محبوب، صص ۶۱-۶۲.

نمایانگر ذهن آفریننده گان آنها هستند ، آنها بر اساس دانسته های علمی و حدس و گمان و خلاقیت های ذهنی و سایی را می آفرینند که بعدها جامه عمل میپوشند ، به عنوان مثال : «ژول ورن» در کتاب بیست هزار فرسنگ زیر دریا زیر دریایی «نوتیلوس» را خلق میکند که هم اکنون نام یکی از زیر دریایی های کشور امریکا است و در کتاب « مسافرت به کره ماه » مسافرت به کره ماه را پیشبینی نموده بود که ده ها سال پس از نگارش کتاب او انسان به کره ماه سفر کرد . (۱)

قصه های جدید که بیشتر علمی - تخیلی اند به مثابه یکی از ابزارهای عمده آموزشی به شمار رفته می توانند .

در پایان این بخش یکی از قصه های ادب کلاسیک را که دوباره نویسی شده و در یکی از نشریه های مربوط کودک در کشور به نشر رسیده است ، به عنوان نمونه یی از قصه های منشور ادبیات کودک به خوانش میگیریم ، اما قبل از پرداختن به قصه باید به این موضوع اشاره نمود که در باز نویسی و ارایه قصه ذیل به کودکان، نویسنده محترم به مانند نویسنده حکایت عقاب مغرور که در بخش حکایت آن را مرور نمودیم ، از قصه نتیجه گیری نموده و نگذاشته است تا ذهن کاوشگر کودک خود به دنبال چنین نتیجه یی برود :

شاه و آشپز:

« پادشاهی بود که بر یک کشور بزرگ حکومت میکرد ، اما از زنده گی خود راضی نبود . خود نیز علت را نمیدانست . روزی پادشاه

در کاخ امپراتوری قدم میزد . هنگامی که از جوار آشپز خانه عبور میکرد ، صدای ترانه یی را شنید . به دنبال صدا پادشاه متوجه یک آشپز شد که روی صورتش برق سعادت و شادی دیده میشد . پادشاه بسیار تعجب کرد و از آشپز پرسید:

چرا اینقدر شاد هستی؟

آشپز جواب داد: قربان من فقط یک آشپز هستم ، اما تلاش میکنم تا همسر و بچه ام را شاد کنم . ما خانه یی از بوریا تهیه کرده ایم و به اندازه کافی خوراک و پوشاک داریم . بدین سبب من راضی و خوشحال هستم ...

پس از شنیدن سخن آشپز ، پادشاه که حالت نارضایتی خود را از اینقدر دارایی و قدرت و حاکمیت نظر انداز کرد و خوشی این آشپز را دید ، به فکر فرو رفت و این موضوع را با صدراعظم در میان گذاشت . صدراعظم که شخص زیرکی بود و هم خوشی خاطر شاه را میخواست گفت ، در باره می اندیشم که چگونه او را دچار وسوسه بسازم که آنگاه هم میتواند از خود و زنده گی اش راضی باشد و یا خیر! باید این عمل را انجام دهید ، یک کیسه با ۹۹ سکه طلا در مقابل در خانه آشپز بگذارید . به زودی خواهید فهمید که چه رویدادی در پی خواهد داشت.

پادشاه به اساس گفته صدراعظم فرمان داد یک کیسه با ۹۹ سکه طلا را در مقابل در خانه آشپز قرار دهند.

آشپز پس از انجام کارها به خانه بازگشت و در مقابل درخانه خود کیسه را دید . با تعجب کیسه را به خانه برد و باز کرد . بادیدن

سکه های طلایی ابتدا متعجب شد و سپس از شادی آشفته و شوریده گشت. آشنیز سکه های طلایی را روی میز گذاشت و آنها را شمرد. ۹۹ سکه؟ آشنیز فکر کرد اشتباهی رخ داده است. باربار طلاها را شمرد، ولی واقعا ۹۹ سکه بود. او تعجب کرد که چرا تنها ۹۹ سکه است و ۱۰۰ سکه نیست.

فکر کرد که یک سکه دیگر کجاست و شروع به جستجوی سکه صدم کرد. در جستجوی اطراف و نواحی شد، اما نتیجه نداد، او بسیار دل شکسته شد و تصمیم گرفت از فردا بسیار تلاش کند تا یک سکه طلایی دیگر به دست آورد و ثروت خود را هرچه زودتر به یکصد سکه طلا برساند. تا دیر وقت کار کرد. به همین دلیل صبح روز بعد دیرتر از خواب بیدار شد. دیگر آن خوشحالی های قبلی نبود و از همسر و فرزندش انتقاد کرد که چرا وی را وقت بیدار نکرده اند و آواز هم نمیخوانند. او فقط تاحد توان کار میکرد.

پادشاه نمی دانست که چرا این کیسه چنین بلایی بر سر آشنیز آورده است و علت را از صدراعظم پرسید.

وی گفت: قربان حالا او دیگر آن آشنیز از خود راضی نیست و مصروف شمارش و نگهداری سکه ها است و تلاش دارد بر آن افزود شود. دیگر از آن خانه بورایی اش راضی نیست و شعر هم زمزمه نمیکند.

کودکان عزیز! ببینید که ثروت اندوزی چه بلاهای بالای انسانها می آورد...» (۱)

۱- هفته نامه مجاهد، مجاهد کودک، (ضمیمه) سال دوم، شماره دوازدهم،

د- نمایشنامه

نمایشنامه که یکی از انواع ادبیات داستانی می‌باشد، ژانر قابل توجه دیگری در عرصه ادبیات کودک است. اصطلاح نمایش در ادبیات یونان باستان به معنای کاری که انجام می‌شود پدید آمده است، در آنجا عملی را که به روی صحنه در مقابل انظار همه گان انجام می‌شد «درما» می‌گفتند که معادل واژه نمایش در زبان دری است. (۱)

اما به گفته یکتا از محققین کشور: در مجموع ادبیات داستانی ماحصل زمانی است که انسان به دنیا چشم باز نموده و به تماشای مظاهر و مناظر طبیعت پرداخته و درباره آن هر کدام از آنها برداشتهایی حاصل نموده و بعد یادداشتهای خویش را با هم تبادل نمودند، سپس در باره هر چیز تعبیر خود را بیان داشته و اندیشه های خویش را در قالب ادبیات فلکلوری و اسطوره ها بیان نمودند. (۲)

با وجود پیشینه درازی که نمایشنامه نویسی در ادبیات جهان دارد، ولی به گونه رسمی آن در آغاز سده بیستم نمایشنامه نویسی به معنای امروزی آن آغاز شد و در عرصه ادبیات کودک نیز طی سالهای ۶۰-۷۰ کارهایی در زمینه صورت گرفته و نمایشنامه هایی برای کودکان نگاشته و از طریق تلویزیون و تئاتر به نمایش گذاشته شد. که متأسفانه در نمایشنامه های یاد شده هم بنا بر همان تفکر حاکم بر جامعه که کودک کوچک شده بزرگسال پنداشته می‌شود، کودکان در

۱- منوچهر علی پور، همان اثر، ص. ۱۲۰

۲- محقق حبیب الله رفیع، درامه، نن، سبا او پرون، مجموعه مقالات چارمین

جشنواره ادبیات معاصر در افغانستان، انجمن قلم، ۱۳۸۶، ص ۱۳.

نقش و هیأت بزرگسالان ظاهر شده و با چلم کشیدن و نقش آفرینی میکردند که چنین نمایشنامه هایی نه تنها کمکی به ادبیات کودک نمیتواند ، بلکه بر ضد ارزشها و اهداف ادبیات کودک نیز میباشند .

با وجود کار های جسته و گریخته یی که در زمینه نمایشنامه نویسی در ادبیات کودک در کشور صورت گرفته است ، اما در مجموع میتوان گفت که متأسفانه در این زمینه توجهی که باید صورت پذیرد صورت پذیرفته است . از اینرو و با در نظر داشت اینکه نمایشنامه ها دارای جذابیت های زیادی برای کودک بوده و در بر انگیختن ذوق ادبی و تفکر آنها نقش بارزی دارند ، ضروری است تا آفریننده گان آثار ادبی برای کودکان در این عرصه دست به کار شده و این کمبود مهم را رفع نمایند.

هـ - نوشته های غیر داستانی:

با آنکه به نظر برخی از صاحب نظران ، ادبیات کودک بیشتر در ژانر های معینی چون: شعر قصه ، افسانه و داستان خلاصه میشود ، اما امروز عقیده متخصصین به گونه یی است که هر نوشته یی که بتواند کودک را شاد بسازد و به خواندن و شنیدن آن اشتیاق نشان بدهد و موجب رشد ذوق و انکشاف سطح آگاهی های او گردد ، همه میتواند شامل گردد..(۱) نوشته های غیر داستانی در ادبیات کودک در کشور ما از زمان نشر سراج اطفال راه یافته است ، چنانکه در بخش معرفی سراج اطفال خواندیم ، در این نشریه از دانشها و فنون روز جهان ،

معلومات عمومی و سایر موضوعات برای کودکان مواد و مطالبی به نشر میرسید و در ضمن در مقاله هایی تحت عنوان « بازیهای فنی » مسایل علمی ضمن یک داستان کوتاه برای کودکان عرضه شده و یا به زبان ساده و به شکل یک مقاله کوتاه برای آنها تهیه میگردد. (۲)۰

در دوره های پس از سراج اطفال و در نشریه های انیس کودک ، دکمکیانو انیس و غیره نیز نوشته های غیر داستانی به پیمانه محدود برای کودکان چاپ و نشر شده است ، البته منظور از پیمانه محدود این است که در کشور مانشریه ها و مجله های مربوط به کودکان به گونه حرفه یی و تخصصی اندک وجود داشته است و از همین سبب این موضوعات کمتر به دسترس آنها قرار داده شده است .

نوشته های غیر داستانی برای شناختاندن جهان و محیط و خود کودک برای وی تهیه میشود ، این گونه آثار باید از لحاظ محتوا در بر گیرنده نتایج تحقیقات علمی بوده و مطالب مطرح شده در آن مستند و دقیق باشد و دارای اهداف معین و مشخصی باشند . به نحوه یی که فقط موضوع اصلی مطرح گردیده و از حاشیه روی و پراکنده گویی مبرا باشد .

شیوه بیان در این آثار باید مبتنی بر نیاز های کودکان بوده و شرایط سنی آنها نیز مدنظر قرار گیرد.

نوشته های غیر داستانی را میتوان به بخش هایی ، چون : مطالب علمی ، مطالب و موضوعاتی در باره اجتماع و محیط ، موضوعاتی در باره اختراعات و کشفیات دانشمندان ،

۱- منوچهر علی پور ، همان اثر ، ص ۱۲۷

۲- دانشنامه ادب فارسی ، ج ۳ ، ص ۵۰۶

زنده گی نامه ها و کتابهای ریفرنس (مرجع) تقسیم بندی نمود (۱) که در ذیل، به گونه مختصر به معرفی نوشته های یاد شده پرداخته میشود:

۱- نوشته ها و کتابهای علمی:

کتابهای علمی آثاری اند که کودک را با دنیا و تفکرات

علمی آشنا میسازند. این گونه نوشته ها باید اهدافی، مانند:

* - تقویت و رشد روحیه جستجوگری در کودک؛

* - شناخت قلمی از پدیده های طبیعی؛

* - اجتماعی بودن پدیده های علمی؛

* - علوم ماحصل تلاش یک قوم یا گروه نیستند را دنبال

نماید؛

به پندار برخی از پژوهشگران استفاده از کتابهای علمی برای تمام

کودکان در دوره های سنی متفاوت مفید و ثمر بخش میباشد، صرف

نویسنده باید توانایی های زبانی و فکری آنها را در نظر گرفته و مطالب

را مطابق فهم آنها آماده بسازد.

۲- نوشته ها و کتابهایی در باره اجتماع و محیط:

نوشته هایی که در رابطه به معرفی اجتماع و محیط تهیه

میگردند، تأثیر به سزایی در رشد ذهن کودک دارند و شخصیت

اجتماعی کودک را کامل میسازند، زیرا برای کودکان دانستن در باره

مردمان مختلف و شیوه زنده گی آنها و سایر موضوعات مربوط به

محیط در خور توجه فراوان است.

در کتابهایی که برای شناسایی اجتماع و محیط برای کودک تهیه میگردند باید معلومات ارایه شده در جهت نزدیکتر ساختن انسانها بوه و از هرگونه تعصب و تبعیض به دور باشد.

۳- مطالب و نوشته هایی در باره کشفیات و اختراعات:

کودکان به شنیدن ماجراها علاقه زاید الوصفی دارند و به همین دلیل است که بیشتر داستانها و قصه هایی را میپذیرند که هیجان آور باشد. از همین سبب آنها به مطالب و کتابهایی که بیان کننده ماجراهای جالب دانشمندان و علما در باره کشفیات و اختراعات شان است توجه زیادی میداشته باشند.

برای کودکان گام گذاشتن انسان به مهتاب، رفتن آنها در عمق ابحار، قله ها، مبارزه دانشمندان با آفتها و ویروسها و غیره بسیار لذت آور است، لهذا ضروری است تا برای آنها در هر مقطع سنی یی که قرار دارند و به خصوص در دوره هایی که جستجو گری آنها بیشتر میباشد (۷-۱۲) این گونه نوشته ها و آثار ارایه گردد. (۱)

۴- زنده گینامه ها:

هنگامی که کودک شعری را از یک شاعر میخواند و یا داستانی از یک نویسنده را شنیده و هم اختراع مهمی از یک دانشمند را میشنود کنجکاو میشود تا بداند که آفریننده این اثر یا مخترع این شی و ... کیست ؟ از همین سبب برای پاسخ دادن به چنین نیاز های وی باید

زنده گینامه های علما و مشاهیر برای آنها و در حد امکان فراهم آورده شود ، اما بنا به دریافت محققین ، زنده گینامه ها بیشتر در دوره های ۱۱- ۱۳ ساله گکی ، یعنی سالهای پایانی دوره ابتدایی مورد توجه کودک میباشد و از همین سبب باید با توجه به نیاز های سنی کودک در این دوره چنین مطالبی برای آنها تهیه گردد. (۱)

۵ - کتابهای ریفرنس (مراجعة وی):

کتابهای مراجعه وی یا ریفرنس ، آثاری را در بر میگیرد که برای به دست آوردن معلومات خاصی به آنها مراجعه میشود، این کتابها که شامل قاموسهای لغت، دایره المعارفها و اطلسهای جغرافیایی و ... است که برای رشد ذهن کودک موثر اند و از همان آوان طفولیت باید برای آنها شیوه های استفاده از چنین کتابهایی را آموزش داده و سعی شود در حد این نوع کتب برای استفاده کودک و به شکل خاص ، مطابق مقتضیات سنی آنها تهیه و به دسترس ایشان گذاشته شوند. درذیل این بخش، قسمتی از یک نوشته را که در مورد معرفی کشور یونان در یکی از کتابهای ممد درسی برای دوره ابتدایی به چاپ رسیده است مرور مینمایم:

با یونان آشنا شویم

شاید اسم یونان را شنیده باشید . یونان یکی از کشورهای اروپایی است . این کشور تاریخی طولانی دارد . در سالهای خیلی قدیم یونان جایگاه تمدن خیلی بزرگ بود . دانشمندان و متفکران زیادی در یونان بودند که

برای بشر خدماتهای شایانی انجام دادند. اگر شنیده باشید، دانشمندان و متفکران بزرگی چون سقراط، افلاطون و ارسطو همه از یونان بودند. اندیشه های آنها تاکنون هم مورد احترام و استفاده دانشمندان قرار دارد... (۱)

۱- بنیاد تعاونی معرفت، نصاب ویژه ممد درسی، کتاب خوانش، برای صنف دوم، کابل: ۱۳۸۶، ص ۷۷.

فصل پنجم

شعر کودک چیست و شاعر کودک کیست؟

شعر به مثابه کهنترین همراز بشر، از همان آوانی که وی پا به عرصه هستی گذاشته است با وی انیس و مونس بوده و انسانها با شعر از گهواره آشنا میشوند و شیرینترین خوابهای زنده گی شان همان خوابهایی است که با لالایی ها و لولوهای مادران که آنها را باید از اولین سروده های آدمی به حساب آورد، به چشم آنها راه میابد.

با توجه به قدامت رابطه انسان با شعر میتوان گفت که همه افراد جوامع بشری با آن رابطه داشته و هریک بنا بر سطح فهم و انتظار خود و انتظاری که از شعر دارد، در پی شناختن، خواندن و شنیدن آن میباشد. (۱) و در این میان کودک که با شعر میخوابد، بیدار میشود، بازی میکند و به تفکر میپردازد، شعر ارزش زیادی برای وی دارد.

۱- محمد کاظم کاظمی، روزنه، مشهد: ۱۳۷۷، ص ۲۳.

در این بخش برای روشن شدن هرچه بیشتر ارزش و اهمیت شعر در ادبیات کودک، نخست به این موضوع میپردازیم که شعر چیست و پس از آن به تعریف شعر کودک پرداخته و ضمن بیان ارزش آن برای کودک، بحثی در باره شاعر کودک و مسوولیت‌های وی داریم و در فرجام موسیقی، صور خیال، ویژه گیهای زبانی و قالبها و فورمها ی شعر کودک را به مطالعه میگیریم.

۱- شعر چیست؟

«شعر به مرغ خوش آوازی میماند که باید به صبا ای آن گوش داد و از آواز آن لذت برد.»

واژه شعر در لغت به معنی فهم و دانش و ادراک آمده است، چامه، سرود، سخن و حکامه نیز خوانده شده و در طی قرون متمادی به اشکال متفاوتی توجیه و تفسیر شده است، به گونه ای که اگر گوشه چشمی به تاریخ ادبیات ملل مختلف بیفکنیم، سعی و کوشش پی گیر و مستمر شاعران، نویسندگان، مورخان و فیلسوفان در تعریف شعر و در کلیت آن «ادبیات» به روشنی نمایان میگردد.

به هر پیمانه ای که این جدوجهد ادامه یافته، به همان پیمانه نیز بر اختلاف نظریات اهل ادب دامن زده است. بدون شک شعر، هنر و ادبیات از جمله حقایقی اند که باید آنها را تعریف ناپذیر و توصیف ناشدنی خواند، اما انسان به عنوان یک موجود جستجو گر و تعریف

کننده، در این راستا تلاش های بی وقفه و خسته گی نا پذیری را به پیش برده است.

از زمانه های دورواز آنگاهی که آثار نوشته شده ادبی به یاد گار مانده است، شاعران و نویسندگان موفق شده اند، غامض ترین و ابهام برانگیز ترین معانی را دریافته، از عهده تفسیر، تحلیل و تجزیه آن به خوبی بدر آیند. اما با آن همه کاوش و تکاپویی، که صورت پذیرفته است، تا هنوز به این پرسش که واقعاً شعر چیست؟ تعریف جامعی که عطش همه پوینده گان این وادی را فروکش نماید، فراهم نشده است.

با نظر داشت اینکه مقدور نخواهد بود تا تعریفی فراگیر، همه پسند و قطعی بری پدیده های هنری ارایه نمود، تعریف از شعر نیز به علت نگرش ها و طرز تفکر های مختلف به اقسام و انواع متفاوت ارایه شده است، می بینیم که گاهی شعر را رستا خیز کلمات انگاشته اند و زمانی هم « آنرا هنر زبان فصیح و رسا، می دانند که وسیله القای آن واژه های می باشد » (۱) در اینکه شعر هنر زبان فصیح است، شکی نمی توان داشت، اما تنها فصاحت برای شعر بودن یک شعر کافی نیست. در تعریف دیگری، شعر حادثه یی دانسته شده است که در زبان روی میدهد و خواننده میان زبان شعری و زبان روزمره عادی تمایزی را حس می نماید. (۲)

۱- دوکتور منصور رستگار فسایی، انواع شعر فارسی، انتشارات دانشگاه

شیراز، ایران: ۱۳۷۸، ص ۳۹.

۲- سارا مؤید، شعر...، هفته نامه مردم، ش ۵۸، کابل: ۱۶ اسد ۱۳۸۳، ص ۴.

بدیهی است که باید میان زبان روزمره در گفتار عادی و زبان شعر تفاوتی موجود باشد و این تفاوت باید هنر را از غیر هنر تفکیک کرده بتواند. «مایاکوفسکی» شاعر معروف «روس» به این عقیده بود که: «شعر سفری است به کشور سراسرناس» (۱) و اندیشمند نامور «هگل» شعر را فلسفه‌ی خواننده است موزون. (۲) واقعاً دنیای شاعر دنیایی است غیر از جهان محسوس و دنیایی است آرمانی و گاه هم ناشناس، اما با توجه به اینکه شاعر در مقابل اجتماع خویش نیز تعهدی داشته و باید زنده گی واقعی و دنیای شناخته شده و محسوس را پذیرفته، با آن ارتباطی تنگاتنگ و گسست ناپذیر تأمین کند در غیر آن شعر وی تنها مورد پسند و تأیید عده محدود خواهد بود که در دنیای خیالی و رویایی زیسته، با جهان پیرامونی خویش پیوندی ندارند.

سخنورد دیگری آورده است: شعر گل سرخ نیست، بلکه عطر آنست، آسمان نیست، بلکه روشنایی آن است، دریانیت بلکه خروش آنست، من نیستم، بلکه چیزی است که مرا وادار به آنچنان دیدن، شنیدن و احساس کردن می کند که نثر قادر به آن نیست. (۳)

یقیناً دنیای شاعر، دنیایی است سوا از جهان نویسنده و نثر، و برای یک شعر تنها این بسنده نیست که فقط از نثر تمایز داشته باشد و از جانب دیگر، گاه گاهی در نثر نیز به مواردی برمی خوریم که احساسات ما را به خروش می آورد. «ولتر» شعر را موسیقی

۱- همانجا، همان صفحه.

۲- عبدالغفور آرزو، نقد خلیلی، ایران، مشهد: ۱۳۶۷، ص. ۱۴.

۳- ایضاً، همان صفحه.

روح و نثر را زبان عقل خوانده (۱) و یکی از منتقدین سرشناس شعر فارسی دری به این باور است که شعر تشکیل تصاویر، عواطف و اندیشه‌ها در جامه‌ء واژه‌هاست. (۲)

باید یادآور شد که روح و عقل، هردو در ساختار و پیدایی یک شعر دخیل اند و در ادب بارور دری نثرهایی هم داریم، که توانایی غذای روح بودن را دارند و در این زمینه می‌توان به عنوان بهترین شاهد از نثر پیر هرات در مناجات بلند بالایش و گلستان شیخ اجل سعدی نام برد و در مورد دوم یعنی اینکه شعر تشکیل تصاویر، عواطف و اندیشه تعبیر شده، مسایل دیگری را نیز می‌شود در آن گنجانید که یک شعر حتماً و قطعاً باید با آنها آراسته باشد، از قبیل صناعات ادبی و مباحث دیگری که از الزامات یک شعر می‌باشند.

به سخنی، هدف اصلی شاعر این پنداشته شده است که «باید ساحر باشد و سازندهٔ رمزها» (۳) و در روایت دیگری شعر نوعی سحر و جادو تصور شده که هدفش فهم آن چیزی است که خود از درک آن باز می‌ماند. (۴) در پاسخ به آراء یاد شده می‌توان به تعریف ذیل استناد نموده و آنها را مردود شمرد. «شعر نه سحر است، نه جادو، نه بازتابی از بن بسست درک مفاهیم غیر محسوس، شهر هنراست و هنر

۱ - همان جا همان صفحه.

۲ - همان اثر، همان صفحه

۳ - همان کتاب، همان صفحه

۴ - همانجا، ص ۱۵۱.

رسالت باز آفرینی حقایقی را دارد که طبیعت فاقد آنست.» (۱)

سده ها قبل برامروز اندیشمند نستوه یونان باستان « ارسطو» نیز بر آن بوده تا غرض دست یافتن به جهان شعر رساله « فن شعر» را به نگارش آورد و طی آن در باب شعر چنین گوید: « کمال گفتار شاعرانه در این است که به روشنی موصوف باشد، بی آنکه مبتذل و رکیک باشد و گفتار وقتی از ابتذال عاری و بلند می گردد که الفاظ آن از استعمالات عامه دور باشد.» (۲)

به این سخن ارسطو که شعر باید به روشنی موصوف بوده، مبتذل و رکیک نباشد، هم داستان باید بود، اما با آوردن و سرهم نمودن واژه ها و الفاظی که از استعمالات عامه دور باشد، بدون آنکه صبغه هنری آن مشخص شود و یا سایر معیار های آن - نمی توان استدلال نمود که شعری پدید آمده است، زیرا اگر شعر تنها جمع کردن کلمات غیر مأنوس و غیر متداول در گفتار عامه باشد، آنگاه می توان با جستجو در لایه های صفحات فرهنگ ها و واژه نامه ها و در کنار هم قراردادن مشکل ترین واژه ها از آن میان، دواوین بزرگی را از شعر به وجود آورده و ادعای شاعری نمود.

با در نظر داشت موضوعات ذکر شده، اینرا باید پذیرفت که شعر در اصل خویش به دریای عواطف انسانی همانند است از گذشته های دور سرچشمه گرفته، به ماریسده و ازمابه آینده ها می رسد. با این تفاوت که در مسیر راه خویش با گذشت زمان، شرایط و حوادث گوناگون، رنگهای

^۱ - همان اثر، همان صفحه

^۲ - همانجا، ص ۱۶.

مختلف را گرفته، تغییری در آن به میان می آید و تأثیرات نو وجدیدی را می پذیرد. (۱) و شعر صدای روح و انعکاس نوسانات لطیفی است که در نهاد آدمی سرشته شده، آدمی هنرمند، آدمی صاحب دل، آدمی که زبان موجودات را می فهمد، با ناله ها، با شکوه ها، غم ها، شادی ها و سرانجام با فعل و انفعالات روان و تأثرات همه آشناست و از جهان بی انتها و مبهم روح آدمی میتواند زمزمه ها و رازهای گنگ و پوشیده بی را ترجمانی کند، زیبایی ها را از سرشت کائنات و از طبیعت آدمی اخذ نموده، شعری پدید آورده و به ما ارمغان می کند.

شعر زاینده بروز حالتی ذهنی است برای انسان، در محیطی از طبیعت، به این معنی که به شاعر حالتی دست می دهد که در نتیجه آن او با اشیای ماورای خود و با انسانها رابطه ذهنی پیدا می کند. (۲)

از اینرو در تعریفی آنرا «رقص شورانگیز و پاک و پرتصویری دانسته اند، در میان باغ تنهایی انسانها با طبیعت» (۳) زیرا شاعر رازبانی دیگر است که برتر از سایرین می نماید و دید او نیز برتر از دیدگاه دیگران است، مثلاً: «اغلب اشخاص ممکن درازی شب را بدانند و سیاهی شب را نیز همه می بینند، اما دوختن سیاهی چشم خود را برداشتن شب جهت طویل شدن آن هر کس تصور کرده نمی تواند:

۱- ارسطو، فن شعر، به کوشش عبدالحسین زرینکوب، تهران: ۱۳۸۲، ص ۱۵۶.

۲- محقق محمد سرور پاکفر، غلام محمد طرزی، سیمایی از ادب دری، اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۸۳، ص ۱۳۵.

۳- واصف باختری، لکچرهای آموزش کنفرانس سراسری شاعران و نویسندگان جوان، پوهنتون کابل ۱۳۶۱، ص ۱۶۹.

عاشق شب وصل یاربگزیده خویش

از بهر قرار دل غمدیده خویش

تا آنکه دراز تر شود بردوزد

بردامن شب سیاهی دیده خویش (۱)

و در رابطه به زبان شعر این گفته رانیز باید بیفزاییم که: « زبان شعر سبکبال است، موزون است و گاه رقصان، اما زبان چگونه بال میگیرد و به پرواز درمی آید؟ جدا شدن زبان شعر از تنه زبان را به جدا شدن دسته پرند گان از دسته خزنده گان همانند می توان کرد. (۲)

به این موضوع اذعان باید داشت: « شعر هر چه باشد انعکاس بخشی از شرایط زنده گی و بازتابگر واقعیت های زمان خود است و نکته های بسیار رانمی توان جز با زبان شعر به نمایش گذاشت. لحظات بسیار حساس و گریزنده تاریخ را ممکن از میان دواوین شعرا بدست آورد. (۳)

درفر جام این بحث نگارنده ضمن ارج گذاری به تمامی تلاش هایی که در زمینه تعریف شعر به خوانش گرفته شد، اهم ترین و زیبا ترین تعریف ارایه شده از شعر را همان تعریفی می دانم که خداوند گاربلیخ، مولانا جلال الدین محمد، از شعر ارایه داشته و فرموده است:

« خون چو می جوشد، منش از شعر رنگی میدهم »

۱ - سرمحقق محمد آصف گلزاد، شعر چیست؟ مجله خراسان، ش ۵۱، ص ۳۲.

۲ - داریوش آشوری، شعر و اندیشه، چاپ سوم، تهران: ۱۳۸۰، ص ۲۶.

۳ - محقق محمد سروپاکفر، همان اثر، ص ۱۶۹.

در واقعیت امر شعر چیزی نیست جز جوشنی از رنگ خون
 سراینده اش و به هراندازه یی که این جوشش صمیمانه، صادقانه
 و هنرمندانه باشد، به همان پیمانه قابل پذیرش واقع شده و ماندگار
 خواهد بود، (۱) اما مشروط بر اینکه ظرافت هایی را که از لازمه های شعر
 بودن است نیز درخودنهفته باشد.

۱- محمد فاضل شریفی، شکوایه در اشعار مولانا خسته، مجله خراسان، ش ۵۸،

۲- تعریف شعر کودک:

با توجه به تعاریفی که از شعر داشتیم ، میتوانیم بگوییم که برای شعر کودک نیز تعاریف یاد شده در مجموع صدق میکنند ، اما همانگونه یی که در تعریف ادبیات و ادبیات کودک نیز مشاهده نمودیم ، شعر کودک هم به همانگونه یی که در عین حال با تعریف شعر به مفهوم عام آن تفاوتی ندارد ، ولی با این ویژه گی خاص که نخست در شعر کودک همه چیز به شکل ساده و صمیمانه و بی شایبه حضور مییابد و دوم اینکه نباید تصور نمود که همه تعاریف و انتظاراتی که از یک شعر میروود باید در یک شعر کودک جمع شده باشد ، بلکه هر شعری که مختص به کودک است بخشی از تعاریف عمومی شعر را در خود دارد و سوم هم یاد کرد این موضوع ضروری است که شعر کودک از نظر گزینش واژه ها ، قوافی ، اوزان و محتوا دارای نکته های بسیار بسیار باریکی میباشد تا جایی که آنراگاهی بسی باریکتر از مو باید دانست که معیارهای چنان شعری را هرکسی نمیتواند در کلام خویش رعایت کند ، زیرا کسی باید به این مهم پردازد که هم کودک را با مفهوم واقعی آن و تمام مختصات ذهنی ، زبانی و روانی اش بشناسد و هم شعر را با تمام معنا دریابد و خصلتهای یک رهنما و مربی صدیق و به دور از غرض و کینه را داشته باشد. (۱)

همانگونه که در مورد تعریف شعر نظریه های متفاوت و رنگارنگی وجود دارد؛ برای شعر کودک نیز تعاریف مختلفی ارایه شده است که به تصور یکی از نظریه پردازان شعر کودک آقای عباس

یعنی شریف: « شعر کودک کلامی است موزون و زیبا ، چه از حیث ترکیب اصوات و کلمات ، چه از حیث مضمون ، شعر کودک بر پایه موسیقی اصوات و کلمات بنا شده است و وسیله یی است برای بازی ، حرکت و آواز او .» (۱) و یکی دیگر از راهیان بخش ادبیات کودک در مورد آورده است : « برای شعر کودکان همان تعریف کلاسیک شعر بسیار صدق میکند که شعر را کلامی موزون و مقفی و خیال انگیز میدانستند. (۲)

به همان سان که در مجموع یافتن یک تعریف واحد برای شعر مشکل است ، به همین گونه در مورد شعر کودک نیز چنین مسأله یی صدق میکند .

با مرور تعریفهایی که در بالا ارایه شد نتیجه میگیریم که شعر کودک ، با شعر بزرگسالان تفاوتش در این است که باید از حلاوت ، صداقت ، صمیمیت و زیبایی های بیشتری برخوردار باشد و چنانکه خود کودک ساده و بی ریا و بی آرایش است ، شعر او نیز چون آینه یی صاف و جویباری زلال و شفاف ، تنها و تنها منادی زیبایی و پاکی و بی تعلقی به دنیای رنگ و نیرنگ باشد .

۱- پژوهشی در باره شعر کودک ، ص ۳۶

۲- منوچهر علی پور ، آشنایی با ادبیات کودکان ، ص ۸۸

۳- نقش و ارزش شعر در زنده گی کودک :

پس از تعریف شعر کودک بررسی نقش و ارزش آن در زنده گی و ی نیز درخور توجه و اهمیت است ، در باره تأثیر شعر بر زنده گی کودک نظر های متعددی ارایه شده است ، « ژاک پانترو » یکی از سخنوران معاصر فرانسوی در این مورد آورده است که شعر درهای نوی را برای کودک باز میکند و ابزار و وسایل متفاوت را برای بیان یافته ها و مشاهده ها و احساسات او در اختیارش میگذارد ، در روزگار ما که اطفال به وسیله دیوارهای صوتی و تصویری تلویزیون حصاری شده اند ، شعر سیر عاطفی جالبی دارد که در آن رویا ها و احساس خویش را باز میابند . همچنین شاعر دیگری در این باره گفته است : « یکی از نقشهای شعر دادن پیامهای اخلاقی است ، زیرا نتیجه گیریهای اخلاقی که اطفال از شعر ها میکنند تا آخر عمر با آنان باقی میمانند و به همین دلیل باید توجه داشت که چه معیارهای اخلاقی را به وسیله شعر در دسترس اطفال میگذاریم ، طفل باید با تمام وجودش ، با عقل و قلبش نیکی و انسانیت و وارسته گی را درک کند و فضیلت آن را بر خود خواهی و خشونت و نزاد پرستی باز شناسد . شعر نه فقط باید شادی کودکان را منعکس سازد ، بلکه باید رنگ اجتماعی داشته باشد و احساس وظیفه شهروندی کودک را تقویت کند . (۱) به همین نحوه یکی از شعرای بلغاریایی در مورد کاربرد شعر در زنده گی کودک باور دارد که : « شعر گلی است که احتیاج به خورشید صلح دارد تا

بشکفتد و در هر حا که پرنده گان آواز بخوانند و قلبها برای ساختن آینده پرسعادت بتپد گل شعر خواهد شکفت . پس آرزو میکنیم که نسل خورد سال همه جهان بتواند از صلح و خورشید و گل و پرنده لذت ببرد و رشد و تکامل مملو از شعر داشته باشد.» (۱)

در باره نقش و سهم شعر در زنده گی کودک یاد آوری این نکته مهم است که اگر شعر هایی که برای کودکان سروده میشود کوتاه و در عین زمان شاد و پر شور باشد ، مهمترین و خوبترین انگیزه برای ایجاد علاقه کودک به شعر میتواند باشد و اگر این شعر با صدای بلند برای او خوانده شود این موضوع باعث جلب توجه بیشتر کودک به شعر میگردد.

کودک زمانی که به شعر متمایل میگردد میخواهد خودش به رسمیت شناخته شده و در سن و سال خودش و با همان مقتضیات زنده گی نماید . او از این وضعیت خود لذت میبرد و شعری را که میخواند نیز میخواهد به گونه یی باشد که همان وضعیت و حالت سنی وی را تبارز دهد ، نه اینکه او را از همان زمان زنده گی اش جدا ساخته و به بزرگسال بودن و یا بزرگسال شدن آماده ساخته و به او اندرزهای حکیمانه بدهد.

شعر خوب میتواند انگیزه یی برای شنیدن ، خواندن ، نوشتن و حتا سرودن در ذهن کودک باشد ، از جانب دیگر باید به یاد داشته باشیم که کودک عاشق زیبایی است و زیبایی سخن بهتر از همه در کلام منظوم تجلی مییابد ، از این رو شعر خوب عامل عمده یی در رشد

ذهن کودک به حساب می‌رود. (۱) و نیز یک سروده خوب می‌تواند کودک را به سوی آموختن و یادگیری بیشتر رهنمایی نماید، به پنداشت آقای «فریدریک فروبل» آلمانی که بنیانگذار اولین کودکستان در جهان می‌باشد: «نقش شعر در زنده گی کودکان جانبی و حاشیه‌ی نیست، بلکه شعر همراه با ریتم و آواز باید در برنامه‌های درسی کودکان آنچنان نقشی داشته باشد که یادگیری مفاهیم و دروس را میسر سازد. به عبارت بهتر، تفکر کودکان باید از طریق شعر و کلمات و واژه‌هایی که دارای وزن و قافیه هستند به سمت و سویی هدایت شود که علاوه بر ایجاد نظم فکری و تلطیف احساسات، یادگیری را آسان‌تر سازد.»

برخی از صاحب نظران عقیده دارند که شعر کودکان دوره سنی ۲-۹ ساله گی یعنی سالهای اول کودکستان و سالهای اول دوره ابتدایی جنبه ادبی اندکتری باید داشته و بیشتر باید آهنگ در آن مورد توجه باشد، اما به باور برخی دیگر از دانشمندان این موضوع باید برعکس باشد، آنها می‌گویند: «شعر گفتن برای کودکان یکی از مشکلترین و فنی‌ترین شیوه‌های سرودن و یا نوشتن است و کسانی که گمان دارند می‌توانند با تغییر آوردن در واژه‌ها و یا جملات گفتاری و محاوره‌یی و یا نوشتاری و پس و پیش بردن جای و موقعیت کلمه‌ها و واژه‌ها برای کودکان شعر بسرایند سخت در اشتباه گرفتار شده‌اند،» (۲)

۱- سید داوود زهدی، درباره ادبیات کودک، ص ۲۲۲

۲- پژوهشی درباره شعر کودک، ص ۳۹

زیرا با سرایش این گونه شعرها با آنکه صدمه و زیان شدیدی به زبان وارد میشود، در عین زمان شعر آنها برای کودک نیز دارای هیچ ارزش و پیامی نمیباشد و این گونه سروده ها به آواهای بی سرو تال موسیقی میمانند که از سوی نوازنده های نا آشنا به آلات موسیقی نواخته میشود و نتیجه آن چیز دیگری جز آزار رسانیدن به سامع نمیباشد برای اینکه «شعر هم به مانند موسیقی معنایش در شنیدن آن است این موضوع به خصوص برای کودکان اهمیت دارد، اطفالی که نو شعر خوانی را شروع میکنند آنقدر آهسته میخوانند که ریتم و آهنگ آن را گم میکنند، حتا کودک نه تا ده ساله هم شعر را با لکنت میخواند مگر آنکه کلمات آن خیلی ساده باشد و به ساده گی بر زبان جاری گردد. پس شعر کودکان باید طوری باشد که آنها با شنیدن آن مناظر و تصاویر نهفته در شعر را به وضوح و زنده دریافت کنند، یعنی همچنان که بر پرده سینما نگاه میکنند و تصاویر و مناظر را میبینند و تشخیص میدهند و احساس میکنند با شنیدن شعر نیز چنین حالتی به آنها دست دهد.» (۱).

زیبا ترین سروده ها اشعاری خوانده شده اند که ما را قادر میسازند تا دنیا را از چشم شاعران ببینیم، این موضوع مهم نیست که دنیایی را که شاعر خوب به تصویر میکشد ما تاجه اندازه پی آشنایی با آن داشته باشیم، بلکه این موضوع دارای اهمیت میباشد که شاعر به ما این احساس را بدهد تا دنیای او را کشف نماییم، از این رو کودک نسبت به سروده هایی که احساسات آنها را به تحرک آورده آنها را به

فکر انداخته و شگفت زده میسازد عکس العمل نشان می‌دهند و از همین سبب مهمترین وظیفه شعر کودک موازی نگاه داشتن رشد تخیل و دانایی خواننده شده است. (۱)

بسیاری از رهروان عرصه ادبیات کودک در باره ساده بودن شعر برای کودک تأکید داشته اند اما یک این ساده گی نباید در نارسایی و فقر زبان شاعر تبارز یابد ، بلکه در این زمینه باید تبارز یابد که شاعر چگونه میتواند موضوع را ساده بیان نماید و « ساده گی عبارت از روش اندیشه و دقت و پاکی زبان و تخیل است. » (۲)

نکته قابل یاد کرد دیگر این است که شعر کودک نباید مبتذل و بیهوده باشد ، بلکه باید مفاهیم بسیار زیبا در آن بازتاب یابد و شعری را به تمام معنا میتوانیم شعر کودک بنامیم که روان ، ساده ، با محتوا و ناب باشد و شاعر نباید تجربه های خویش را که در بزرگسالی قرار دارد در قالب شعر کودک ، برای آنها بیان نماید . کودک آغاز زنده گی با مفاهیم و موضوعات فلسفی آشنایی ندارد ، بل آنچه را دیده و لمس و حس مینماید آن را میشناسد .

تا جایی که مشاهده میشود و خود نیز تجربه نموده ایم ، کودک ممکن است وقت زیادی را در باغچه کوچک حویلی خویش دنبال به دست آوردن یک پروانه کوچک بدود و با آن بازی کند ، پس شعر کودک باید دارای حسی کودکانه باشد و نیز باید از تجربه های کودکانه

۱- مجله شعر ، ص ۷۴

۲- پژوهشی در باره شعر کودک ، ص ۴۰

برخوردار باشد. (۱) تا از ورای آن خوب اندیشیدن و خوب زیستن را فراگرفته و در مسیر زنده گی اجتماعی خویش از آن استفاده نماید.

۴- شاعر کودک کیست؟

دریکی از مباحث مربوط به شعر کودک آمده است که: «کودک با شعر زنده گی میکند، عشق میورزد، به شرطی که شعر کودک دارای مفاهیم کودکانه باشد، نه دارای اندرزهای پدر بزرگانه و مادر بزرگانه، پس شعر کودک باید شعر زنده گی و شعر زیستن باشد، شعر شور و شوق و نشاط باشد، شعر کودک باید شعر ناب باشد و در واقع شعر کودک باید شعر کودک باشد!» (۱)

با خوانش نظریه یاد شده حساسیت و اهمیت کار شاعر کودک برای ما مشخص میگردد و شاعر کودک باید کسی باشد که بتواند عشق به زنده گی، نشاط، شور و شوق، تخیل و تفکر و صمیمیت را با استادی و مهارت خاص و بدون اینکه در سروده های خود از آنها بخواهد که به چنین کارهایی مبادرت ورزند، سروده هایش باید دارای حال و هوایی باشند که کودک را به سوی فکر نهفته شاعر که موارد ذکر شده از اجزای اساسی آن میباشد رهنمون شوند و کودک خود به خود، با خواندن چنان سروده هایی مفاهیم فوق را در ذهن خویش جاگزین سازد.

نخستین موضوع ضروری برای شاعر کودک، این است که باید بداند، مخاطب او کودک است، پس باید کودک را بشناسد و سپس تفاوت شعر کودک و بزرگسال را بداند، زیرا بزرگسالان و اطفال به

۱- عباس یمنی شریف، نیم عرن در باغ شعر کودک، نشر آتلیه، چاپ سوم، تهران: ۱۳۶۸، ص ۴۱.

دو دنیای مجزا از هم تعلق دارند. تصور آنها از زنده گی و جهان باهم فرق دارد و تجربیات آنها نیز یکسان نیست؛ زیرا بزرگسالان به سبب جهانبینی، ضرورتها و خواسته هایی که دارند ممکن به ابعاد بسیار مختلف و وسیعی از حیات متوجه باشند، اما برای کودک که جهانبینی، نیازها و خواسته هایش از بزرگان متفاوت است باید ابعادی از زنده گی روشن ساخته شود که او بدان نیاز و علاقه دارد. به بیان دیگر «در واقع شعر کودک مثل همه انواع آثار خاص کودکان باید از زنده گی خود کودک گرفته شده باشد، یعنی جاذبه احساسی شعر کودک باید بازتابی باشد از احساسات واقعی کودکان. اشعاری که زیبا و فریبنده و یا حسرت آور و کنایی هستند ممکن است در باره کودکان باشند، ولی مسلم است که شعر کودک نیستند.» (۱)

برای مثال احساس بزرگان در مورد مکتب و درس خواندن با احساسی که کودکان دارند متفاوت است و چنانکه میبینیم در شعر هایی که در این زمینه برای کودکان سروده شده است به جای آنکه در آن احساس و برداشت کودک مطرح گردد، بیشتر امیال و خواستها و طرز دید بزرگان مطرح میگردد، برای نمونه سروده یی را که در کتاب درسی صنف اول ابتدایی آورده شده است مرور مینماییم:

مکتب ای خانه و جماعت ما

مکتب ای مایه سعادت ما

از تو علم و کمال می خواهیم

از تونور و جمال می خواهیم

ما به سویت به شوق می آییم
خوش و خندان، به ذوق می آییم
مکتب از ما شعور میخواد
علم و دانش ضرور میخواد^(۱)

قسمی که مشاهده مینماییم برداشت ارایه شده در شعر فوق برداشتی است که تعلق به سراینده شعر دارد و اوست که بعد از اتمام دوره مکتب به سعادت رسیده و بعد از آن دانسته است که مکتب از ما شعور و علوم و دانش میخواد، در حالی که شاید در نظر برخی از کودکانی که تازه به صنف اول مکتب میروند، مکتب جایی معلوم شود که به اجبار واداشته شده اند به آنجا راه یابند و بیشتر آنها شاید این را نیز ندانند که سعادت با مکتب رفتن به دست می آید، به همین گونه همه ما تجربه نموده و دیده ایم که در مکتب و یا صنف ما زمانی که در روزهای اول به آن محیط رفته ایم، تعدادی از اطفال به سبب ترس و اضطرابی که به لحاظ دوری از آغوش خانواده دارند با چشمان پر از اشک به جانب مکتب می آیند و خواندن چنین شعری شاید برای آنها بسیار ناخوشایند باشد، زیرا از ترس بزرگان فامیل به مکتب آمده اند و معلوم نیست کودکی که چنین برداشت و تصویری از مکتب و محیط آن ندارد، با احساس و تفکر خود چگونه برخورد نماید.

به همین گونه در سایر موارد نیز نگاه و احساس بزرگسالان با اطفال تفاوت دارد، و سراینده شعر کودک باید با چنین

۱-شکیلا هاشمی، کتاب دری صنف اول، وزارت معارف، ۱۳۸۶، ص ۱۳۷.

موضوعی آشنا باشد. مسأله دیگری که در این زمینه حایز اهمیت است این که شاعر کودک باید با روانشناسی و به خصوص روانشناسی کودک آشنایی داشته باشد، تا بتواند برای نیازهای روانی و کنجکاویهای کودک پاسخ قابل قناعت فراهم سازد و ضروری است تا شاعر کودک به کنجکاویهای کودک نسبت به خود، سایر انسانها، حیوانات، محیط طبیعی و ... در مجموع تمامی عالم هستی جوابهای رضایت بخش ارایه نماید. (۱)، او باید بداند که کودک امروز چه نیازهایی دارد، کدام موضوع روح او را آزرده میسازد و چه چیزی او را به شادی و وجد می آورد، پس هرگاه شاعر طرز تفکر و حرکات و روح معاصران کوچک خود را به دقت و به طور روزمره مورد مطالعه قرار دهد، موضوع تازه یی پیدا خواهد کرد، شاعر میتواند با کودکان از شادیهها و دشواریها حرف بزند، اما بدون ناز و ادا ر کمک گرفتن از تأثرات تصنعی و دو رویی و تزویر.

به تعبیردیگر: «سخنوری که برای کودک شعر میسراید اگر دوره کمال را طی مینماید، جوان است یا میانسال، یا شاعر کودک بوده است و هست و به دوران رسیده است، به هر حال در دوره پخته گی است، از تجارب حسی و ذهنی خود به فلسفه یی رسیده است - بد بین یا خوشبین است، کام یافته یا ناکام است، تندرست یا علیل مزاج است، و بسیار و بسیار چیزهای دیگر، اما هنگامی که میخواهد برای کودک شعر بگوید اگر میتواند خود را با همه توانایی های ذهنی و هنری که دارد، در قالب یک کودک سالم و پر تحرک و بالنده و با

نشاط جای دهد، یا نمیتواند، اگر توانست شاعر کودک است و اگر نتوانست فرتوت بیچاره نالنده یی است، گرانبار از حسرت و پشیمانی... (۱)

شاعر با شعر حقایق روز مره را دریافت داشته و به آنها روح و مفهوم تازه یی میدهد و به یاری شعر دنیای نوی را آفریده و در برابر دیده گان خواننده اثرش قرار میدهد. شاعر با زبانی ساده و مطابق توان فهم کودک، موضوعات اساسی زنده گی را بیان میکند و بدینوسیله رابطه کودک را با جهان محکمتر و عاطفی تر ساخته و اندیشه و تخیل و ایجاد گری را به وی می آموزد.

با نگاهی به گفته های فوق میتوان ————— سؤالیتهای و رسالتهای شاعر کودک را به گونه ذیل خلاصه نمود:

۱- کودک را با شعر خویش به سوی زنده گی بهتر ره‌نمایی نماید.

۲- برای کودک کمک کند تا خود و پیرامون خویش را بهتر بشناسد.

۳- ذوق هنری کودک را انکشاف دهد.

۴- کودک را به کتاب و مطالعه علاقه مند سازد.

برای کودک این نکته را واضح سازد که او به تناسب رشد و توانایی ذهنی و جسمی خود دارای هویت خاص خود است و میتواند به خود و توانایی های خود اتکا داشته باشد. (۱)

همچنان به عنوان سخن آخر این بخش، قسمتی از گفته های یکتن از محققین ادبیات کودک را که در مورد رسالتهای شاعر بسیار جالب میباشد مرور مینماییم: «هنرمند میرزا بنویس نیست، سفارش هم نمی پذیرد. باید روحش را آزاد بگذارد و اگر جوهری دارد برای شعر گفتن، شعر بگوید شعر فرهنگ است، فرهنگ با مردم ساخته شده و با مردم هم ادامه پیدا میکند، در دوره هایی اتفاقاتی می افتد که به ضعف دچار میشود، ولی هیچ وقت نمیمیرد، بله! شاعر باید روحش را آزاد بگذارد و اگر جوهری دارد شعر بگوید.» (۱)

۱- محمود کیانوش، رسالت شاعر کودک، مجله پویا، ش ۲، تابستان

الف- موسیقی در شعر کودک:

موسیقی عبارت از مجموع عواملی می باشد که زبان شعر را از زبان عادی و روز مره به وسیله آهنگ و توازنی که ایجاد مینماید ، متمایز و جدا میسازد . به تصور دکتور شفیع کدکنی در اثر « موسیقی شعر » ، اجزایی که باعث ایجاد موسیقی در کلام اند عوامل شناخته شده و قابل تحلیل و تعلیلی دارد که وزن ، قافیه ، ردیف ، جناس و ... شامل آن می باشد. (۱) که عوامل ذکر شده بخشی یا قسمتی از ساختمان شعر را جنبه موسیقایی میبخشند. موسیقی شعر به انواع متفاوت زیر دسته بندی شده است :

۱- موسیقی بیرونی؛

۲- موسیقی کناری؛

۳- موسیقی درونی؛

۴- موسیقی معنوی؛

۱- موسیقی بیرونی (وزن) :

وزن عبارت از نظمی است در اصوات گفتار (۲) و ترتیب و تناسب در آواها ، به گونه ای که آواها باهم یکجا شده و نظام یگانه و واحدی را ساخته و شنونده یا خواننده سخن ، احساس هماهنگی و انسجام نماید ، چنانکه در بیت زیر میخوانیم:

۱- دکتور شفیع کدکنی، موسیقی شعر، ص. ۸.

۲- دکتور محمد افضل بنووال، وزن شعر دری ، پوهتون کابل، ۱۳۷۸، ص. ۱.

الهی تو آن کن که فرجام کار

تو خشنود باشی و ما رستگار

با خواندن بیت فوق شنونده اگر با وزن آشنایی داشته یا نداشته باشد یک نوع هماهنگی و تناسب را در میان اجزای بیت احساس مینماید (۱)

وزن به مثابه یکی از اجزای اساسی شعر، در شعر کودک نیز از اهمیت فراوانی برخوردار میباشد، وزن وسیله یی خواننده شده است « برای صرفه جویی در توجه ذهن و لذتی که از آن حاصل میگردد نتیجه آن میباشد، زیرا هنگامی که واژه ها مطابق ضرب و وزنی خاص باهم یکجا میشوند، ذهن آنها را به آسانی و سرعت درک مینماید. » (۲)

به بیان دیگر ارزش وزن در شعر مانند ارزش الفبا در خواندن مهم است و به همین سبب وزن از لازمه های شعر کودک پنداشته شده است، چراکه کودک قبل برآنکه به وزن توسط شعر رسمی بلدیت یابد، از راه ترانه ها و سرودها ی فلکلوریک با آن آشنایی حاصل مینماید و قبل بر اینکه به کودکستان یا مکتب راه یابد با ترانه ها و سرودهای شفاهی آشنا میگردد، « آن دسته سرودها و ترانه های عامیانه که دارای وزنی ویژه اند، توسط کودکان زودتر فراگرفته میشوند و آنهایی هم که از آهنگی خاص برخوردار اند، هنگام فراگیری و خوانش توسط کودکان، وزن به خصوصی می یابند، یعنی کودکان

۱- دکتر محمود فضیلت، آهنگ شعر فارسی، انتشارات سمت،

تهران: ۱۳۷۸، ص ۲.

۲- پژوهشی در شعر کودک، ص ۵۰.

سرودهای آهنگین را طوری میخوانند یا مصراعهای کوتاه و دراز سرودها را با لحنی ادا میکنند که گونه‌ی بی از وزن به هنگام خوانش یا وزن در لحن و خوانش جانشین آهنگ میگردد، حتا سه یا چار مصراع کوتاه گاهی بی معنی و مهمل که کودکان آن را در رابطه با بازیهای شان ساخته و پرداخته اند در بی وزنی خود به هنگام بازی و خوانش، گونه‌ی بی وزن میابد ...

کودک میل دارد و میخواهد که شعر - هر نوع شعر، خواه عامیانه و خواه رسمی، دارای وزن باشد و بتواند وی را در بازیهایش یاری رساند و در پایکوبیها و چرخیدنهایش، تحرک و توانایی بیشتر ببخشد. (۱) ارزش وزن در شعر کودک تاحدی زیاد است که معنا و مفهوم شعر در درجه بعد از آن قرار میگیرد، به خصوص در شعر کودکان ۲-۷ ساله این موضوع اهمیت بیشتری کسب مینماید، شعر خوب برای کودک تنها به ساده گویی خلاصه نمیگردد و نکته های باریکتری وجود دارد که رعایت آنها هم استعداد ذاتی میخواهد و هم دانستن فنون و علوم. کودک وزن و تکرارهای اصوات را دوست دارد. بیشتر اشعاری که کودکان در بازیهای خود از آنها استفاده میکنند، معنای روشن و درست و منطقی ندارند و این وزن و تکرارهای صوتی است که آن را برای آنها دلنشین و به یاد ماندنی میسازد.

زمانی که از شعر کودک صحبت میکنیم منظور ما سروده هایی است که برای کودک فرصت بدهد تا به دنیای شعر بیشتر و بیشتر

راه یافته و تا عمق آن نفوذ نماید، بنا بر آن وزن میتواند چنین جاذبه‌ی بی را برای شعر بدهد.

به پنداشت اکثر محققین ادبیات کودک، شعر کودک باید از حیث وزن دنباله‌رو شعر بزرگسالان و یا شعر به معنای عام آن باشد. بنابراین باید به این پرسش پاسخ یافت که از میان اوزان عروضی، کدام آنها و یا کدامها برای شعر کودک مناسبتر و خوبتر اند؟

به اساس یک تصور: در شعرهایی که مختص به کودک اند و کودکان آنها را قبل از رفتن به مکتب خوانده و یا می‌شنوند، شاعر قادر است تا از وزنهای هجایی یا ترانه‌ی نیز استفاده نماید و به پیروی از تنوع و رنگارنگی موسیقی در اشعار عامیانه در یک سروده از وزنهای گوناگون اما شبیه به هم کار بگیرد، ولی برای اطفالی که به مکتب می‌روند، به تناسب سن و اندازه‌ی موضوعاتی که آموخته اند میتواند از وزنهای عروضی استفاده نماید.^(۱)، لیکن با آنهم از میان وزنهای عروضی نیز باید اوزانی در شعر کودک مورد استفاده قرار گیرند که کوتاه، پرجوش و پرشور باشند. چنانکه ملاحظه میشود « وزنهای اصلی و متفرعات آن در شعر دری بسیار است و از آنها که به کار شعر کودک می‌آید، باز هر کدام بر انگیزنده‌ی حالتی یا بیان‌کننده‌ی احساسی است. اگر وزنهای شعر دری را بنا بر کیفیت‌های شان در گروه‌های معدود مشخص کنیم؛ نشاط آور اند، یا غم‌انگیز، خشک و جدلی اند یا یکنواخت و گزارشی، یا سنگین و آگاهاننده و غیره. در شعر کودک

هم که مضامین بیشتر وصفی و تعریفی و نشاط انگیز است و بازیگونه ، باز میتوان از وزنهای کوتاه و تند یا کوتاه و نرم برای هر مضمون ، وزنی متناسب و سازگار انتخاب کرد.

از بحرهای عروضی که برای شعر کودک مناسب دانسته شده اند ، بحرهایی ، چون: هزج ، رجز ، رمل ، منسرح و مقارب را میتوان نام گرفت ، اما همانگونه که قبلاً اشاره شد ، باید از متفرعات این اوزان استفاده نمود ، زیرا کودک هرگز شعر را در وزنهای مهجور و طویل نخواهد پسندید. به عبارت دیگر شاعر کودک نباید در وزن «فاعلاتن- فعلن - فاعلاتن و یا مستفعِلن، مستفعِلن، مستفعِلن، مستفعِلن و...» شعر بسراید و اگر وزنهای سالم و یا مشکل را برای شعرش انتخاب کرد ، شعرش درمیان کودکان ، خواننده یی نخواهد داشت..(۱)

در ذیل نمونه هایی از شعر کودک را با مشخص ساختن اوزان به کار رفته در آنها مرور میکنیم:

«مستفعِلن، مستفعِلن»

پروانه ها ، پروانه ها

پروانه های خوشنما

پروازتان بس دلنشین

بر آسمان و بر زمین

کالای خوشرنگ شما

رقص شما ، جنگ شما

روی گل و روی چمن
روی علفهای دمن
مستانه بال و پرزیدید
بر روی من پرپرزدید... (۱)

نمونه دیگر:

« فاعلاتن ، فاعلاتن »
من بهارم فصل باران
سبز و خرم شاد و خندان
دوست دارم دانه ها را
بازی پروانه ها را
دوست دارم آسمان را
آفتاب مهربان را
دوست دارم روی گل را
رنگ گل را، بوی گل را
دوست دارم ماهیان را
بین چشمه ، بین دریا
دوست دارم هر کجارا
باغ و بوستان، کوه و صحرا
دوست دارم دوست دارم
من بهارم ، من بهارم (۲)

۱- رازق روین ، افغو بارانک، ص. ۱۶.

۲- شعرو شگوفه ها، ص ۱۲۲.

و یا:

«فاعلاتن، فاعلاتن»

خانه آشنای من

دردل توست جای من

پاک و قشنگ و روشنی

خانه پرگل منی

پنجره های باز تو

گل‌های پر زناز تو

پرده رنگارنگ تو

بام و در قشنگ تو

خانه من سرای من

دردل توست جای من (۱)

۲- موسیقی کناری (قافیه و ردیف):

موسیقی کناری شامل عواملی است که در موسیقی بخشیدن به شعر تأثیر دارد، « ولی ظهور آن در سراسر بیت یا مصراع قابل مشاهده نیست، برعکس موسیقی بیرونی که تجلی آن در سراسر بیت و مصراع یکسان است و به طور مساوی در همه جا به یک اندازه حضور دارد. جلوه های موسیقی کناری بسیار است و آشکارترین نمونه آن قافیه و ردیف میباشد.» (۲)

۱- پژوهشی در شعر کودک، ص. ۵۴.

۲- شفیع کدکنی، موسیقی شعر، ص ۳۹۱

یک - قافیه:

قافیه در لغت نامه ها به معنای از پی رونده (۱) آمده است و نیز حرف و یا حروف یکسانی که در آخر بیت ها تکرار میشوند، گفته شده است (۲) صاحب نظران فنون ادبی نیز آنرا همان کلمه آخر بیت دانسته اند، به شرط آنکه واژه ذکر شده به عین معنا در آخر سایر ابیات تکرار نگردد

به تعبیر دیگر قافیه را هم آوایی ناتمامی گفته اند که از تکرار یک یا چند صوت باتوالی یکسان در پایان آخرین واژه های نامکرر مصارع یا ابیات آورده میشود. (۳) در رابطه به این موضوع که آیا کلمه آخر بیت قافیه است و یا حرف آخر آن نیز برخی از ادبای قدیم آرای متفاوتی ارایه داشته اند، برخی تنها حرف آخر واژه های تکرار شونده را قافیه خوانده اند و برخی هم اصطلاح قافیه را به کلمات پایانی بیت اطلاق نموده اند. (۴)

دوکتور محمدرضا شفیعی کدکنی در اثر خویش: (موسیقی شعر) بدین تصور است که موجودیت قافیه برای یک شعر پانزده ویژه گی ذیل را میبخشد:

۱-غیاث اللغات، ص ۶۵۹.

۲-دکتور حسن انوری، فرهنگ بزرگ سخن، جلد پنجم، انتشارات سخن، تهران: ۱۳۸۱، ص ۵۴۵۶.

۳-دکتور سیروس شمیسا، فرهنگ عروض، انتشارات فردوس، تهران ۱۳۸۰ ص ۱۰۵.

۴-میمنت میسر صادقی، واژه نامه هنر شاعری، نشر میهن، چاپ دوم، تهران: ۱۳۷۷، ص ۱۹۸.

- ۱- تاء ثیر موسیقایی
 - ۲- تشخیصی که قافیه به کلمات خاص هر شعر میبخشد.
 - ۳- لذتی که قافیه از برآورده شدن یک انتظار به وجود می آورد
 - ۴- زیبایی معنوی یا تنوع درعین وحدت
 - ۵- تنظیم فکر و احساس.
 - ۶- استحکام شعر
 - ۷- کمک به حافظه و سرعت انتقال
 - ۸- ایجاد وحدت در شکل شعر
 - ۹- جدا کردن و تشخیص مصراع ها
 - ۱۰- کمک به تداعی معانی
 - ۱۱- توجه دادن به زیبایی ذاتی کلمه ها
 - ۱۲- تناسب و قرینه سازی
 - ۱۳- ایجاد قالب مشخص و حفظ وحدت
 - ۱۴- توسعه تصویرها و معانی
 - ۱۵- القاء مفهوم از راه آهنگ کلمات (۱)
- بانظر داشت تعاریف و پندارهای ارایه شده میتوان به ارزش و مرتبه قافیه در شعر پی برد زیرا حضور همین خصوصیات در آن باعث آن گردیده است که در ادوار مختلف ادبی به تبیین و تشریح آن پرداخته شود.

قافیه در شعر کودک به مثابه روان آن پنداشته شده است، تا

۱- دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی، موسیقی شعر، انتشارات آگاه، چاپ ششم

آنجا که بدون آن به مشکل میتوان شعری را شعر کودک گفت، زیرا کودک قبل از آنکه به بحور یا اوزان شعری آشنا شود قافیه به دل او چنگ میزند و موسیقی قافیه او را به سوی خود میکشاند، تاحدی که کودک زمانی برای شعر ارج و اهمیت قایل میگردد که یکی از مشخصات آن داشتن قافیه بوده باشد و از همین سبب تمامی مختصاتی را که شفیع کدکنی در مورد قافیه بر شمرده است باید شاعر کودک آنها را رعایت نماید. (۱)

به عبارۀ دیگر: در شعر کودک به هر پیمانه و اندازه یی که از قافیه استفاده شود، به همان اندازه کودک به آن شعر علاقه مند میگردد و هر کلامی که دارای قافیه باشد برایش آهنگین است و از همین سبب با مروری بر سروده های عامیانه و شفاهی ادبیات کودک میبینیم که اساس سروده های یاد شده بر قافیه استوار است و از همین جهت است که جاودانه گی یافته و از صدها سال بدینسو سینه به سینه انتقال و حفظ شده اند

در شعر کودک بیشترین نقش قافیه، همانا تأثیر موسیقایی آن بر کلام میباشد که به وسیله آن شعر به حافظۀ کودک راه یافته و ماندگار میگردد. (۲)

به باور یکی از دانشمندان ادبیات کودک، «ترتیب قافیه در شعر کودک باید به گونه یی باشد که میان آهنگ آنها و میان ضربه های

۱- پویا فاریابی، همانجا، ص. ۱۲۵

۲- پژوهشی در شعر کودک، صص ۷۱-۸۰

یکسان آنها فاصله طولانی نیفتد ، زیرا فاصله طولانی موجب پایان گرفتن موسیقی آنها و نافی وظیفه آنها میشود.» (۱)

به همین دلیل بهترین نوع ترتیب قافیه در شعر کودک شکل مثنوی گونه دانسته شده است که در آن هر بیت دارای دو قافیه است که در پایان هریک از مصراعها قرار دارند ، به گونه مثال:

للولوی مادر
داد به گوشم خبر
دخترک نازمن
خنده و آواز من
باگادی خوشنما
رفتم به شهر طلا
به کوچه سبزخواب
به خانه آفتاب... (۲)
ویا:

دارم پرهای زیبا
دوتابال و دوتاپا
پرمیکشم پر، پر، پر
بالا، بالا، بالاتر
اینجا آنجا میگردم

۱-رازق رویین ، همانجا، ص ۲۱.

۲-شعر شگوفه ها، ص ۶۶.

روی دریا میگردم
 دریاچه مهربان است
 بزرگ و بیکران است
 من دوست دارم آن را
 دریای مهربان را (۱)

دو- ردیف:

ردیف عبارت از کلمه یا کلمه هایی است که پیهم و یا به
 شکل گسسته در یک یا چند معنی بعد از قافیه در مصرع یا بیت می
 آید، (۳) مانند کلمه «در کار نیست» در بیت های ذیل:

زنده گی آخر سر آید بنده گی در کار نیست
 بنده گی گر شرط باشد، زنده گی در کار نیست
 با حقارت گریبارد بر سرت باران در
 آسمان را گو برو بارنده گی در کار نیست (۱)

و همچنان کلمه «نیست» در بیت های پایین:
 درد دل قرار نیست کسی را که یار نیست
 آری چو یار نیست، دلی را قرار نیست
 گیرد چه سان قرار دل اندر کنار من
 کان مایه سرور مرا در کنار نیست... (۲)

۱- ابولقاسم لاهوتی، دیوان، انتشارات پروگرس، مسکو: ۱۹۸۵، ص ۷۶.

۲- محمدنبی واصل کابلی، دیوان، نشر عرفان، تهران: ۱۳۸۵، ص ۶۲.

ردیف همراه با قافیه نقش ارزنده‌ی بی در موسیقی کناری شعر دارد و تکرار آن در کناره شعر آهنگ زیبایی دارد و در صورتی که به اجبار و به شکل مصنوعی به شعر وصل نگردد زیبایی و اهمیت زیادی برای شعر میبخشد.

بنا به تعبیری: «وزن عروضی مبنای موسیقی شعر و قافیه مکمل آن است و ردیف در غنی ساختن قافیه نقش دارد، چنانکه اولین مصرع یا اولین بیت شعر آهنگی در ذهن خواننده می‌نشانند که او پس از آن انتظار دارد همان آهنگ آغازین را بشنود و احساس کند و اگر چنین نشود، لذت نمی‌برد، این انتظار را قافیه و ردیف ایجاد میکند که نمونه‌های زیر نشان دهنده این مدعاست:

نمونه نخست:

شاد زی با سیاه چشمان شاد

که جهان نیست جز فسانه و ...

نمونه دوم:

مراسود و فرو ریخت هر چه دندان بود

نبود دندان لابل چراغ تابان ب... (۱)

در مثال اول، قافیه از آخر ییست حذف شده است و در مثال دومی نیز ردیف و در هر دو نمونه شاهد کمبود و خلا در شعر می‌باشیم، زیرا به مثابه خواننده شعر انتظار داریم تا موسیقی شعر با قافیه و ردیف تکمیل گردد.

با توجه به این که شعر کودک، شعری است که موسیقی

و آهنگ از نخستین لازمه های آن میباشد ، آوردن ردیف در این سروده ها حلاوت بیشتری برای آن میبخشد و به همین سبب است که در سروده های عامیانه کودکان نیز در اکثر موارد ردیف رعایت شده است مانند:

از بالا او میایه

بوی پلومیایه

خانه ره جارو کنی

مهمان نو میایه

ویا:

دخترمه دختر اس

از صد پسر بهتر اس...

بهر آن است تا در شعر کودک از ردیف های کوتاه استفاده به عمل آید برای اینکه در چنین سروده ها از وزنهای کوتاه استفاده می گردد و ردیف کوتاه شعر کودک را جذابتر و گیراتر میسازد، قسمی که در نمونه های زیر میخوانیم:

موشکی ره به جوال گندم داشت

چشم خود به مال مردم داشت

روز کی در خیال حلواش

سر کندوی آرد بالاش

در تلک تئل قروت بدید

رنگش از ترس جان سفید پرید... (۱)

۳- موسیقی درونی:

موسیقی درونی یا داخلی عبارت از مجموعه‌ی از تناسبهایی است که میان صامت‌ها و مصوت‌های کلمات یک شعر ممکن وجود داشته باشد، طورمثال اگر در یک شعر مصوت‌های «ا» یا «و» یا «ی» تکرار شوند این خود نوعی موسیقی ایجاد مینماید، مانند:

یاد باد آنکه نهانت نضری باما بود

رقم مهر تو بر چهره ما پیدا بود «حافظ»

دریبت بالا در مصرع اول مصوت «ا» در کلمه‌های: یاد، باد، آنکه و نهان - این هماهنگی صوتی را نشان میدهد و گاه نیز صامت‌ها این همخوانی را دارند و در مجموع این آواها نوعی موسیقی ایجاد کرده اند که در القای مفهوم شاعر تأثیر فراوان دارد. (۱)

موسیقی درونی به گونه‌های متفاوتی در شعر کودک جلوه نموده و در زیبایی شعر و اثر گذاری آن روی ذهن کودک سهم زیادی دارد.

در موسیقی درونی شعر تکرار و جناس نقش عمده‌ی دارند که برای وضاحت بیشتر موضوع سهم صنایع یاد شده را در شعر کودک پی میگیریم:

اول- تکرار:

از جمله صنایع لفظی جدید در شعر شمرده شده است و به گونه‌ی بی‌واسطه، واژه‌ی اگر اسم یا فعل یا حرف باشد در یک بیت

۱- محمد کاظم کاظمی، روزنه، انتشارات ضریح افتاب، مشهد: ۱۳۷۷، ص ۹۶.

چند بار تکرار شود، (۱)

همچنان صنعت تکرار شامل تکرار صدا، عبارت، مصرع و یا
بیتی از شعر نیز می‌گردد که در مجموع نقش زیادی در موسیقی شعر
دارند.

در شعر کودک با استفاده از صنعت تکرار، شاعر می‌تواند شعرش را
رساتر و زیبا تر ارایه نماید، زیرا «کودکان عاشق تکرار هستند حتا
کودکانی که تاهنوز حرف زدن را نیز آغاز نکرده باشند هنگام آغاز
به حرف زدن تکرار اصواتی را که در سروده ها شنیده اند به زبان می
آورند.» (۲)

نمونه هایی از تکرار در شعر کودک :

*- تکرار حروف:

دوستم کتاب چون جان است

یک دوست نکته دان است

با آنکه بی زبان است

دانا و خوش بیان است (۳)

در ابیات بالا تکرار حرف «ت» آهنگ زیبایی را در شعر به وجود آورده
است.

۱- دکتر محمد علی صادقیان، زیور سخن در بدیع فارسی، انتشارات دانشگاه یزد،

چاپ اول، ۱۳۷۹، ص ۸۹

۲- سید داوود زهدی، کودک و یادگیری، انتشارات ریاست کودکانها، مطبعه

تعلیم و تربیه، کابل: ۱۳۶۶، ص ۳۲۳.

۳- انیس کودک، ش ۲۳، سال ۱۳۸۱، ص ۱۴.

*- تکرار واژه ها :

سنگ و سنگ و سنگ

کوهسارها

شَر و شَر و شَر

آبشارها

صاف و صاف و صاف

جویبارها

سبز و سبز و سبز

کشتزارها

بازو باز و باز

چشم آفتاب

خنده های آب... (۱)

در شعر آورده شده تکرار واژه های سنگ ، شر، صاف، سبز، باز و شاد باعث آهنگین شدن آن گردیده است.

*- تکرار عبارتها:

گاهی گمان میکنم کلان شده ام

اما تا مادر از من از رده میشود ، کوچک میشوم

دلم گریه میخواهد

دلم بهانه میخواهد

دلم بوسه میخواهد

دلم میخواهد با هر مشکل کوچکی فریاد کند
 دلم میخواهد راه حل را کند باور (۱)
 درسرو دیاد شده تکرار عبارت دلم میخواهد به موسیقی شعر
 افزوده است.

*- تکرار یک مصرع یا بیت:

برگریزان برگریزان
 بادهای تند و پیچان
 برگها را میبرد
 چرخان و چرخان
 میدوند هر سوی سرگردان
 باد با هر شاخه با هر گل
 میدهد پیغام سرما را
 آمده خیل کلاغان باز
 هر کجادر دشت و در صحرا
 برگریزان برگریزان
 برگها از شاخه ریزان
 آمده فصل خزان، فصل خزان (۲)
 تکرار مصرع برگریزان برگریزان در آغاز و بحش پایانی شعر توانسته
 است تمامیت آهنگ شعر را حفظ نماید.

۱- پروین پژواک، مادر، مجله رنگین کمان، همان شماره، ص ۲۴.

۲- رازق روبین، همانجا، ص ۱۰.

*- تکرار حرکات:

... لب‌چند روز روشنی

کودک دل‌بند منی

بستر تو دامن من

قوت جان و تن من

در بیهوشی یاد شده حرکت کسره بر موسیقی شعر افزوده است

دوم- جناس:

واژهٔ تجنیس به معنای هم جنس آوردن و جناس به معنای هم جنس بودن دو چیز آمده است و در اصطلاح عبارت از شبیه بودن دو کلمه است در تلفظ با اختلاف در معنا. (۱)

جناس یکی از صنایع مهم لفظی بدیعی است که باعث زیبا شدن سخن می‌گردد و عبارت است از مشابهت و تشابه دو کلمه در تلفظ با دو معنی و زمانی که این دو کلمه از یک جنس به نظر آیند، صنعت یاد شده را جناس مینامند. (۲)
بنا به باوری: «جناس به عنوان یکی از آرایه‌های زیبای ادبی، تنها آرایه‌ای است که موسیقی درونی شعر را دو چندان می‌کند و کاربرد آن در یک شعر، به ویژه در شعر کودک جذابیت ویژه‌ای در روان وی ایجاد مینماید. جناسها سرشار از موسیقی اند و آواز خوش موسیقی از تکرار

۱-دکتر جلیل تجلیل، جناس در پهنهٔ ادب، بشر پژوهشگاه علوم انسانی، تهران: ۱۳۸۵، ص ۱۷.

۲- دکتر احمد رنجبر، معانی، انتشارات اساطیر، تهران: ۱۳۸۵، ص ۲۰.

۳- پژوهشی در شعر کودک، ص ۹۶

آنها در ذهن و زبان کودکان جاری میشود. پس آرایش شعر کودک با استفاده از جناسها سحر آمیز است. (۳).

جناس انواع متفاوتی دارد که شرح و بیان انواع آن از حوصله این بحث به دور میباشد.

همان گونه که در سطرهای پیشین اشاره نمودیم، جناس نقش سازنده و عالی در موسیقی شعر کودک دارد که در ذیل نمونه هایی از کاربرد انواع جناس را در شعر کودک دنبال مینماییم:

*- جناس تام:

میگشایند باز مدرسه را

مهرماه است، ماه مهر و امید (۱)

میان کلمه های مهر به معنای ماه میزان و ماه مهر (ماه مهربانی)

جناس تام وجود دارد.

*- جناس خطی:

من بچه بزرگرم

پرورده دشت و درم

دستان من پر آبله

از کار کی دارم گله

باقلمه سازم خاک پاک

گندم برویانم ز خاک... (۲)

در بین کلمه های خاک و پاک جناس خطی وجود دارد.

۱- همان، ص ۹۷.

۲- رازق روین، همانجا، ص ۱۴.

*- جناس ناقص:

باصدای مادر

خانه آبادان است

روز شاد و شب شاد

زنده گی خندان است

باصدای مادر

خانه باغ روشن

گوشه گوشه هرجا

صد چراغ روشن... (۱)

در سروده بالا میان کلمه های آبادان و خندان و باغ و چراغ جناس ناقص افزایشی وجود دارد.

۴- موسیقی معنوی:

تمامی عناصر معنوی یک شعر اجزای موسیقی معنوی آن میباشند. (۲)

موسیقی معنوی در شعر کودک موارد استفاده کمتری دارد، زیرا در شعر کودک در دوره های اولیه (۲-۷ ساله گی) باید بیشتر به ساختار بیرونی و ظاهری شعر توجه شود و به همین سبب موسیقی کناری، درونی و بیرونی در آن بیشتر مورد توجه میباشند.

۲- پویا فاریابی، همانجا، ص. ۱۰۸.

۳- شفیعی کدکنی، همان اثر، ص ۳۹۳.

صنایع معنوی مانند: تضاد، طباق، ایهام و مراعات نظیر از نمونه های معروف موسیقی معنوی در شعر به حساب می آیند که استفاده از صنایع یاد شده بیشتر مربوط به شعر بزرگسالان می گردد، اما با انهم از تضاد و مراعات نظیر تا حدودی میتوان در شعر کودک نیز استفاده نمود که در ذیل نمونه هایی از آن را مرور مینماییم:

*- تضاد:

تخته ما سیاه

تباشیرهای ماسفید

قلم های ما سیاه

معلم ما پاک ما

همه پر خاک ... (۱)

در سروده فوق میان واژه های سیاه و سفید و پاک و پر خاک تضاد وجود دارد و این باعث افزایش موسیقی شعر میگردد.

*- مراعات نظیر:

این جهان را ساز و سامان مکتب است

در ممالک شوکت و شان مکتب است

بهر درد جهل درمان مکتب است

بهر طفلان آب حیوان مکتب است

«عبدالهادی داوی»

دریتهای یاد شده میان کلمه های جهان، ساز و سامان و شوکت و شان مراعات نظیر وجود دارد.

۱- پروین پژواک، همانجا، همان صفحه.

ب- صور خیال در شعر کودک:

تصویر در لغت به معنای صورت کسی را و یا چیزی را کشید
ن آمده است و در اصطلاح شعر نمایاندن اشیاء، اعمال، افکار، احساسات، ایده
ها و بیان اندیشه و هر تجربه‌ی حسی و فراحسی از راه زبان می‌باشد.

تصویر از تلفیق اشیاء، کلمات، احساسات و اندیشه‌ها، در زمان
آفرینش اثر هنری به کمک نیروی تخیل در ذهن هنرمند به وجود می
آید و تصویر شعری مجموعه‌ی بی‌اثره‌ها است و نمیتوان آنرا به صورت
عینی به تماشا نشست.

اصطلاح تصویر یا صورت خیال معادل واژه‌ی اروپایی (image)
می‌باشد که به معنای نقش، صورت و تصویر ذهنی می‌باشد، ریشه‌ی
واژه‌ی (image) در زبانهای اروپایی کلمه‌ی لاتینی imaginem است
که ریشه‌ی آن به کلمه‌ی imitari میرسد و واژه‌ی یاد شده به معنای
محاکات یا تقلید به کار میرود. (۱)

تصویر از جمع پرکارترین اصطلاحات نقد ادبی می‌باشد که
از زمانه‌های دور در بلاغت اسلامی مطرح بوده و در دوره‌ی رشد
و شکوفایی نقد جدید در ادبیات غرب مقبولیت یافته است. (۲)

تصویر به تمام زبان مجازی اطلاق میگردد، یعنی آن
قسمت از کاربردهای خلاقانه و هنری زبان که از رهگذر
تصرفات خیال در زبان عادی به وجود می‌آید و به سبب اهمیتی که

۱- فرهنگ فارسی دکتر محمد معین، ذیل واژه‌ی تصویر.

۲- دانشنامه‌ی ادب فارسی، جلد دوم (فرهنگنامه‌ی ادب فارسی)، ص ۳۶۸.

در ارزشیابی اثر هنری دارد. علمای بلاغت و منتقدان در ادوار مختلف تعاریف متنوع و گوناگونی از آن ارایه نموده‌اند، از جمله:

- تصویر عکسی است که از کلمات به دست می‌آید.
- تصویر هرگونه توصیفی است که بریکی از حواس آدمی اثر میگذارد.
- تصویر عبارت از نمایش تجربه و حسی به وسیله زبان و واژه‌ها است.
- تصویر عبارت از مجموعه و ساختهای زبانی است که به منظور نمایش و توصیف امور و افکار تجریدی به کار می‌رود. (۱)
- اما در ادبیات معاصر رایج‌ترین و عمومی‌ترین تعریف از تصویر عبارت از: هرگونه تصرف خیالی در زبان می‌باشد.
- بنا بر همین جایگاه و ارزشی که تصویر در بیان هنری دارد، آنرا از سازنده‌ترین عناصر یک شعر پنداشته‌اند و به تعبیر یکن از منتقدین معاصر: تصویر توانایی اینرا دارد که دو چیز و یا هم چندین چیز را از دو دنیا ی متغیر به وسیله کلمات در یک نقطه معین به هم پیوند دهد و عبارت از نحوه ظهور یک شی در شعور انسانی می‌باشد زیرا به وسیله تصویر شعور انسانی قادر می‌گردد تا یک شی را به خود راه دهد. (۲)

۱- دکتر محمود فتوحی، بلاغت تصویر، چاپ اول، انتشارات سخن، تهران: ۱۳۸۶، ص ۴۵.

۲- محمد فاضل شریفی، روند شعر نو در افغانستان، چاپ اول، انتشارات امیری، کابل: ۱۳۸۵، ص ۱۳۹.

درفرایند آفریدن تصویر، شی ازطبیعت وارد ذهن و ضمیر شاعر میشود و در اینجاست که از یک شی عادی به یک موجود هنری مبدل میگردد، «گویی چیزی از روح انسانی و احساس و عاطفه بشری در شی دمیده شده و شاعر حال خود را در شی میدمد که در اثر این تأثیر «شی طبیعی» تغییر ماهیت داده و به «شی خیالی» مبدل میگردد. اکنون این شی خیالی سرشار از عاطفه انسانی است و احساسی را بردوش خود حمل مینماید و به همین سبب احساس مخاطب را بر می انگیزد» (۱) مثلاً: در بیت زیر از مولانا که مرجع ضمیر آن، حضرت محمد (ص) است، به سر تشیه گردیده و امت او به دستار که به گرد او پیچیده ایم واز شراب آن سری (شراب خدایی) همه مست شده ایم و بدینگونه به دستار که یک شی طبیعی است جان بخشیده شده است:

اوسرست و ما چودستار اندرو پیچیده ایـــــم

از شراب آن سری گردد سرود ستار مست (۲)

در رابطه به صور خیال در شعر کودک میتوان نگاشت این است که صور خیال یکی از اجزای اساسی این نوع سروده ها میباشد، زیرا قوه تخیل انسان در دوره کودکی نیرومندترین دوره تخیل در زنده گی اوست. (۳)

۱- دکتر محمود فتوحی، همان اثر، ص ۶۹.

۲- دکتر سید حسین فاطمی، تصویر گری در غزلیات شمس، چاپ دوم، انتشارات امیر کبیر، تهران: ۱۳۷۹، ص ۱۴۵.

۴- محمد جعفر محجوب، همان اثر، ص ۲۴.

از همین سبب مشاهده میشود که تخیل کودک حتا برتر از تخیل بزرگان دانسته شده است ، زیرا کودک این توانمندی را دارد که با استفاده از قدرت تخیل نیرومند خویش با شب و ماه و ستاره و آفتاب سخن بگوید ، با «گدی» اش به بازی پرداخته و برای او درد دل نماید و میتواند به کمک ذهن خلاق خود به خلق هرچیزی پردازد ؛ او این توان را دارد که با خسته زردآلو یا شفتالو سر صحبت را باز نموده و به او دستور و اخـــــطار بدهد که باید تا فلان روز بزرگ شود و حاصل بدهد. و در مجموع میبینیم که او با گل و گیاه و آسمان و زمین و حیوان و اشیا ، با همه ، هم کلام شده و قادر است تا اشیا را از دنیاهاى متفاوت شان به وسیله تخیل خود به هم پیوند بدهد.

تصویر های شاعرانه در شعر کودک تا آنجا ارزش دارد که میتوانیم بگوییم : « حیات شعر کودک بسته گی به استفاده از آنها دارد » (۱)

با کاوشی در شعر کودک مشاهده میگردد که از جمع عناصر مختلف صور خیال در شعر ، تشبیه ، استعاره و تشخیص به سبب زیبایی هایی که دارند ، از حضور فعالیت بر خوردار اند که برای جلوگیری از اطالۀ کلام به نمونه هایی از کار برد صور خیال در شعر کودک بسنده میشود.

*- استفاده از تشبیه:

برف ریزد بر زمین

برف پاک نازنین

مثل کفتر از هوا

مینشیند هر کجا

روی بام و روی دشت

روی سطل و روی تشت... (۱)

میبینیم که شاعر برف را به سبب سفیدی اش به کبوترهای سفیدرنگی تشبیه نموده است که از آسمان به زمین آمده اند و بدینوسیله برای برف جان بخشیده است تا کودک بتواند به صورت بهتری با شعر رابطه قایم نماید.

*- استفاده از استعاره:

...یکی روشنی روز

یکی نور شب افروز

یکی طلای زرده

یکی نقره سرده (۲)

در دوبیت ارایه شده شاعر از دو استعاره آشکار و زیبا کار گرفته است، طلای ناب استعاره از آفتاب و نقره سرد- استعاره از مهتاب.

*- استفاده از صنعت تشخیص:

گنجشک خوبی مرغکم

آواز خوان کوچکم

برشاخه های سبز رنگ

۱- رازق روین، همانجا، ص. ۱۱

۲- پژوهشی در شعر کودک، ص ۱۲۱.

بنشین تو ای مرغ قشنگ
 پرواز کن در آسمان
 برگرد سوی آسمان
 آوازخوان کوچکم
 گنجشک خویم مرغکم... (۱)

ویا:

دیشب که باران آمد
 صدای ناودان آمد
 باران چه قصه ها گفت
 تا صبح برم لالاگفت... (۲)

در نمونه نخست شاعر با استفاده از صنعت تشخیص برای گنجشک شخصیت بخشیده و او را مخاطب خویش قرار داده است و بدینوسیله شعرش را با دنیا و تخیل کودک پیوند داده است و در سروده دومی، به باران شخصیت بخشیده و او را چون قصه گویی دانسته است که برای کودک قصه گفته و لالایی میخواند تا به خواب برود.

۱- شعر شگوفه ها، ص. ۵۵

۲- همانجا، ص. ۵۷

ج- ویژه گی های زبانی شعر کودک:

شعر و درمجموع ادبیات هنری است زبانی، از این سبب زبان عامل حیات شعر است ونحوه کاربرد آن در شعر بسته گی به توانایی شاعر دارد، زیرا اگر زبان شاعر زیبا، روان وجذاب نباشد، به هیچ صوت شعر او جاذبه و گیرایی نخواهد داشت. به همین سبب است که از میان ده ها شاعر معروف زبان دری صرف شعر آنهایی به صحیفه هستی باقی مانده است که در کنار سایر ویژه گی های شعری از زبان زیبا وشیرین برخوردار است.

آنچه در زمینهء کارکرد زبان در شعر کودک میتوان گفت، این است که شاعر کودک باید دوره سنی و وضعیت ذهنی مخاطب شعرش را بشناسد، تا شعرش مورد اقبال کودک واقع گردد.

بسیاری از سروده هایی که مورد علاقهء کودک قرار میگیرند، به علت ساده گی، روانی وطبیعی بودن زبان آنهاست، این نکته را از یاد نبریم که ساده گی زبان دارای دومفهوم اساسی است . اول ساده بودن کلمات در نظر داشت محدود بودن ذخیره لغات کودک و دوم نیز باید زبان شعر کودک از نظر ساختمان ساده باشد. بدین معنی که کلمه های مورد استفاده برای کودک آشنا باشد و در ضمن آوردن بندهای بلند با عبارات معترضه وپیچ در پیچ دریافت شعر را برای کودک دشوار میسازد.

بیشتر پژوهشگران به این پندار اند که باید در شعر کودک از « زبان محاوره یی شکسته» اجتناب به عمل آید، به خصوص زمانی که کودک در صنف اول دوره ابتدائیه قرار داشته و در جریان فراگیری

زبان معیاری از طریق کتابهای مکتب می باشد. زیرا در این صورت او با دوگانه گی زبان مواجه شده و ذهنش مختل میشود. اما برای اطفالی که در سنین قبل از مکتب قرار دارند، استفاده از زبان محاوره مشکلی ایجاد نمی کند. (۱) زیرا کلماتی را که او در ذهن خود دارد نهایت محدود بوده و همه گی برگرفته از محاوره روزانه او میباشد و طبیعی است که اگر برای او از کلمات زبان رسمی و معیاری استفاده شود وضعیت او شبیه به کودکی خواهد شد که در دوره ابتدائیه درس میخواند و شعر بازبان محاوره یی برایش سروده شود.

بناءً، شاعریاید در هر حال وبا شناخت دقیق دوره سنی اطفالی که مخاطب اواند، برای آنها به سرایش شعر پردازد.

د - قالبها و فورمهای شعر کودک:

همانگونه که شعر بزرگسالان در قالب ها و شیوه های گوناگون بیان میشود، شعر کودک نیز مطابق ذوق و خواست شاعر و به هر قالبی که شاعر دلبسته و علاقه مند باشد سروده میشود. از میان قالب های شعری زبان دری : غزل، مثنوی، چارپاره، و قالب شعر نو در شعر کودک کاربرد بیشتری دارد که در ذیل با ذکر مثال به آنها پرداخته میشود:

۱- غزل:

غزل یکی از قالب های کهن ، آهنگین و موزون شعر دری میباشد. از اینکه وزن، قافیه و تساوی مصراع ها از خصوصیات عمده آن است، این قالب شعری را ، قالبی آهنگین ساخته است. غزل از جمله قالبهایی است که سراینده گان شعر کودک نیز بدان الفتات داشته و از این قالب برای بیان افکار خویش در زمینه استفاده نموده اند. چنانکه در نمونه های زیر میخوانیم:

از فضل حق فکرت:

مادر

ای مادر جان پرورم	ای مادرم ، ای مادرم
ای مونس من، ای افسرم	پرورده یی جان و تنم
اندر کنار بستم	بیدار بودی تا سحر

دادی روان بریکرم	باشیره جان خودت
تو بوده یی تاج سرم	تاقدبرافرازم چو سرو
استی همیشه سرورم	درمقدمت جان میدهم

۲- مثنوی:

همان گونه که در بحث موسیقی شعر کودک گفته آمد،
 کودکان سروده هایی را بیشتر می پذیرند که آهنگین باشد و از همین
 جهت مثنوی با دارا بودن قافیهء جداگانه درهریست یکی از قالبهای
 مورد توجه آنها است که در ذیل نمونه هایی را در این زمینه مرور میکنیم:

از پروین دولت آبادی:

به مادر گفتم آخر این خدا کیست
 که هم در خانهء ماهست وهم نیست
 تو گفתי مهربا نتر از خدا نیست
 دمی از بنده گان خود جدانیت
 نماز صبحگاهت را بدیدم
 تو را دیدم خدایت را ندیدم
 به من آهسته مادر گفت: فرزند!
 خدا را در دل خود جوی یک چند
 خدا در بوی ورنگ گل نهان است
 بهار و باغ و گل از او نشان است

خدا در پاکی و نیکی است فرزند
 بود در روشنایی ها خداوند
 به هر کاری دل خود با خدا دار
 دل کس رازی مهري میازار (۱)

از رازق رویین:

پدرم ای پدر شیرینم
 سوی تو شام و سحر می بینم
 قصه گفتی ز گل و باغ و بهار
 قصه از آب روان جوی و کنار
 حرف حرف تو به من پندی شد
 تا لبم باز به لبخندی شد
 راحت زنده گیم از تو بود
 بخت و پاینده گیم از تو بود
 گل ز گفتار تو میریزد و من
 می شوم باغ چمن رنگ سخن
 دوست میدارم تو ای مایه عمر
 دوست میدارم تو ای مایه عمر (۲)

۱- رازق رویین، همان، ص. ۱۵.

۲- ثریا قزل ایاغ، همانجا، ص. ۲۰۷.

۳- چارپاره:

چارپاره که آن را غزلواره نیز گفته اند، قالب زیبا و آهنگینی می باشد که از اجزای دوبیتی تشکیل میشود. در هر پاره آن مصراع های دوم و چارم با هم، هم قافیه میباشند و مصراع اول آن از لحاظ انتخاب قافیه آزاد است.

انگیزه کاربرد بیشتر این نوع شعر در ادبیات کودک این است که شاعر در سرودن آن خود را آزادتر حس نموده و از بابت دیگر موسیقی از جوهره اصلی آن می باشد، به یکی دو نمونه زیر مینگریم:

از نادرا ابراهیمی:

آبی و شادابی

بسیار زیبایی

پر شور و پهنواری

به به تو دریایی

من در خیال خود

با قایقی زیبا

سوی تو می آیم

سوی تو ای دریا (۱)

نمونهء دیگر:

اتاق بابا

پراز کتاب است

یک و دو و سه

چی بی حساب است

به خواب رفته

دو چشم بابا

هست کنارش

عینک زیبا

می مانم آن را

به چشمهایم

آه بزرگ است

کمی برایم (۱)

۴- شعر نو:

در قالب شعر نو شاعر در انتخاب ارکانهای وزن و آوردن قافیه

آزادی زیادی دارد ، یعنی میتواند در یک مصرع از یک رکن وزن

عروضی استفاده نموده و در مصرع دیگر از دو یا سه رکن آن استفاده

نماید . وهم در آوردن قافیه ، او میتواند آنرا پس از دومصرع یا چارو پنج مصرع بیاورد و این سبب میشود که آهنگ و موسیقی شعر در آن جذابیت خاصی یابد دربرخی از قالب های این شعر صرف آهنگ دار بودن کلمات مطرح است. (شعر سپید)

ازاینکه گفتیم یکی از ضروریات اساسی شعر کودک سرشار بودن از موسیقی است. بناءً از این قالب نیز به صورت گسترده یی در شعر کودک استفاده شده و یکی از قالبهای مورد توجه اطفال میباشد:

از رازق رویین:

شب،

روز میشود

روز

پیروز میشود

میهن ز کارتو

میهن ز کارما

نوروز میشود (۱)

از جعفر ابراهیمی:

در چشم خود

صد آسمان

صد باغچه، صد خانه دارم

در قلب خود
یک دشت گل
صد باغ پر پروانه دارم
در چشم خود
صد پنجره
یک جنگل انبوه دارم
در قلب خود
یک آسمان
صد چشمه و صد کوه دارم
در چشم خود
صد آینه
از شادی و از غصه دارم
در قلب خود
یک باغ شعر
صدها کتاب قصه دارم (۱)

۱- سید مصطفی موسوی گرمارودی، شعر کودک از آغاز تا امروز، تهران: ۱۳۸۲،

فصل ششم

سهم مکاتب و مراکز تربیتی در رشد ادبیات کودک

از آنجاکه کودک پس از هفت ساله گی وارد محیط آموزشی مکاتب و مراکز تربیتی میگردد. پس سهم مکاتب و مراکز تربیتی و آموزشی در رشد ادبیات کودک نیز بسیار مهم و در خور توجه میباشد.

در کشورما اکثر کودکان پس از شمولیت به مکتب اسم شعر و داستان و قصه و حکایت را میشنوند ، با آنکه همه آنها به نحوی از آنها در بازیهای کودکانه قبل از مکتب نیز تا حدی به واژه ها و سروده های مربوط به بازیها و قصه هایی که شاید بزرگان خانواده برایشان نقل کرده باشد آشنایی دارند ، اما آشنایی آنها در حدی نیست که در ذهن خویش تصور روشن و دقیقی از چیزی به نام شعر و داستان و سایر ژانرهای ادبی داشته باشند.

از این سبب میتوان گفت که در کشور ما مکتب از نخستین مکانهایی است که کودک در آن با مقوله شعر و ادب بلدیت حاصل مینماید. و بسیاری از آنها چیزی به نام شعر را برای بار اول در کتابهای درسی خویش مشاهده مینمایند. بناً بسیار مهم و ضروری دانسته میشود تا نویسندگان و تهیه کنندگان کتابهای درسی در دوره ابتدائیه، به خصوص مؤلفین کتابهای خوانش زبان دری شناخت واقعی و کاملی از کودک حاصل نموده و ادبیات کودک را با اهداف، اصول و ویژه گیهای آن به تمام معنا بشناسند، تا با توجه به معیارها و موازینی که دوره کودکی و ادبیات کودک دارد، برای شاگردان در صنوف مختلفه دوره ابتدائیه مواد و مطالب سودمندی را در زمینه تهیه و به دسترس قرار دهند.

با مروری به نصاب تعلیمی دوره ابتدائیه در افغانستان، از آغاز سده بیستم که مکاتب عصری آغاز به فعالیت نمودند تا حال نو سانات گوناگونی را در زمینه ادبیات کودک میتوانیم مشاهده نماییم، چنانچه تا نیمه اول سده بیستم چیزی به نام ادبیات کودک در کتابها به مفهوم واقعی آن وجود ندارد و پس از آن نیز در دوره هایی شاهد حضور ادبیات کودک، به ویژه شعر کودک به معنای واقعی آن در کتب درسی دوره ابتدائیه هستیم، سپس به مقاطعی از زمان میرسیم که ایدیالوژی زده گی به سراغ کودکان معصوم ما و کتابهای درسی ایشان می آید و نظامهای حاکم تلاش مینمایند تا به نام ادبیات کودک در ذهن کودک ایدیالوژی های مورد نظر خویش را تزریق نمایند.

بعد از آن نیز به دوره هایی میرسیم که بنابر نبود و کمبود مواد و مطالب واقعی در زمینه ادبیات کودک، کتابهای درسی مکاتب ما از این جهت قابل قبول و قناعت بخش دانسته نمیشوند.

از گفته های بالا نتیجه میگیریم که مکاتب و مدارس تعلیمی نقش و رول عمده یی در رشد و انکشاف ادبیات کودک دارند و اگر بستر مناسبی برای آفرینش آثار ادبی در زمینه ادبیات کودک فراهم شود و هماهنگی و تبادل نظر میان مسوولین بخش تألیف کتب درسی و نهاد های ادبیات کودک با شعرا و نویسندگان ادبیات کودک موجود باشد، مکاتب میتوانند بنیادی ترین و اساسی ترین نقش را در این زمینه ایفا نمایند.

یکی از راههای حیاتی و اساسی که لازم است هم مکاتب به وسیله آن در رشد ادبیات کودک سهم بگیرند و هم خانواده ها و تمامی افراد اجتماع، علاقمند ساختن کودکان به مطالعه میباشند.

۱- شیوه های علاقه مند ساختن کودکان به مطالعه:

این نکته را باید از یاد نبریم که اگر بتوانیم روزی در جامعه خود به پیمانه کافی شاعر و نویسنده کودک نیز داشته باشیم و تمامی معیار ها و موازین ادبیات کودک نیز رعایت کردند، اما در صورتی که فرهنگ مطالعه و کتابخوانی که در کشور ما فیصدی آن بسیار نا چیز است - رشد نکند، اهداف و انتظارات ما بر آورده نخواهد شد.

با توجه به همین موضوع یکی از اهداف ادبیات کودک ایجاد اشتیاق به مطالعه و کتابخوانی می باشد. عادت مطالعه یک امر اکتسابی می باشد، خانواده، مکتب و محیط همه و همه در آن نقش دارند، از این رو دانستن شیوه های علاقه مند ساختن کودک به مطالعه و تبدیل نمودن این علاقه به عادت و پس از آن اشتیاق، برای والدین، معلمین و سایر دست اندر کاران این بخش نهایت مهم است.

یکی از دانشمندان علم روانشناسی و تعلیم و تربیه کودک گفته است: «شما ذوق خواندن را در کسی پدید آورید و وسایل ارضای آن را در اختیارش بگذارید، دیگر یقین بدانید که او را خوشبخت کرده اید. او خود را در هریک از روزگاران گذشته تاریخ با فرزانه ترین و پاک ترین و نکته پرداز ترین و مهربان ترین و دلیرترین و پاکدل ترین مردمی که مایه افتخار جهانیان اند رو به رو میسند و هموطنی برای همه ملت ها و همزمانی با تمام زمانها میشود.» (۱).

۱ - نخست باید از گهواره و لوللو و لالایی این عادت را در کودکان تعمیم بخشیده و گوش طفل خود را با اولین اشکال ادبی (لالایی ها) نوازش دهیم.

۲- پس از آنکه کودک نیاز پیدا کرد تا به تجربه های حسی و حرکتی دست یابد (از ۲-۷ ساله گی) باید از بازیهای فلکلوری که همراه با ترانه ها و سرود ها و کلام هستند استفاده نموده و ضمن پرورش جسمی، آنها را با موسیقی کلام نیز آشنایی بخشیم.

۱- سید داوود زهدی، کتاب و کودک، از نشرات ریاست کودکانها، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۴، ص ۱۶.

- ۳- با شروع نمودن تمرینات برای آموختن زبان مادری به آنها - که در ابتدا با شناخت صداها و آواها همراه می‌باشد، با سروده های آهنگینی که در همه فرهنگها وجود دارد و بی آنکه معنای کلمه ها مورد نظر باشد و اهمیت داشته باشد به آنها یاری رسانیم تا صداها را که اساس زبان مادری ایشان را میسازد، درک کنند .
- ۴- زمانی که تخیل آنها قوت میگیرد به آنها از قصه های شگفت انگیز نقل کنیم و نیروی تخیل آنها را رشد دهیم.
- ۵- زمانی که نشانه های تفکر در کودک پدید آمد و پرسنده گی آنها آغاز شد ، کتابهای تصویری را در اختیار آنها بگذاریم .
- ۶- کوشش کنیم در میان تمام فعالیتهای زنده گی آنها جایی را هم به خواندن و مطالعه بدهیم .
- ۷- در سالهای اول مکتب که علاقه آنها به مطالعه بیشتر میشود کوشش کنیم تا برای آنها مجله یی را که در خود توجه و برداشت آنها باشد در فرصت مناسب تهیه نماییم ، تا برای هر شماره آن لحظه شماری کنند.
- ۸- هنگام سیر و سفر و بازار رفتن با آنها به کتابفروشی ها و نمایشگاههای کتاب نیز مراجعه کنیم .
- ۹- سعی کنیم آنها عضویت کتابخانه یی را حاصل کنند.
- ۱۰- در خانه نیز برای آنها کتابخانه ایجاد کنیم .
- ۱۱- باید بکوشیم تا در کوچه و محل خویش همه را برای مطالعه دعوت کنیم.

۱۲- اجازه ندهیم تمام اوقات فراغت کودکان صرف تماشای بازیهای کمپوتری و تلویزیون گردد.

۱۳- برای آنها فلمای داستانی و با مفهوم تهیه نموده و تفاوت داستان و فلم را برایشان تعریف کنیم (این مرحله بعد از ۱۲ ساله گی قابل انجام است).

۱۴- سر انجام اینکه با کودکان خود در خواندن کتاب سهم بگیریم و درباره ارزشها و خویهای کتابها با آنها تبادل نظر نماییم. (۱)

در ضمن اینکه به علاقه مند ساختن کودکان به مطالعه میپردازیم باید آموزش و خواندن زبان مادری و پرورش ذوق ادبی و هنری را در آنها از یاد ببریم.

الف: آموزش و خواندن زبان مادری :

همانگونه که در بحث شیوه های علاقه مند ساختن کودکان به مطالعه یاد آور شدیم ، آموزش زبان مادری زیربنای علاقه مند ساختن کودک به مطالعه و کتابخوانی است کودک پس از آشنایی با زبان مادری علاقه و رغبت به مطالعه در وجودش بیدار میگردد.

به تصور یکتا از پژوهشگران ادبیات کودک : « تا قبل از شش ساله گی کتابها برای کودک خوانده یا گفته میشود ، با اینکه خواننده ، مادر و یا مربی اوست ، با این وجود باید کاملاً محدوده شانسایی

کلمات را رعایت نماید. از تشبیهات دور از ذهن و پیچیده، از اصطلاحات و استعاره‌ها پرهیزد تا شنونده خرد سال او به اندیشه داستان یا مطلب و حالات قهرمانی پی ببرد، علاوه بر این، با توجه به مدت زمان تمرکز فکر کودک توصیفها باید به حداقل برسند.

دراکثر ممالک دنیا کودکان از شش ساله گی شروع به یاد گیری خواندن میکنند و در هفت ساله گی تا حدودی قدرت خواندن مستقل را می یابند و به مجلات و کتابهای خاص خودشان رو می آورند، برای این مرحله است که کتابها باید با دقت فراوان نوشته شوند، چه عدم تعادل در نوشته، کلمات دشوار دور از ذهن و توصیفهای طولانی، تشبیهات عامیانه، اصطلاحات نامفهوم و خارج از دایره تجربه کودک او را در نخستین گامها از خواندن مستقل بیزار میکند و کشتش لازم برای ایجاد علاقه مستندی به مطالعه را از میان ببرد.

البته هدف این نیست که نوشته ها تا حدی ساده باشند که فاقد جلوه های هنری گردند، بلکه منظور این است که کلمات و جملات باید ساده و دلنشین انتخاب شوند تا در حد درک و فهم کودک بوده و در ضمن گنجینه لغات و شناخت کودک در زبان مادری نیز باشد. (۱)
و پس از مرحله هفت تا ۱۲ ساله گی که روز به روز به داشته های زبانی او افزوده میشود باید تلاش شود تا با حفظ توان کودک متن ها و سروده ها نیز به تدریج و مطابق رشد سنی و ذهنی او غنی و غنی تر

کردند تا کودک ضمن درک و یافت معانی و مفاهیم آنها، تخیل و تفکر خویش را رشد داده بالای زبان مادری خود روز به روز بیشتر مسلط گردد.

ب- پرورش ذوق ادبی و هنری کودکان:

پرورش ذوق ادبی و هنری کودک وابسته گوی به این دارد که آیا سیر آشنایی او با ادبیات کودک روال عادی و متوازن و طبیعی خود را داشته است یا خیر؟

کودک در صورتی که از نخستین مراحل حیات خویش بالایی ها و لولوهای مادرانه آشنا شده و سرانجام سرودهای بازیها، نوازش، قصه ها، افسانه ها و داستانها و اشعار مربوط به کودکان را گام به گام مرور نموده و برایش عرضه گردد، طبیعی است که ذوق ادبی و هنری او نیز رشد یافته و پرورش خوبی می یابد، اما در صورتی که کودک قبل از دوره مکتب و یا پس از آن نیز به گونه قابل قبول با چنین پدیده ها آشنایی حاصل نکند بدیهی است که ذوق ادبی و هنری او رشد متوازن نخواهد داشت.

۲- آشنا سازی کودکان با ژانرهای مختلف ادبی:

آشنا سازی کودکان با ژانرهای مختلف ادبی در کنار اینکه ذوق ادبی او را بیشتر میسازد به انکشاف قدرت تخیل و تفکر در کودک نیز کمک شایانی میکند. به همین سبب والدین، معلمین و سایر

دست اندرکاران تعلیم و تربیت کودک باید توجه داشته باشند تا با شیوه های متفاوت کودک را با انواع و ژانرهای ادبی آشنا سازند. کودک ضمن آشنایی با گونه های ادبی به کتابخوانی رغبت بیشتر پیدا میکند (۱)

مهمترین ژانرهای ادبی که آشنا سازی کودک با آنها حایز اهمیت خاص میباشد عبارت اند از: شعر، قصه، حکایت، داستان و طنز. در ضمن استفاده از کتابهای تصویری نیز عامل مهم دیگری است برای علاقه مند ساختن کودک به کتاب و مطالعه که در ذیل شیوه ها و اهمیت آشنا سازی کودک با برخی از ژانرهای یاد شده مرور میشود:

الف - خواندن شعر:

کودکی خود شعر زنده گی دانسته شده است، زیرا در زنده گی پرتلاش و گاهی سخت و عذاب آوری که انسان دارد لحظات کمیاب و نادر عاطفی آن همانا دوره کودکی است و از این رهگذر همه در جریان عمر از کودکی یاد نموده و آن را بر صدر دوران حیات خویش قرار میدهند و شعر نیز به سبب محتوا و درونمایه عاطفی و ساختار با شکوهی که دارد مانند دوران کودکی عزیز و دوست داشتنی مینماید.

«کودکان با واژه ها بازی میکنند و بازی آنها به واژه های بی شکل، شکل میبخشد، آنها به واژه ها گوش میدهند، واژه ها موسیقی صداهای انسان است، آنها واژه ها را حس میکنند، می

چشند: شیرین اند؟ شوراند؟ یا تلخ... کودکان شیفته واژه ها هستند، از این رو که واژه ها نیز شیفته کودکان اند. سرانجام هر شاعری کودکی بزرگسال است و هر کودک شاعری کوچک» (۱)

با توجه به جنین رابطه تنگاتنگی که میان کودکی و شعر می باشد؛ شعر خواندن و سرود گفتن برای کودک را باید یکی از اساسی ترین نیازهای عاطفی وی دانست، از همین سبب لازم است تا والدین و معلمین اوقات معینی را برای شعر خوانی به کودکان در تقسیم اوقات خویش جای دهند و با آواز رسا و بلند برای او شعر بخوانند و زمانی که کودک خود توانایی شعر خواندن را یافت، در کنارش نشسته و از وی نیز بخواهند تا با صدای بلند به آنها شعر بخواند.

تجربه نشان داده است که کودک از سن هشت یا نه ماهه گی به سروده های زیبا و لالایی ها توجه نموده و از شنیدن آنها کسب لذت میکند و گاهی با تکان دادن دست و پای خود، واکنش نشان میدهد و با خوشحالی فریاد میزند.

به این علت که کلام شعر آهنگین و موزون است به اندازه زیادی مورد توجه کودک قرار میگیرد.

شعرهایی که برای کودکان خوانده میشود باید کوتاه، ساده و روان بوده و با آنچه مورد علاقه آنها است ارتباط نزدیک داشته باشد و دیگر اینکه شعر باید زیبا و روان باشد ... برای کودک در مراحل اولی زنده گی محتوای شعر مهم نیست و از

همین رو، لالایی ها یا لولو ها که دارای تصاویر بیچیده نیستند و مفاهیمی مانند: امیدواری، زیباییهای طبیعت و ... را می‌رسانند آنها را آرامش می‌دهند.

ب- خواندن حکایت و داستان:

داستانها، حکایتها، قصه ها و سایر ژانر های داستانی نیز بنا بر ویژه گیها و تأثیرات عمیقی که بر ذهن و تفکر کودک دارند، از مواد اساسی برای رشد عادت مطالعه و نیازهای کودک در زمینه های یاد شده میباشند.

داستان گویی یکی از قدیمی ترین اشکال ادبیات است، در گذشته ها و روزگاران کهن که هنوز چاپ اختراع نگردیده بود، ادبیات شفاهی به صورت داستان گویی وجود داشت و به وسیله داستانها و حکایات، مذهب و تاریخ و قهرمانیها و غرور ملی و قومی از یک نسل به نسل دیگر انتقال و آداب، رسم و رواجها و فرهنگ یک جامعه یا قوم نیز از این راه آموزش داده میشد. (۱)

در دوره های پسین تا روزگار مانیر که تمامی امکانات چاپ و نشر و رسانه های مختلف وجود دارد، بازهم کودک در هنگام خواب علاقه مند به این است تا از سوی مادر، پدر و یا مادر بزرگ و پدر بزرگ قصه و داستان و حکایت بشنود و نیروی تفکر و تخیل خویش را با آن قویتر سازد.

به باور یکتن از پژوهشگران: هنگام خواندن انواع ادبی

داستانی « صرف نظر از گوینده (پدر، مادر و...) و محل قصه گفتن (خانه ، مکتب، کتابخانه و غیره) که تفاوت‌های مختصری ایجاد میکند ، گوینده و خود مواد داستانی یاد شده باید ویژه گی هایی داشته باشند» ارزش خواند چنین اثری در این است که باید گوینده و شنونده مقابل هم قرار گیرند و فضا نباید مزدحم باشد ، صدای خواننده باید پرتنین بوده و مطابق با متنی که میخواند لحن و آوازش را نیز عیار سازد.

از جانب دیگر باید در انتخاب متن دقت نماییم ، برای کودک متنهایی را که یأس آور باشد نخوانیم و در ضمن سطح برداشت ذهنی آنها را متوجه باشیم و داستانهایی را برایشان بخوانیم که به مفهوم آن پی برده بتوانند و نیازهای روانی همان دوره سنی ایشان را برآورده سازد.

از مهمترین نکات در خوانش متنهای داستانی، میشود به موارد زیر استاد جست:

- ۱- متن با سن و نیازهای روانی کودک متناسب باشد.
- ۲- از شش تا نه ماهه گی این کار شروع شود.
- ۳- قصه یا داستان پایان خوش داشته باشد و در نهایت قهرمان داستان به پیروزی برسد.
- ۴- داستان یا قصه و حکایت را نا تمام رها نکنیم ، زیرا کودک علاقه دارد تا آن را به آخر برسانیم.
- ۵- داستانهای ترسناک و وحشت آور را برای آنها نخوانیم.

۶- کودکان هنگام شنیدن متنهای داستانی پرسشهای زیادی میداشتند باشند که بیشتر به محتوای متن مربوط مییاشد، باید با حوصله مندی به سوالهای آنها پاسخ داده و قناعت آنها را فراهم آوریم. (۱)

ج- آشنایی با طنز:

طنز که دانشمند معروف جهان اسلام و کشور ما ابو علی سینا، شگفتی را عامل ایجاد آن میداند (۲)، بنا بر اینکه جنبه خنده آفرینی دارد و خنده و شوخی نشانه ذوق لطیف انسان خوانده شده است. یکی از ژانرهای ادبی زیبایی است که کودک علاقه وافری به شنیدن آن می داشته باشد.

در ارایه و خواندن طنز نیز میتوان تمامی معیارهایی را که برای سایر متنهای داستانی مرور نمودیم تطبیق نمود، اما این را از یاد نبریم که خواننده طنز باید خود به نیرو و ارزش خنده آشنایی داشته باشد تا بتواند کودک را نیز با آن جاذبه بلد سازد. او در این صورت میتواند مخاطبان خوبی برای خود داشته باشد و هم از این طریق خواهد توانست کودک را به کتاب و کتابخوانی ترغیب و رهنمایی نماید.

۱- مشالله کاریخش، چگونه کودکان را به مطالعه علاقه مند سازیم، انتشارات مدرسه، تهران: ۱۳۷۸، ص ۵۵.

۲- محمد علی علومی، طنز در مثنوی، انتشارات شرکت سهامی جیبی، تهران، ۱۳۸۶، ص ۹.

نتیجه گیری

با مطالعه و تحقیق در باره ادبیات کودک در افغانستان به این نتیجه می‌رسیم که کودکان سرمایه های گرانبها و آینده سازان جامعه هستند، و دنیای امروز و فردای ما متعلق به کودکان دانسته شده است از این رو به همانگونه یی که بزرگسالان- فکر، اندیشه ، تخیل ، عاطفه و طرز دید مختص به خود دارند ، کودکان نیز صاحب اندیشه ، تخیل ، عاطفه و طرز دید خاص خود می‌باشند که باید به آنها موقع و امکان آن میسر گردد تا بتوانند از آنها به گونه یی که خود می‌خواهند استفاده نمایند.

این حقیقت روشن است که کودک جز در موارد خاصی از ادبیات فلکلوریک مطابق یافته هایش در بازیهای خویش میتواند به ایجاد سرود یا ترانه یی مرتبط به آن پردازد، دربخش ادبیات رسمی و نوشته شده ضرورت به این دارد تا آثار ادبی و نگاشته شده توسط بزرگان را مطالعه نموده و تمایلات سنی، ذهنی، زبانی و روانی خویش را از راه آنها ارضاء نماید.

دست اندر کاران ادبیات کودک باید نخست این توانمندی را داشته باشند که بدانند کودک کیست؟ آیا او شخصیت مستقل دارد یا موجودی طفیلی می‌باشد. هر مرحله‌یی از سنین کودکی او دارای چه تقاضاهایی می‌باشد و ادبیات کودک کدام اهداف است و رسیدن به اهداف یاد شده مستلزم کدام معیارها، اصول و خصوصیات است؟ با درک این موضوعات شاعر و نویسنده کودک باید دنیای کودکی را دریابد و اثرش را به مثابه رفیقی همسن و سال و همبازی برای آنها عرضه بدارد، نه اینکه کودک هفت ساله باشد و افکاری به مانند افکار انسان سرد و گرم کشیده هفتاد ساله به او ارایه شود، زیرا همه‌ما دوره کودکی را سپری نموده ایم، همبازیهای دوست داشتنی و دایمی ما تنها آنهایی بوده اند که هم سن و سال ما بوده اند. نه بزرگتران.

تا آنجا که درباره ادبیات شفاهی کودک در کشور میشود گفت این که ادبیات فلکلوری و شفاهی کودکان ما بسیار غنی و پرمایه است که در هر مقطعی از زمان مطابق سن کودک میتواند درحد خود، کار آیی داشته باشد. اما ادبیات رسمی و نوشته شده ما که با ابعاد نهایت وسیع و همه جانبه خود میتواند در زمینه های مختلف و دوره ها و شرایط سنی متفاوت برای کودکان مؤثر و سازنده باشد به فقر عظیمی دچار است تاجایی که ما شاعر و نویسنده حرفه یی که تنها و تنها برای کودکان اثر بیافریند به تعداد انگشتان دست خود نیز سراغ نمیتوانیم و فرهنگ مطالعه و کتابخوانی (غیر از کتابهای درسی) به سبب کمبود و حتا نبود آثار مفید کمرنگ تر از همه موارد فوق است. بناءً با توجه به نقش سازنده ادبیات در زنده گی کودک به رشد همه جانبه آن نیاز

جدی محسوس می‌گردد، که در این اثر تا جای امکان به این کمبود ها و نبود ها توجه صورت گرفته سایه روشن هایی از کودک و ادبیات آن در افغانستان به رشته تحریر در آمده است .

پیشنها‌ها

مطالعه و تحقیق در زمینه ادبیات کودک در افغانستان درمی یا بیم که بنا بر علل و انگیزه هایی که در متن کتاب بدان پرداخته شده توجه چندان در زمینه صورت نگرفته است ازین جهت برای اینکه بتوانیم روزی را شاهد باشیم که کودکان ما بتوانند به مانند اکثریتی از کودکان کشور های جهان ادبیات معیاری و قابل پذیرش را برای خویش داشته باشند، موارد آتی را پیشنهاد مینمایم:

۱_ از اینکه جمهوری اسلامی افغانستان ، کنوانسیون بین المللی حقوق کودک را به رسمیت شناخته است باید مطابق مواد ۶- ۱۳- ۱۴- ۱۷- ۲۸- و ۲۹ آن در رابطه به رسمیت شناختن حق فطری زنده گی ، آزادی اندیشه و بیان، تولید و پخش کتابهای کودکان، تحصیل، رشد شخصیت، استعداد، قابلیت‌های ذهنی و جسمی طفل، سعی و تلاش همه جانبه نماید.^۱ زیرا یکی از دلایل عمده عدم رشد ادبیات کودک در افغانستان عدم توجه به شخصیت کودک میباشد.

^۱ _ کنوانسیون حقوق و اطفال، از نشرات کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان، ماده های ۶-

۲- با توجه به اینکه بیشتر اوقات فراغت کودکان به تماشای برنامه های تلویزیونی سپری میگردد، بناءً از مسؤولین این رسانه ها خواسته میشود تا تولید و نشر برنامه های مفید و آموزنده برای کودکان آنها را به مطالعه و کتابخوانی تشویق و ترغیب نمایند.

۳- برای هماهنگ ساختن فعالیت هایی که در زمینه ادبیات کودک صورت میگیرد ، ایجاد نهاد یا انجمنی برای ادبیات کودک ضروری دانسته میشود.

۴- تدویر سیمینار ها و ورکشاپهای آموزشی برای شعرا و نویسندگان که میخواهند در زمینه ادبیات کودک کار نمایند.

۵- گرد آوری ، گزینش و چاپ مجدد آثار فلکوری و نوشته شده ادبیات کودک در افغانستان .

۶- برای شناسایی هر چه بیشتر ادبیات کودک در افغانستان نگاشتن تاریخ مفصل ادبیات کودکان امری ضروری و مهم تلقی میشود.

۷- تدویر ورکشاپها و سیمینار ها برای معلمان دوره ابتدایه در مورد اهمیت ادبیات کودک در رشد ذهنی آنها.

۸- از اینکه بیشتر کودکان ما در افغانستان فاقد امکانات و ابزار برای مطالعه و کتابخوانی میباشند، از این رو باید فعالیت کتابخانه های سیار در نقاط مختلف کشور گسترش یافته و در انتخاب کتاب برای کودکان دقت و توجه بیشتر شود.

۹- تدریس مضمونی به نام ادبیات کودک در پوهنچي های زبان و ادبیات پوهتونهای کشور.

۱۰_ راه اندازی مسابقات داستان نویسی و شعر سرایی برای کودکان از طرف وزارت‌های معارف و اطلاعات فرهنگ.

۱۱_ طور معلوم حدود پنجاه سال از فعالیت نهاد بین المللی کتاب برای نسل جوان (IBBY) میگذرد که هم اکنون بیش از هفتاد کشور جهان عضویت آن را داشته و به تبادل تجارب و کار کرد های خویش در زمینه ادبیات کودک و نوجوانان میپردازند و از این رو کشور های عضو توانسته اند با استفاده از تجارب یکدیگر به پیشرفتهایی در زمینه دست یابند، پس ضروری دانسته میشود تا افغانستان نیز عضویت این نهاد بین المللی را حاصل و از این راه نویسنده گان و شاعرانی که در زمینه ادبیات کودک کار میکنند شانس حضور را در سطح بین المللی به دست آورده تبادل افکار نمایند.

فهرست مأخذ:

۱. قرآنکریم، سوره یوسف، آیه ۳.
۲. قرآنکریم، سوره اعراف، آیه ۱۷۶.
۳. آذر، دکتور اسماعیل. اسطوره سوگ، مجله خراسان، ش ۸۱
عقرب-قوس ۱۳۸۷.
۴. آرزو، عبدالغفور. نقد خلیلی، ایران، مشهد: ۱۳۶۷.
۵. آریانفر، دکتور شمس الحق. بابه خارکش، سلسله کتاب برای
اطفال، شماره دهم، انتشارات میوند، کابل: ۱۳۸۳.
۶. آشوری، داریوش. شعر واندیشه، چاپ سوم، تهران: ۱۳۸۰.
۷. آلیوت، میریام. رمان به روایت رمان نویسان، ترجمه علی
محمد حقشناس، نشر مرکز، تهران: ۱۳۶۸.
۸. احمدزی، پلوشه. دهیلوپلوشی، کابل: ۱۳۸۸.
۹. ارسطو. فن شعر، به کوشش عبدالحسین زرینکوب، تهران:
۱۳۸۲.
۱۰. افغان زاده، عبدالله. غذاهای محلی افغانستان، موسسه انتشارات
الازهر، پشاور: ۱۳۷۹.
۱۱. امینی، سودابه. نوجوان و شعر، مجله شعر، مجله شعر، سال
سیزدهم، بهار ۱۳۸۴.

۱۲. انوری، دکتور حسن. فرهنگ بزرگ سخن، انتشارات سخن، تهران: ۱۳۸۱.
۱۳. انوشه، دکتور حسن. دانشنامه ادب فارسی، جلد سوم، وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۰.
۱۴. انوشه، دکتور حسن. فرهنگنامه ادب فارسی، (جلد دوم دانشنامه ادب فارسی) تهران: ۱۳۸۱.
۱۵. انیسس کودک، ش ۲۳، سال ۱۳۸۱.
۱۶. باختری، واصف. لکچرهای آموزش کنفرانس سراسری شاعران و نویسندگان جوان، پوهنتون کابل ۱۳۶۱.
۱۷. باختری، واصف. درغیاب تاریخ، بنیاد نشراتی پرنیان، پشاور: ۱۳۷۹.
۱۸. برشنا، استاد عبدالغفور. قصه ها و افسانه ها، به اهتمام حبیب الله رفیع، ناشر انجمن فلکلور و ادب افغانستان، مطبعة دولتی، کابل: ۱۳۵۲.
۱۹. بهار، مینا. عقاب مغرور، مجله کودک، نشریه کودکان و نوجوانان انجمن ادبی هرات، ش ۲، حوت ۱۳۸۲.
۲۰. بهاند، آصف. د کوچنیانو ادبیات، مطبعة دولتی، کابل: ۱۳۶۶.
۲۱. بهین، نثار احمد. فلکلور هنر مردمی، مجله فلکلور، ش اول، سال دوم، کابل: ۱۳۵۳.
۲۲. بهین، نثار احمد. قصه ها یا افسانه ها، مجله فلکلور، ش دوم، اسد- سنبله ۱۳۵۴.

۲۳. بلخی، حکیم ناصر خسرو. دیوان. باتصحیح و تعلیقات مدرس رضوی و علی اکبر دهخدا، دنیای کتاب، تهران: ۱۳۷۲.
۲۴. بنووال، دکتور محمد افضل. فلکلور شناسی، جزوه آموزشی برای دوره ماستری، پوهنتون کابل: ۱۳۸۷.
۲۵. بنووال، دکتور محمد افضل. وزن شعر دری، پوهنتون کابل، ۱۳۷۸.
۲۶. بنیاد تعاونی معرفت، نصاب ویژه ممد درسی، کتاب خوانش، برای صنف دوم، کابل: ۱۳۸۶.
۲۷. بیات، میترا. داستانهای کوتاه امروز برای کودکان، انتشارات الهدی، تهران: ۱۳۷۳.
۲۸. پاکفر، محقق محمد سرور. غلام محمد طرزی، سیمایی از ادب دری، اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۸۳.
۲۹. پریشان، عبدالهادی داوی. گزیده اشعار، به کوشش متین اندخویی، کابل: ۱۳۶۷.
۳۰. پژواک، پروین. بمبیرک، مجله رنگین کمان، سال هفتم، شماره ۷۵، جدی ۱۳۸۰، پشاور.
۳۱. پلونسکی، ان،. دنیای قصه گویی، ترجمه محمد ابراهیم اقلیدی، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۶۹.
۳۲. پولادی، کمال. بنیاد های ادبیات کودک، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، چاپ اول، تهران: ۱۳۸۴.

۳۳. پولادی، دکتور کمال. رویکردها و شیوه های ترویج خواندن ، تهران: ۱۳۸۷.

۳۴. تجلیل، دکتور جلیل. جناس در پهنه ادب، بشر پژوهشگاه علوم انسانی، تهران: ۱۳۸۵.

۳۵. ترکمان، منوچهر. شعر شگوفه ها، انتشارات مدرسه، چاپ هفتم، تهران: ۱۳۷۱.

۳۶. تنویر، دکتور محمد حلیم. تاریخ و روزنامه نگاری در افغانستان، انتشارات اسلامی صبور، پشاور: ۱۳۷۸.

۳۷. توسی، خواجه نظام الملک علی ابن اسحاق. سیاستنامه، به کوشش و تصحیح عباس اقبال آشتیانی، نشر اساتیر، تهران: ۱۳۶۹.

۳۸. جامی، مولانا نور الدین عبدالرحمان. بهارستان، به تصحیح دکتور اسماعیل حاکمی، تهران: ۱۳۸۱.

۳۹. جعفرقلیخان، طاهره. ادبیات کودکان، نشر دانشگاه پیام نور، تهران: ۱۳۷۷.

۴۰. حبیب، دکتور اسد الله. ادبیات دری در نیمه نخست سده بیستم، چاپ دوم، پشاور: ۱۳۸۱.

۴۱. حجازی، بنفشه. ادبیات کودکان و نوجوانان، چاپ ششم، انتشارات روشنگران، تهران: ۱۳۸۲.

۴۲. حنیفی، پاییز. سروده های اطفال، مجله فلكلور، ش ۱-۲، جوزا-سرطان ۱۳۵۲.

۴۳. خلیلی، استاد خلیل الله . دیوان ، به کوشش عبدالحی خراسانی ، نشر بلخ ، تهران: ۱۳۷۸ .

۴۴. حدران ، گلشریف . گیدری لیوه خنکه محاکمه کر، (ژباړه)، دخوست دفرهنگیانو تولنه ، کابل: ۱۳۸۶.

۴۵. داد، سیما . فرهنگ اصطلاحات ادبی ، انتشارات مروارید، تهران: ۱۳۷۸ .

۴۶. رامپوری، غیاث الدین محمد بن جلال الدین بن شرف الدین. غیاث اللغات، به کوشش منثور ثروت، انتشارات امیر کبیر، تهران: ۱۳۷۵.

۴۷. رحمانی، روشن . قصه از دیدگاه فلکلور شناسان ، مجله فرهنگ ، ش ۱ ، سال ۱۳۸۶ .

۴۸. رحمانی، روشن. افسانه های دری، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۷۷.

۴۹. رحیمی، نیلاب. ادبیات هنرمندانه، مجله فلکلور ، سال دوم، ش ششم، کابل: ۱۳۵۳

۵۰. رزمجو، دکتور حسین. انواع ادبی، ویرایش سوم ، چاپ چهارم ، انتشارات رز، تهران : ۱۳۸۴ .

۵۱. رفیع ، محقق حبیب الله . درامه ، نن ، سبا او پرون ، مجموعه مقالات چارمین جشنواره ادبیات معاصر در افغانستان ، انجمن قلم، ۱۳۸۶.

۵۲. رفیع، حبیب الله. دخلکو سندری، دافغانستان اکادیمی،
دتاریخ او ادب تولنه، دولتی مطبعه، کابل: ۱۳۴۹.
۵۳. رنجیر، دکتور احمد. معانی، انتشارات اساطیر، تهران: ۱۳۸۵.
۵۴. روین، رازق. در باره ادبیات کودکان، لکچرهای آموزشی
برای نخستین کنگره نویسنده گان جوان، انتشارات پوهنتون
کابل، ۱۳۶۲.
۵۵. روین، رازق. ویژه گیهای سنی در فرینشهای ادبی کودکان،
مجله خراسان اکادمی علوم افغانستان، ش ۲۲، جورا -
سرطان ۱۳۶۴.
۵۶. روین، رازق. افتو بارانک، مجموعه شعری برای کودکان،
نشر بخش ادبیات کودک، اتحادیه نویسنده گان افغانستان،
کابل: ۱۳۶۴.
۵۷. رهیاب، محمد ناصر. سپیده دم داستانتویسی دری در افغانستان
، انتشارات ترانه، مشهد: ۱۳۸۳.
۵۸. رهین، پوهنوال رسول. کتابهای ویژه آموزش و پرورش در
افغانستان، مجله عرفان، شماره هفتم و هشتم، سال شصت و
یکم، میزان - عقرب ۱۳۶۲.
۵۹. رووف، دکتور علی. رهنمای نقد کتاب کودک، نشر آیت،
تهران: ۱۳۸۷.
۶۰. رید، یان. داستان کوتاه، ترجمه فرزانه طاهری، نشر مرکز،
چاپ دوم، تهران: ۱۳۷۹.

۶۱. زریاب، رهنورد. نثر داستانی معاصر دری...، لکچر های آموزشی برای نخستین کنگره نویسنده گان جوان، انتشارات پوهنتون کابل، ۱۳۶۲.
۶۲. زرینکوب، دکتور عبدالحسین. نقد ادبی، جلد دوم، انتشارات امیر کبیر، تهران: ۱۳۷۱.
۶۳. زهدی، سید داوود. اسب سوار نیم جان، نشر ریاست کودکانها، کابل: ۱۳۶۸.
۶۴. زهدی، سید داوود. درباره ادبیات کودک، انتشارات ریاست کودکانها، مطبعه دولتی. کابل: ۱۳۶۶.
۶۵. زهدی، سید داوود. قصه های آموزنده، انتشارات ریاست کودکانها، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۷.
۶۶. زهدی، سید داوود. نکاتی در مورد تربیت طفل، از نشرات ریاست کودکانها، کابل: ۱۳۶۶.
۶۷. زهدی، سید داوود. کودک و یادگیری، انتشارات ریاست کودکانها، مطبعه تعلیم و تربیه، کابل: ۱۳۶۶.
۶۸. زهدی، سید داوود. کتاب و کودک، از نشرات ریاست کودکانها، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۴.
۶۹. زهما، علی محمد. غبار، میر غلام محمد و دیگران تاریخ ادبیات افغانستان (پنج استاد)، پشاور: ۱۳۸۳.
۷۰. ژوبل، محمد حیدر. تاریخ ادبیات افغانستان، انتشارات میوند، کابل: ۱۳۸۱.

۷۱. سارتر، ژان پل . ادبیات چیست ، ترجمه ابوالحسن نجفی، انتشارات زمان، تهران: ۱۳۴۸.
۷۲. سپیک ، ییری . ادبیات فلکلور ، ترجمه محمد اخگری، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۸۴.
۷۳. سخاورد، بشیر . طرزی و سراج الاخبار، انتشارات عرفان، تهران: ۱۳۸۶.
۷۴. سراج اطفال، سال اول، شماره اول ، ۱۵میزان ۱۳۳۷هـ ق ، سرمقاله .
۷۵. سمنانی، احمد پناهی . ترانه و ترانه سرایی در ایران، چاپ دوم، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۸۳.
۷۶. شریف، عباس یمینی . نیم عرن در باغ شعر کودک ، نشر آتلیه ، چاپ سوم ، تهران: ۱۳۶۸.
۷۷. شریفی، محمد فاضل . محمد آصف مایل فرهنگی فرهیخته ، مجله خراسان، شماره ۵۷، میزان - عقرب ۱۳۸۳.
۷۸. شریفی، محمد فاضل . روند شکل گیری نظام نوشتاری زبان ، مجله عرفان ، سال هشتاد و هفت ، ش* پنجم، عقرب - قوس ۱۳۸۷.
۷۹. شریفی، محمد فاضل . مقایسه انوار سهیلی و آوای وحش، مجله خراسان، ش ۸۲-۸۳، قوس - حوت ۱۳۸۷.
۸۰. شریفی، محمد فاضل . طنز، گونه ها و پندارهایی در باره آن، مجله خراسان ، ش ۶۷، جوزا - سرطان ۱۳۸۵.

- ۸۱ شریفی، محمد فاضل . روند شعر نو دری در افغانستان ، چاپ اول ، انتشارات امیری ، کابل : ۱۳۸۵.
- ۸۲ شریفی، محمد فاضل . شکوایه در اشعار مولانا خسته، مجلهء خراسان، ش ۵۸. میزان - عقرب ۱۳۸۳.
- ۸۳ شعاری نژاد، علی اکبر . ادبیات کودکان، انتشارات اطلاعات ، تهران: ۱۳۸۳.
- ۸۴ شعور، دکتور اسد الله . چیستانهای شفاهی دری، نشر ریاست امور فرهنگی وزارت اقوام و قبایل، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۷.
- ۸۵ شعور، دکتور اسد الله . رمضان، بنیاد فذهنگ افغانستان، تورنتو، کانادا: ۲۰۰۵ میلادی.
- ۸۶ شمیسا، سیروس. انواع ادبی، انتشارات فردوس، چاپ نهم، تهران: ۱۳۸۱.
- ۸۷ شمیسا، دکتور سیروس. فرهنگ عروضی، انتشارات فردوس، تهران: ۱۳۷۵. شمیسا، دکتور سیروس. فرهنگ عروض ، انتشارات فردوس ، تهران ۱۳۸۰.
- ۸۸ شینواری، حبیب الله. دگلانو سری، ترجمه ، کابل، انجمن نویسنده گان ، ۱۳۶۹.
- ۸۹ صابر، گلجان. طلایی لاس، ترجمه ، مطبعه دولتی، کابل ۱۳۶۸:
- ۹۰ صادقیان، دکتور محمد علی . زیور سخن در بدیع فارسی، انتشارات دانشگاه یزد، چاپ اول، ۱۳۷۹.

۹۱. صفا، دکتور ذبیح الله . حماسه سرایی در ایران، انتشارات فردوس، چاپ سوم، تهران: ۱۳۸۳.
۹۲. صلاحی، عمران . خنده سازان و خنده پردازان، نشر علم ، تهران، ۱۳۸۲.
۹۳. طهماسبی، زهرا . ضرورت استفاده از اسطوره در کتابهای کودکان، سایت انترنیتی «آتی بان».
۹۴. عثمان، دکتور محمد اکرم . مرداره قول اس، چاپ سوم ، کابل: ۱۳۸۵.
۹۵. علومی، محمد علی . طنز در مثنوی، انتشارات شرکت سهامی جیبی، تهران، ۱۳۸۶.
۹۶. علی پور، منوچهر . آشنایی با ادبیات کودکان، انتشارات فردوس، تهران: ۱۳۷۸.
۹۷. عمید، حسن. فرهنگ فارسی عمید.
۹۸. عنصر المعالی، کیکاووس ابن اسکندر . گزیده قابوسنامه ، به کوشش غلام حسین یوسفی، انتشارات امیر کبیر، تهران: ۱۳۶۸.
۹۹. فاطمی، دکتور سید حسین . تصویر گری در غزلیات شمس ، چاپ دوم، انتشارات امیر کبیر، تهران: ۱۳۷۹
۱۰۰. فاریابی، پویا . در باره ادبیات کودکان و نو جوانان، ضمیمه مجله عرفان، کابل: ۱۳۶۴.
۱۰۱. فتوحی، دکتور محمود. بلاغت تصویر ، چاپ اول ، انتشارات سخن ، تهران : ۱۳۸۶.

۱۰۲. فخری، حسین . مرور کوتاهی بر نثر معاصر داستانی دری، مجموعه مقالات دومین جشنواره ادبیات معاصر افغانستان ، انجمن قلم افغانستان ، کابل: ۱۳۸۵
۱۰۳. فرزانه، ناصر . ادبیات فلکلوریک افغانستان، مجله میهن، ش ۵-۶، اسد-سنبله ۱۳۷۹.
۱۰۴. فسایی، دکتر منصور رستگار. انواع نثر فارسی، انتشارات سمت، تهران: ۱۳۸۰.
۱۰۵. فسایی، دکتر منصور رستگار. انواع شعر فارسی، انتشارات دانشگاه شیراز: ۱۳۷۳
۱۰۶. فضیلت، دکتر محمود . آهنگ شعر فارسی، انتشارات سمت، تهران: ۱۳۷۸.
۱۰۷. قزل ایاغ، ثریا. ادبیات کودکان و ترویج خواندن، انتشارات سمت، تهران: ۱۳۸۴.
۱۰۸. قویم، پوهاند دکتر عبدالقیوم . ادب عامیانه تخار ، ضمیمه مجله ادب ، پوهنتون کابل، ۱۳۴۵.
۱۰۹. قویم، پوهاند دکتر عبدالقیوم . ادبیات تطبیقی، جزوه آموزشی برای دوره ماستری دیپارتمنت زبان و ادبیات دری، پوهنتون کابل، ۱۳۸۶.
۱۱۰. کابلی، محمدنبی واصل . دیوان، نشر عرفان، تهران: ۱۳۸۵.
۱۱۱. کاربخش، ماشاالله . چگونه کودکان را به مطالعه علاقه مند سازیم، انتشارات مدرسه ، تهران: ۱۳۷۸.

۱۱۲. کاظمی، محمد کاظم . روزنه ، انتشارات ضریح افتاب، مشهد: ۱۳۷۷.

۱۱۳. کدکنی، دکتور محمد رضا شفیعی. موسیقی شعر، انتشارات آگاه، چاپ ششم تهران: ۱۳۸۴.

۱۱۴. کدکنی، دکتور محمد رضا شفیعی. صور خیال در شعر فارسی، تهران: ۱۳۵۰.

۱۱۵. کنوانسیون جهانی حقوق کودک، از نشرات کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان، بی تا.

۱۱۶. کوهستانی، منصور . سرودهای عامیانه ، مجله فرهنگ، ش ۲۵، بهار ۱۳۸۷.

۱۱۷. کیانوش، محمود. رسالت شاعر کودک ، مجله پویش، ش ۲، تابستان ۱۳۶۸.

۱۱۸. گرمارودی، سید مصطفی موسوی . شعر کودک از آغاز تا امروز، تهران: ۱۳۸۲.

۱۱۹. گریس، ویلیام . جی . ادبیات و بازتاب آن ، ترجمه بهروز عزوبدفتری، انتشارات فروزش ، تهران: ۱۳۸۱.

۱۲۰. گلزاد، سرمحقق محمد آصف . شعر چیست؟ مجله خراسان، ش ۵۱، سرطان - سنبله ۱۳۸۲.

۱۲۱. گنجوی، حکیم نظامی. کلیات، به اهتمام وحید دستگردی، انتشارات نگاه ، چاپ پنجم، تهران: ۱۳۸۴.

۱۲۲. لاهوتی، ابولقاسم . دیوان، انتشارات پروگرس، مسکو: ۱۹۸۵، ص ۷۶.

۱۲۳. مارزلف، اولریش . طبقه بندی قصه های ایرانی ، ترجمه کیکاووس جهاننداری، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۷۱.

۱۲۴. مایل، محمد آصف . قراءت دری برای صنف دوم ، کابل: ۱۳۴۶.

۱۲۵. محمد اشرف . آی ، نقطه ...، مطبعة دولتی، کابل: ۱۳۶۴.

۱۲۶. محبوب محمد جعفر . انتخاب و انطباق منابع ادب فارسی برای تدوین کتابهای کودکان، تهران: ۲۳۵۶ شاهنشاهی.

۱۲۷. محسنی، دکتر احمد . ردیف و موسیقی شعر، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۲.

۱۲۸. محمدی، محمد هادی و زهرا قاینی. تاریخ ادبیات کودکان ایران، دوره هفت جلدی، نشر چیستا، تهران: ۱۳۸۳.

۱۲۹. محمدی، محمد هادی . صمد ساختار یک اسطوره، نشر چیستا، تهران: ۱۳۸۰.

۱۳۰. محمدی، محمد هادی. روش شناسی نقد ادبیات کودکان، انتشارات سروش، تهران: ۱۳۷۸.

۱۳۱. معرف معارف، ش ۳، سال اول، مطبعة ماشینخانه، اول عقرب سال ۱۲۹۸.

۱۳۲. همان، شماره اول ثور ۱۳۰۱، مطبعة ماشینخانه مبارکه، اداره دار الامان معارف.

۱۳۳. معلم، میر احمد. قصه چیست؟. مجله فرهنگ، ش ۲۳، زمستان ۱۳۸۶.

۱۳۴. معین، دکتور محمد. فرهنگ فارسی معین، نشر ندا، تهران: ۱۳۸۲.

۱۳۵. مؤید، سارا. شعر...، هفته نامه مردم، ش ۵۸، کابل: ۱۶ اسد ۱۳۸۳.

۱۳۶. میر صادقی، جمال. قصه، داستان کوتاه و رمان، مطبعة دولتی، کابل: ۱۳۶۵.

۱۳۷. میر صادقی. میمنت، واژه نامه هنر شاعری، نشر میهن، چاپ دوم، تهران: ۱۳۷۷.

۱۳۸. میهن دوست، محسن. پژوهش عمومی فرهنگ عامه، انتشارات توس، ۱۳۸۰.

۱۳۹. ندوی، محمد رابع حسنی. ادبیات از نظر اسلام، مترجم شهباز محسنی، انتشارات شیخ احمد جام، تهران: ۱۳۸۵.

۱۴۰. نژند، عثمان. دماشوم ادبیات، لکچرنوتهای پوهنتون کابل برای نخستین کنگره ادبیات نویسنده گان جوان، پوهنتون کابل، ۱۳۶۴.

۱۴۱. نسین، عزیز. ارزش شرافت، ترجمه رضا همراه، کتابفروشی فروغی، تهران: ۱۳۵۴.

۱۴۲. نصیب، محمد ناصر . مجله انیس کودک ، شماره ۲۲۵ ، کابل: ۱۳۸۱.
۱۴۳. هاشمی ، شکیلا . کتاب دری صنف اول، وزارت معارف ، ۱۳۸۶.
۱۴۴. هدایت، صادق . نوشته های پراگنده ، انتشارات نگاه ، تهران: ۱۳۸۴ ص ۴۵۱.
۱۴۵. هفته نامه مجاهد . مجاهد کودک، (ضمیمه) سال دوم ، شماره دوازدهم ، ۲۳ جوزای ۱۳۸۸.
۱۴۶. هفته نامه ارمغان ملی ، شماره اول ، سال پنجم ، ۲۲ ثور ۱۳۸۸.
۱۴۷. همایی ، جلال الدین . فنون بلاغت و صناعات ادبی، چاپ بیست و چارم، نشر هما، تهران: ۱۳۸۴.
۱۴۸. یگانه ، غلام حیدر . برادری ، مطبعة دولتی ، کابل: ۱۳۶۴.
۱۴۹. یمین، پوهاند دکتود محمد حسین. ادب عامیانه مردم پروان، مجله فلکلور، ش اول، سال دوم، کابل: ۱۳۵۳.

ضمایم

تصاویر صفحات نخست سراج اطفال و معرفِ معارف (اولین
نشریه های مربوط به کودکان در افغانستان)

صاحب امتیاز و سرمحرر	همه مشترکین کرامی که با سراج الاخبار اشتراک داشته باشند، سراج اطفال نیز برای شان میرسد
➤ محمود طرزی افغانی ➤	کتابیکه جدا گانه با سراج اطفال اشتراک آرد و کنند بعد ساله اش از قرار ذیل است
ضمیمه (سراج الاخبار افغانیه) و با ویکجا نشر میشود، و بغیر از سیاسیات و دیگر از همه چیز بخت میکند، مسلکش شور افکار اطفال مکتب دولت علیه افغانستانست	دارالسلطه و مطبوعات: فی سال ۵ رویه کامل ولایت داخله: ۷ مخارج خارج: ۱۱
➤ ➤ ➤	برای مقالات دینی، اخلاقیه و علمیه
➤ مکتوبات و محرمات بنام سرمحرر فرستاده میشود	ارباب قلم محافض بکمال ممنونیت است
➤ ➤ ➤	
➤ درس ➤	
ده افغان کابل اداره سراج الاخبار افغانیه	اوراقیکه درج نشود، اعاده نمیشود
۱۵ میزان سال بوقت نبل	مهر محرم الحرام ۱۳۳۷
سال اول	

نخستین شماره سراج اطفال ضمیمه سراج الاخبار

همه مشترکین گرامی که با امان افغان اشتراك داشته باشند، سراج اطفال نیز برای شان مبرسد

(مدبر و مدیر)

عبد الهادی

۱۳۳۷

کتابچه جدا گانه با سراج اطفال اشتراك آرزو کننده بدلا سالهاش از قرار ذیل است
دارالسلطه و ملحقات: فی سال ۵ روزه کالی
ولايت داخله: ۷۰۰
ممالك خارجيه: ۱۱۰۰
رای مقالات ادبیه هم مجامعتش اكمال بخوبیت باز است

ضمیمه (امان افغان) و مالو بکجه
نشر میشود، و غیر از سیاسیات دیگر از همه
چیز بحث میکند. مسالکش شور و افکار
اطفال مکاتب دولت علیه افغانستان

همه مکاتبات و محررات بنام مدبر فرستاده
میشود

همه مشرکین کرامی که با امان افغان اشتراک داشته باشند، سراج اطفال نیز برای شان برسد

کسانی که جدا گانه به سراج اطفال اشتراک آرزو کنند به سالنامه اش اقرار ذیل است
دارا اسلحه و ملوقات: ۵۰۰۰۰ ریال
ولایت داخه: ۵۰۰۰۰ ریال
مالک خارجه: ۵۰۰۰۰ ریال

برای مقالات از باب قلم حمایتش اکتال نمودنیت باز است

۱۳۲۲

(مدیر و سر محرر)

عبد الهادی

صفحه (۱) امان افغان (و باار یکجا نشر میشود، و بطور از میانیان دیگر از همه چیز بحث میکند. مسکنش نشور افکار اطفال مرکب دولت علیه افغانستان

همه مکاتبات و محررات بنام مدیر فرستاده میشود

۲۲ نور

۹۱ شعبان

دهن خویش به پوده میلا صاحب
کاین زرق قلب هر کس که دهی باز دهد

ناتق

السان پیش مردم، لک و سبکار معلوم میشود اهمیت ذات خود را ضائع میکند دوباره سخنانش را بکوش هوش نمیشوند یعنی پاک نمیشوند
ای اطفال! تریه دار شوید، که دینداری همین است در خانه در مکتب و گاه و بیگاه هیچ کس را در نزنید اگر چه بشنا کسی بسیار ضرر برساند! او را دشنام ندهید، چرا که دشنام دفع آن ضرر را نمی کند، به هیچ قیده هم نمی رسد!

ضرر دشنام تنها برادر مسلمان خود را در آماج پند نیست بلکه دیگر آرا هم دشنام آموختن توهین کردن است، بچه های خود چنانچه سخن را از مادر و پدر و برادر خود یاد بگیرند، دشنام را هم از همان ها یاد بگیرند و بدین جهت یعنی دشنام دادن هم شرف برادر مسلمان خود را مختلر ساختن، و هم اخلاق مسلمانان آینده را تخریب نمودن، از قاعده اسلامیت دور است.

مزاج:

دوما این عادت هم بسیار راجح و با کمال شدت در جوانان ما جاریست! حالانکه بفرقی، بیوفایی، بی جدیتی نتیجه های اولین مزاج است. بگذریم از انقباض قبیحه یاد کردن گالت بجهانیه از زبان برادران، آخر طبعیت مخاطب را خراب کرده می تواند، و اکثرا موجب جنگ و تفرقه میشود!

دشنامی

لحن

(الم من لم یسلم من لسانه و بده)

(باید تبارک ۸)

یکی از اضرار زبان و لحن، ست، خود لحن هم چند قسم است:

(۱) دشنام (۲) مزاج (۳) عجز (۴) باده کوئی

(دشنام):

این عادت بسیار خراب، که حیارا از چشم انسان پاک فرستاده می سازد، با کمال کسفی بنیم در وطن مهر و نما بدست تمام جاریست خورد، جوان، چخته سال، زن، مرد، هیچ یکی نیست که این عادت را که سراسر خلاف دینداری است نداشته باشد، در مجالس بسیار معتبر انسان الفاظ بسیار نامناسب، و از زبان بسیار آدمهای مهم الفاظ نهایت بازیجه می شود، که انسان هیچ صورت طاقت کرده نمی تواند، افسرهای بسیار کلان این اوضاع را بدلا نه عادت دارند.

ای اولادها! هوش کنید که زبان خود را دشنام میالاید.

اول این جهت که دین پاک مقدس ما، ما را از دشنام به کفار هم حمایت کرده تابه برادر مسلمان چه رسد؟ گنای این دشنام پس محمود شما راجع میشود، بکشمای اصفهانی می گوید

همه متفکرین کرامی مجله سراج الاخبار اشتراک
فایده داشتند. سراج اطفال نیز برای شان مرسد

کتابچه جدا گانه سراج اطفال اشتراک
آرزو کنندگان سراج اطفال را فراموش
دارالسلطه و مطبوعات: قی سال ۵ روپیه کافیه

ولایت دانه ۲۰ ۲۰۰
مالک عار ۱۱ ۱۱۰۰

برای مثلاً ربه. اخلاقی و طلب
ارباب تم عافیت بکمال شوق است

اوراقیک درج نشود. اعاده میشود.

مرحوم بطرام ۱۳۳۷

سال اول

۱۵ میزان سال. یونس بل

بسم الله الرحمن الرحيم

معرض شکران

از زبان اطفال افغانستان به بارگاه بزرگ شان
خداوند باین راه هزاران ثنا که چشمان مرا درین
عصر توفیق (سراجیه) بدایه نموده. و مالوادی
دل را از سردی این زمین سعد افغان بشمار آورده
است.

هزار شکر و سپاس بدارگاه توفیق و بارگاه محرابی آرم
که ما را درین مقدس اسلام مشرف ساخت و در (افغانستان)
آه و فوج طبع و پروردهی سلامت بدو. و در زیر سایه مادها
در دایره دافنی شکاری مانند. ذات اعلی حضرت (سراج
الله و الهی) از هم شروع آفت آمن و مطمئن داشت

اگر که عصر پیش از اینها آدمی احوال عاجز میشد
کور. کر. از دنیا غیر بیوادم. پشانی. شنوایی.
آهی چه بدست میآید؟ (عل). طایر که آموخته
میشود؟ از مکتب. حال آنکه همین عصر معرفت نشد
سراجیه است که (مکتب) نام سرچشمه های انسانیت
و مصروف را با نشان داده است.

ساحب امتیاز و سرمد
عمود طرزی افغان

سبیه (سراج الاخبار افغانیه) و باو یکجا
نشر میشود. و غیر از سبیهات دیگر از هم
بیز بحث میکنند. مسلک شوی افکار
اطفال مکتب دولت علیه افغانستان

۱۳۳۷

در مکتب و حرکت بام سرمد فرستاده میشود

آدرس

ده افغان کان اداره سراج الاخبار افغانیه

صبح وقت از خواب بیدارم. نماز میخوانم.
خود بخود بختیبا بویان میشود. بیک گروه از همان
خود بختیبا آمده و شکایت میکنم. آموزشها. و در شها
می آموزم جبرانی. هندسه. حساب میخوانم. و احوال
دنیا. و اشکال انبیا. حساب کارها میسازم. شنوا. دانا
میشوم. و امی و اینک آدم میشود.
این نیست مگر از پرور (آواز علم) (عصر سراجیه)
که اطفال مانند ما مانند پرورهای چراغ دیده. درین
نور پرور و بال افشان سعادت داریم.

ما را است که این نعمت عظمی این موجود بزرگ حضرت
معبود کتابهایم. و روحه ذات اقدس اویسمانه.
و پروردگار من محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم. و محبت پاک
و محراب اوست. و نفیعت محبت المبین قرآن. و اخلاص و محبت
به اعلی حضرت (سراج الله و الهی) و پادشاه و ولی الامر
و پدر بسیار. میروم و میروم و کوشش در راه و عرفان.
و محبت بزرگان و مادران و همه چیزهای که به سعادت دنیا
و آخرت مافاده میدهند. آنرا قلم. و جگر همه میدارم.
و این روزهای سعادت تمام صیانت. یعنی بویکی. خودمان
را بچنان کارهای نوازای جدا. و رسول خدا. و رضای
پادشاه مقدس ما. و بزرگان و مادران ما در این نیت صرف
نکنیم. بلکه این ابرم عمر خود را بچنان چیزهای نخریچ

کتابخانه ملی و اسناد ایران

